

DET KONGELIGE
BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 33

(2007–2008)

Om lov om endringer i ekteskapsloven,
barnelova, adopsjonsloven, bioteknologi-
loven mv. (felles ekteskapslov for
heterofile og homofile par)

DET KONGELIGE
BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 33

(2007–2008)

Om lov om endringer i ekteskapsloven,
barnelova, adopsjonsloven, bioteknologi-
loven mv. (felles ekteskapslov for
heterofile og homofile par)

Innhold

1	Hovedinnhold	5				
1.1	Innledning	5		5.5	Departementets vurderinger og forslag	25
1.2	Høringsnotatet	5				
1.3	Høringsinstansenes syn	6		6	Endringer i ekteskapsloven	30
1.4	Sammendrag	6		6.1	Krav til kjønn og seksuell orientering	30
2	Kort om gjeldende rett	8		6.1.1	Gjeldende rett	30
3	Internasjonale konvensjoner	9		6.1.2	Forslag i høringsnotatet	30
3.1	Innledning	9		6.1.3	Høringsinstansenes syn	30
3.2	FNs Menneskerettighetserklæring .	9		6.1.4	Departementets vurderinger og forslag	31
3.3	FNs kvinnekonvensjon - Cedaw	9		6.2	Vilkår om tilknytning til Norge	31
3.4	FNs konvensjon om samtykke til ekteskap	9		6.2.1	Gjeldende rett	31
3.5	Den europeiske menneskerettskonvensjonen	10		6.2.2	Andre lands rett	31
3.6	FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter	10		6.2.3	Forslag i høringsnotatet	32
3.7	FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter	10		6.2.4	Høringsinstansenes syn	32
3.8	FNs konvensjon om barnets rettigheter	10		6.2.5	Departementets vurderinger og forslag	33
3.9	Forholdet til menneskerettighetskonvensjonene	11		6.3	Vigsel	34
4	Andre lands rett	13		6.3.1	Gjeldende rett	34
4.1	Utviklingen i andre land – fra registrert partnerskap til felles ekteskapslov	13		6.3.2	Forslag i høringsnotatet	34
4.2	Diskusjonene i Frankrike, Spania og Sverige	13		6.3.3	Høringsinstansenes syn	34
4.2.1	Frankrike	14		6.3.4	Departementets vurderinger og forslag	36
4.2.2	Spania	14		6.4	Reservasjonsrett ved vigsel	37
4.2.3	Sverige	16		6.4.1	Gjeldende rett	37
5	Ekteskap eller partnerskap	18		6.4.2	Forslag i høringsnotatet	37
5.1	Innledning	18		6.4.3	Høringsinstansenes syn	37
5.2	Omfanget av ekteskap og registrerte partnerskap	18		6.4.4	Departementets vurderinger og forslag	38
5.2.1	Ekteskap	18		6.5	Særlig om vigsel på norsk utenriksstasjon	38
5.2.2	Registrerte partnerskap	18		6.6	Oppløsning av ekteskap	39
5.3	Forslag i høringsnotatet	19		6.6.1	Gjeldende rett	39
5.4	Høringsinstansenes syn	19		6.6.2	Andre lands rett	39
5.4.1	Høringsinstanser som har uttrykt at de er imot felles ekteskapslov	19		6.6.3	Forslag i høringsnotatet	39
5.4.2	Høringsinstanser som har uttrykt støtte til felles ekteskapslov	22		6.6.4	Høringsinstansenes syn	39
5.4.3	Mindretallsvotum som støtter felles ekteskapslov	24		6.6.5	Departementets vurderinger og forslag	40
5.4.4	Møte med representanter fra Kirkerådet	25		7	Adopsjon	41
				7.1	Gjeldende rett	41
				7.2	Andre lands rett	42
				7.3	Forslaget i høringsnotatet	43
				7.3.1	Generelt	43
				7.3.2	Samtykkeadopsjonene	43
				7.3.3	Adopsjon av fosterbarn	43
				7.3.4	Adopsjon etter foreldres dødsfall	44
				7.3.5	Utenlandsadopsjon	44
				7.3.6	Særlig om unntaksbestemmelsen om etterfølgende stebarnsadopsjon i registrert partnerskap	44

7.3.7	Forholdet til internasjonale konvensjoner m.m.	44	11.2	Anerkjennelse av likekjønnede ekteskap i utlandet	81
7.4	Høringsinstansenes syn	44	11.2.1	Generelt	81
7.5	Departementets vurdering og forslag	49	11.2.2	Særlig om forholdet til barn	82
8	Assistert befruktning for lesbiske par	52	11.2.3	Nærmere om hva anerkjennelse innebærer	82
8.1	Innledning	52	11.3	Anerkjennelse av ekteskap/partnerskap o.l. i Norge	83
8.2	Gjeldende rett	52	11.3.1	Innledning	83
8.3	Andre lands rett	52	11.3.2	Forslag i høringsnotatet	83
8.4	Forslag i høringsnotatet	54	11.3.3	Høringsinstansenes syn	83
8.5	Høringsinstansenes syn	56	11.3.4	Departementets vurderinger og forslag	84
8.6	Departementets vurderinger og forslag	61	11.3.5	Konvensjoner	86
9	Foreldreskap	66	12	Ikrafttredelse og overgangsregler	88
9.1	Innledning	66	13	Økonomiske og administrative konsekvenser	89
9.2	Gjeldende rett	66	13.1	Assistert befruktning	89
9.2.1	Morskap	66	13.2	Omgjøring av partnerskap til ekteskap	89
9.2.2	Farskap	66	13.3	Systemtekniske endringer	89
9.3	Andre lands rett	67	14	Merknader til de enkelte bestemmelser	90
9.3.1	Danmark	67	14.1	Merknader til endringene i ekteskapsloven	90
9.3.2	Sverige	67	14.2	Merknader til endringene i barnelova	91
9.3.3	Nederland	67	14.3	Merknader til endringene i adopsjonsloven	93
9.4	Forslag i høringsnotatet	67	14.4	Merknader til endringene i bioteknologiloven	93
9.5	Høringsinstansenes syn	68	14.5	Merknader til endringene i andre lover som følge av at partnerskapsloven oppheves	94
9.6	Departementets vurderinger og forslag	71	14.6	Merknader til overgangsreglene	94
9.6.1	Foreldreskap for likekjønnede par som er gift	71		Forslag til lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)	95
9.6.2	Foreldreskap for likekjønnede samboere	73		Vedlegg	
9.6.3	Erkjennelse av farskap/medmorskap for alle	74	1	Høringsinstanser	99
9.6.4	Nærmere om vilkårene for å få fastsatt medmorskap etter barneloven	74	2	Høringsinstanser	103
9.6.5	Endring av medmorskap	76	3	Høringsinstanser	104
9.6.6	Rettsvirkninger av foreldreskapet	77			
9.6.7	Lovendringer	77			
10	Opphevelse av partnerskapsloven	78			
10.1	Gjeldende rett	78			
10.2	Forslag i svensk utredning	78			
10.3	Forslag i høringsnotatet	78			
10.4	Høringsinstansenes syn	78			
10.5	Departementets vurderinger og forslag	79			
11	Internasjonale konsekvenser	81			
11.1	Innledning	81			

DET KONGELIGE
BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 33

(2007–2008)

Om lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)

*Tilråding fra Barne- og likestillingsdepartementet av 14. mars 2008,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Stoltenberg II)*

1 Hovedinnhold

1.1 Innledning

Barne- og likestillingsdepartementet legger med dette fram forslag til endringer i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapsloven), lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova), lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon (adopsjonsloven), lov 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven). Departementet foreslår samtidig at partnerskapsloven blir opphevet, noe som også medfører konsekvensendringer i annet regelverk.

Regjeringen vil sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent og aktivt motarbeide diskriminering.

Samtidig er det viktig å sikre barnas rettigheter.

Fra Soria Moria erklæringen siteres:

«Regjeringen vil gå inn for endringer i ekteskapsloven som åpner for ekteskap mellom to av samme kjønn, med samme rettigheter som ekteskap mellom to av motsatt kjønn. Senterpartiets representanter i Regjering og Storting stilles fritt i dette spørsmålet.»

Samme rettigheter innebærer at det må foreslås endringer i ekteskapsloven og i annet regelverk som er knyttet til rettigheter for ektefeller.

1.2 Høringsnotatet

Høringsnotatet baserte seg delvis på eksterne utredninger. Filosof Tove Pettersen (dr. philos) ved Universitetet i Oslo (UIO) har utredet «Hva er et ekteskap» - ekteskapet vurdert ut fra en filosofisk tilnærming. Hun har sett på særtrekk ved ekteskapet i forhold til andre relasjoner. Kultur- og kirke departementet har gitt den tidligere direktøren i Kirkerådet, teolog Erling J. Pettersen, i oppdrag å foreta en gjennomgang av teologiske/kirkelige vurderinger i tilknytning til Den norske kirkes forståelse av ekteskap og samliv, slik det kommer til uttrykk i offentlige kirkelige uttalelser. Professor Kirsten Sandberg (dr. juris) ved UIO har utredet både behovet for endringer i lov og retningslinjer dersom adopsjon skal gjelde for likekjønnede ekteskap og barnerettslige konsekvenser av felles ekteskapslov. Torstein Frantzen (dr. juris) ved Universitetet i Bergen (UIB) har utredet internasjo-

nale konsekvenser av felles ekteskapslov. Kriminolog Katharina Gjeruldsen (Master i Kriminologi) har foretatt en litteraturgjennomgang av forskning om barn som vokser opp i likekjønnspar.

Delutredningene ble lagt ut sammen med høringsnotatet på Internett på adressen.: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/Hoyringar.html?id=1805>

Det ble også nedsatt en referansegruppe bestående av representanter fra berørte departementer, Den norske kirke, andre trossamfunn, livssynssamfunn og interesseorganisasjoner for å gi informasjon om arbeidet - og for å kunne innhente synspunkter til arbeidet med en felles ekteskapslov. Det ble avholdt to møter.

En delegasjon fra departementet ledet av statssekretær Kjell Erik Øie var på studiebesøk i Spania våren 2006. Spania fikk felles ekteskapslov sommeren 2005 og formålet med studieturen var å få informasjon om prosessen med dette lovarbeidet. Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) var også representert i delegasjonen. Under besøket hadde delegasjonen møter med det spanske Justisdepartementet, en sentral politiker fra det største opposisjonspartiet og parlamentarikerne Carmen Montón fra det regjerende spanske sosialistpartiet. Hun spilte en sentral rolle i parlamentsbehandlingen av endringene i ekteskapsloven. Delegasjonen hadde også møte med representanter fra den spanske homobevegelsen.

Forslag til endringer i ekteskapsloven mv. ble sendt på bred høring 16. mai 2007 med frist til å komme med uttalelse til 1. september 2007. I tillegg ble høringsnotatet sendt direkte til de kirkelige organisasjoner og frikirkelige trossamfunnene etter egen liste i brev av 11. juni 2007 med frist 20. september 2007. En oversikt over høringsinstansene er inntatt i vedlegg 1-3. På regjeringen.no ble også følgende passus lagt ut sammen med hørings-saken:

«Alle som ønsker å avgi høringsuttalelse kan be om å få høringsnotatet tilsendt eller laste det ned her.»

1.3 Høringsinstansenes syn

Departementet har mottatt 133 høringsuttalelser, hvorav 107 uttaler seg om det materielle innholdet i hele eller deler av forslaget. 26 høringsinstanser uttalte at de ikke hadde merknader eller valgte ikke å uttale seg.

I tillegg har om lag 100 privatpersoner kommet med synspunkter.

Av de 107 som har avgitt realitetsuttalelse kommer 61 fra Den norske kirke, frikirkelige menigheter og andre trossamfunn. Av de andre som har avgitt realitetsuttalelser er langt de fleste positive til forslagene. Uttalelsene fra Den norske kirke, frikirkelige organisasjoner og andre trossamfunn er i det alt hovedsakelige negative til forslagene. Av de som er positive påpeker flere at saken er godt utredet. Motstanderne hevder at saken er for dårlig utredet og at forslagene må trekkes. Motstanderne mener at ekteskap bare kan inngås av kvinne og mann, at ekteskapet er gudgitt og med forslagene kan miste sin legitimitet. Det påstås også at bare få homofile ønsker partnerskap/ekteskap og at det ikke kan foretas slike grunnleggende endringer rettet mot så få, som får konsekvenser for så mange.

1.4 Sammendrag

I *kapittel 2* gis en kort oversikt over gjeldende rett. I *kapittel 3* gis det en oversikt over internasjonale konvensjoner som skal sikre retten til å inngå ekteskap og andre relevante konvensjoner.

I *kapittel 4* framstilles andre lands rett. I dette kapittel framstilles utviklingen fra partnerskapslov til felles ekteskapslov i andre land, og argumentasjonen i Frankrike som ikke har felles ekteskapslov, i Spania som har felles ekteskapslov og i Sverige der en utredning foreslår felles ekteskapslov. I tillegg blir det også redegjort for andre lands rett under de enkelte kapitler i tilknytning til hovedforslagene.

I *kapittel 5* behandles hovedspørsmålet om ekteskapsloven mv. skal utvides til å omfatte par av samme kjønn.

I *kapittel 6* behandles endringer i ekteskapsloven. Ekteskapsloven forstås slik at den bare gjelder personer av motsatt kjønn. Departementet foreslår at loven blir endret slik at det framgår klart at loven også gjelder to personer av samme kjønn. Partnerskapsloven har krav om at partene må være homofile. Gjeldende ekteskapslov har ikke et krav om seksuell orientering. Det foreslås at en felles ekteskapslov ikke stiller krav om seksuell orientering.

Videre foreslår departementet at det åpnes for vigsel av likekjønnede par innenfor Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn, men slik at det blir en vigselfrett og ikke en vigselfplikt. Det blir opp til Kirkemøtet å endre liturgien slik at prester også kan vie likekjønnede par. Departementet har vurdert om det er mulig på andre måter å tilrettelegge for prester som ønsker å vie likekjønnede

par, men er kommet til at dette må overlates til kirken. Det samme vil gjelde andre trossamfunn. Obligatorisk borgerlig vigsel foreslås ikke.

Gjeldende reservasjonsrett i ekteskapsloven for kirkelige vigslere og forstandere i trossamfunn foreslås utvidet til også å gjelde brudefolk av samme kjønn.

Partnerskapsloven har krav om statsborgerskap eller bopel i Norge for at partnerskap kan inngås. Tilknytningskrav til Norge drøftes for å unngå såkalt ekteskapsturisme, men foreslås ikke videreført da dette vil begrense retten til ekteskap.

Partnerskapsloven har en regel om at sak om oppløsning av registrert partnerskap som er inngått her i landet alltid kan reises for norsk domstol. Tilsvarende regel gjelder ikke for ekteskap. Det foreslås en ny unntaksregel som kan benyttes for å oppløse et ekteskap som er inngått i Norge.

Kapittel 7 behandler spørsmålet om adopsjon og endringer i adopsjonsloven. Det foreslås å åpne for at ektepar av samme kjønn kan bli vurdert som adoptivforeldre på lik linje med ektepar av motsatt kjønn.

Kapittel 8 handler om assistert befruktning og endringer i bioteknologiloven. Det foreslås at lovens bestemmelser endres slik at det åpnes for å tilby assistert befruktning til lesbiske par som er gift eller samboere i ekteskaplignende forhold på lik linje med heterofile par. Det skal ikke gjøres forskjell på lesbiske og heterofile par når det gjelder egenbetaling og antall forsøk, samt når det gjelder prioritering av behandling. Alle par som søker assistert befruktning skal vurderes og prioriteres etter de samme kriterier.

Som en følge av forslaget om å tilby assistert befruktning ved hjelp av donorsæd til lesbiske ektefeller og lesbiske par i ekteskaplignende forhold foreslås det i *kapittel 9* regler for etablering av foreldreskap etter barneloven. Det foreslås å bruke betegnelsen medmor på den av mødrene

som ikke føder barnet. Ved assistert befruktning ved hjelp av donorsæd foreslås det at morens kvinnelige ektefelle automatisk skal bli medmor fra fødselen av ved at gjeldende farskapspresumsjon i ekteskap, jf. barneloven § 3, utvides til en foreldreskapspresumsjon. Videre foreslås det at morens kvinnelige samboer skal få mulighet til å erkjenne medmorskap fra fødselen av på lik linje med regelen om erkjennelse av farskap for samboende heterofile. I begge tilfeller er det vilkår om at den assisterte befruktningen må ha skjedd innenfor godkjent helsevesen og at medmoren har samtykket til den assisterte befruktningen.

I *kapittel 10* foreslås det at partnerskapsloven oppheves, og at registrerte partnere kan få sitt partnerskap omgjort til ekteskap. Registrerte partnere kan sette fram begjæring om omgjøring av partnerskapet til ekteskap til folkeregistermyndigheten. De som ikke setter fram slik begjæring, beholder sin status som registrerte partnere. Dette innebærer at partnerskapslovens regler om rettsvirkninger av partnerskapet videreføres i overgangsregler, som vil gjelde for alle inngåtte registrerte partnerskap som ikke er omgjort til ekteskap, eller oppløst ved skilsmisse eller død.

Internasjonale konsekvenser av felles ekteskapslov er behandlet i *kapittel 11*. Problemstillingen her er fortsatt at anerkjennelse i utlandet vil variere med det enkelte land, slik det er med registrerte partnerskap, og at likekjønnede par selv bør undersøke forholdene i det landet de vil flytte til. Det foreslås en utvidelse av anerkjennelsesregelen i ekteskapsloven § 18 a.

I *kapittel 12* omtales ikrafttredelse og overgangsregler, og i *kapittel 13* framkommer det at forslagene ikke vil ha administrative og økonomiske konsekvenser av betydning.

Kapittel 14 presenterer departementets forslag til lovendringer nærmere.

2 Kort om gjeldende rett

Lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapsloven) avløste ekteskapsloven av 1918 og lov om ektefellers formuesforhold (ektefelleloven) av 1927. Ekteskapsloven trådte i kraft 1. januar 1993.

Ekteskapsloven har regler om inngåelse og oppløsning av ekteskap, om formuesforholdet mellom ektefeller og om bidrag og pensjon etter separasjon og skilsmisse. Ekteskapet får rettsvirkninger langt utover ekteskapslovens. Det gjelder både i forhold til privatrett og offentlig rett, for eksempel i forhold til arv, skatt, trygd, prosessregler, regler om straff etc. Ekteskap får videre betydning for forholdet mellom foreldre og barn som reguleres av barneloven og adopsjonsloven, barnevernloven o.a. En fellesnevner i hele dette regelverket er at det regulerer forholdene for to voksne mennesker og barn som lever i et nært økonomisk og følelsesmessig fellesskap, og forholdet mellom paret og samfunnet.

Ekteskapsloven har vært endret flere ganger siden ikrafttredelsen. Blant de siste endringene som er foretatt, er tiltak for å hindre barneekteskap, stedfortrederekteskap og for å hjelpe parter ut av tvangsekteskap mv. Disse endringene trådte i kraft 1. juni 2007. I denne forbindelse er det særlig grunn til å nevne ny § 18 a om anerkjennelse av ekteskap inngått i utlandet. Denne bestemmelsen blir nærmere omtalt i kapittel 11 om internasjonale konsekvenser.

De senere tiårene har stadig flere personer valgt å leve sammen som samboere. Det er ingen generell likebehandling av samboere og ektepar i lovverket. Samboere behandles som ektefeller på enkelte områder og som enslige på andre. Med samboere menes i de fleste tilfeller to personer som lever i ekteskapslignende forhold i en felles husholdning. Andre personer som har felles bolig, som for eksempel søsken eller venner, regnes vanligvis ikke som samboere. Hvem som regnes som samboere (samboerdefinisjonen) bestemmes innenfor de respektive lovverk. På noen områder

er samboerdefinisjonen begrenset til samboere med felles barn. På andre områder inkluderes også samboere uten felles barn, men slik at det vanligvis stilles krav om at samlivet skal ha hatt en viss varighet.

Hvilke krav som stilles til dokumentasjon av opplysninger om samboerskap, defineres nærmere på de enkelte rettsområder. Det må foretas en konkret vurdering av dokumentasjonen. Felles adresse i folkeregisteret vil være et viktig moment sammen med andre opplysninger.

Lov 30. april 1993 nr. 40 om registrert partnerskap (partnerskapsloven) trådte i kraft 1. august 1993.

Etter gjeldende rett refererer ulikhetene mellom registrert partnerskap og ekteskap først og fremst til betegnelsen ekteskap og til selve vigselen. Videre er registrerte partnere unntatt fra viktige rettsvirkninger som felles adopsjon, assistert befruktning og foreldreskap.

Det framgår av partnerskapsloven at reglene i ekteskapsloven kapittel 2 om prøving og kapittel 3 om vigsel ikke gjelder for registrert partnerskap. Prøvingen er regulert i forskrift og er utformet tett opp til reglene for prøving av ekteskapsvilkårene. Vigselsformularet er vedtatt ved kongelig resolusjon og ligner det borgerlige vigselsformular.

I henhold til partnerskapsloven § 3 har registrering av partnerskap med de unntak som følger av § 4, dvs. adopsjon, samme rettsvirkninger som inngåelse av ekteskap. Bestemmelser i norsk lovgivning som omhandler ekteskap og ektefeller gjelder tilsvarende for registrert partnerskap og registrerte partnere.

Det framgår av § 4 at adopsjonslovens regler om ektefeller ikke gjelder for registrert partnerskap, men at den ene registrerte partner likevel kan adoptere den andre partnerens barn, jf. adopsjonsloven § 5a annet ledd, ved såkalt stebarnsadoptsjon. Denne adgangen til stebarnsadoptsjon kom inn i loven ved lovendring i 2001.

3 Internasjonale konvensjoner

3.1 Innledning

Ekteskapet blir allment betraktet som en av de grunnsteiner samfunnet hviler på, selv om synet på ekteskapets natur varierer i betydelig grad i ulike deler av verden. Flere internasjonale konvensjoner Norge har tiltrådt inneholder bestemmelser som skal sikre retten til å inngå ekteskap. Nedenfor gjennomgås de relevante konvensjoner.

3.2 FNs Menneskerettighetserklæring

Retten til å inngå ekteskap er inntatt som en av de grunnleggende rettighetene i FNs universelle erklæring om menneskerettigheter av 10. desember 1948. I erklæringen er det uttalt at voksne menn og kvinner har rett til, uten noen innskrenkning på grunn av rase, nasjonalitet eller religion, å inngå ekteskap og å danne familie, jf. artikkel 16 nr. 1.

Artikkel 16 nr. 2 fastsetter at ekteskap skal inngås frivillig, «with the free and full consent of the intending spouses.»

3.3 FNs kvinnekonvensjon - Cedaw

FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner ble vedtatt av FN 18. desember 1979 og ratifisert av Norge 21. mai 1981.

Konvensjonens artikkel 16 inneholder bestemmelser om ekteskap og familieforhold. Konvensjonen har som formål å avskaffe all diskriminering av kvinner, og artikkel 16 forplikter derfor konvensjonspartene til å treffe tiltak som sikrer kvinner og menn samme rett til å inngå ekteskap, til å velge ektefelle, samt like rettigheter og ansvar innenfor ekteskapet.

3.4 FNs konvensjon om samtykke til ekteskap

FNs konvensjon av 10. desember 1962 om samtykke til ekteskap, minstealder for ekteskap og

registrering av ekteskap har tilslutning fra et stort antall land og ble ratifisert av Norge 21. august 1964.

Etter konvensjonens artikkel 1 skal ekteskap ikke lovlig kunne inngås med mindre det foreligger et fritt og selvstendig samtykke fra begge parter. Samtykke skal avgis av partene personlig «etter tilbørlig offentliggjøring», i nærvær av den myndighet som har kompetanse til å foreta vigsels og av vitner som foreskrevet ved lov. Alle ekteskap skal registreres i et offentlig register.

Når det gjelder ekteskapsalder, fastsetter artikkel 2 nr. 1 at medlemsstatene i sin interne lovgivning skal ha en minimumsalder for inngåelse av ekteskap. Unntak fra en slik alder skal likevel kunne gjøres av behørig myndighet dersom det foreligger særlige grunner for det og det er i partenes interesse. I en rekommandasjon angående samtykke til, minimumsalder og registrering av ekteskap, vedtatt av FNs generalforsamling i 1965, er det presisert at den laveste tillatte ekteskapsalder uten dispensasjon som det er adgang til å fastsette i intern lovgivning, er 15 år.

Norge har tatt reservasjon for konvensjonens artikkel 2 nr. 2, som omtaler ekteskap uten at begge er til stede under vigselen. Bestemmelsen lyder:

«Uansett det som er bestemt i ovenstående punkt 1, skal det ikke være nødvendig at en av partene er til stede hvis den kompetente myndighet er overbevist om at det foreligger ekstraordinære omstendigheter, og at vedkommende part har avgitt samtykke overfor en kompetent myndighet og på en slik måte som loven måtte foreskrive, uten at samtykket senere er trukket tilbake.»

I Norge er det et krav om at partene møter personlig for en vigsler.¹ Dette innebærer at det ikke er anledning til å gifte seg gjennom en fullmektig.

¹ Jf. ekteskapsloven § 11 første ledd: «Ekteskap inngås ved at brudefolkene møter for en vigsler. Mens begge er til stede, skal de erklære at de ønsker å inngå ekteskap med hverandre.»

3.5 Den europeiske menneskerettskonvensjonen

Den europeiske menneskerettskonvensjonen av 4. november 1950 fastsetter i artikkel 12 at «Menn og kvinner i gifteferdig alder har rett til å gifte seg og til å stifte familie, i samsvar med de nasjonale lover som regulerer utøvelsen av denne rettighet.» Norge har tilsluttet seg konvensjonen, og den gjelder som lov her i landet, jf. lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30.

Protokoll 7 til konvensjonen art. 5 fastsetter:

«Ektefeller skal i sitt innbyrdes forhold og i forhold til sine barn ha like rettigheter og likt ansvar av privatrettslig art med hensyn til ekteskap, under ekteskapet og i tilfelle av oppløsning av ekteskapet. Denne artikkel skal ikke hindre statene i å treffe de tiltak som er nødvendig av hensyn til barnas interesser.»

3.6 FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter

Det følger av innledningen til FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) at de stater som er parter i denne konvensjon tar i betraktning at anerkjennelsen av den iboende verdighet i alle mennesker og av deres like og umistelige rettigheter, er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden, i overensstemmelse med de prinsipper som er fastlagt i De Forente Nasjoners Pakt.

Artikkel 2 nr. 1 lyder:

«Konvensjonspartene forplikter seg til å respektere og tilsikre alle som befinner seg på deres territorium og er underkastet deres jurisdiksjon de rettigheter som anerkjennes i denne konvensjon, uten forskjellsbehandling av noe slag slik som på grunn av rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller status for øvrig.»

3.7 FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter artikkel 2 nr. 2 lyder:

«Konvensjonspartene forplikter seg til å garantere at de rettigheter som anerkjennes i konvensjonen, blir utøvet uten forskjellsbehandling av noe slag p.g.a. rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning,

nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller status for øvrig.»

3.8 FNs konvensjon om barnets rettigheter

FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen) ble vedtatt av FNs generalforsamling 20. november 1989, og ratifisert av Norge 8. januar 1991. 1. oktober 2003 ble barnekonvensjonen inkorporert i norsk lov.

Barnekonvensjonen gir barn og unge under 18 år et særlig menneskerettighetsvern.

I del 1 (artikkel 1-41) finner en så vel sivile og politiske som økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. De sivile og politiske rettigheter omfatter blant annet krav om ikke-diskriminering (art. 2) og rett til liv (art. 6).

Konvensjonen kan inndeles i fire hovedområder. Alle barn har rett til: Liv og helse; skolegang og utvikling; deltakelse og innflytelse samt omsorg og beskyttelse. Barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som angår barn. Alle offentlige organer og ansatte er pålagt å oppfylle og respektere barnets rettigheter slik de uttrykkes i konvensjonen.

FNs barnekonvensjon er relevant i forhold til så vel adopsjon som annet foreldreskap for lesbiske.² Art. 3 krever at ved alle handlinger, inkludert lovgivning, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn. Så vel adopsjonsloven som barneloven bygger allerede på dette hensynet, og eventuelle lovendringer må også være til barnets beste.

Barnekonvensjonen art. 2 inneholder forbud mot diskriminering av barn i anvendelsen av konvensjonen. Den rammer ikke bare de opplistede grunnlag, men også diskriminering ut fra «annen stilling». Seksuell legning er et av de diskrimineringsgrunnlagene som er innfortolket av FNs barnekomite.³ Videre gjelder bestemmelsen ikke bare forhold ved barnet, men også ved foreldrene. Følgelig vil foreldrenes seksuelle orientering være et ulovlig diskrimineringsgrunnlag. Slik tolkes for øvrig også Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) art. 14, FN-konvensjonene om sivile og politiske rettigheter (SP) art. 2 nr. 1 og om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) art. 2 nr. 2.

Det er spørsmål om ulik rettslig stilling for barn av likekjønnede og ulikekjønnede foreldre er å anse som diskriminering etter denne bestemmelse.

² Hentet fra utredningene til Kirsten Sandberg.

³ Implementation Handbook 2006, kommentarer til art. 2.

sen. Forskjellsbehandling er bare konvensjonsstridig hvis den gjelder like tilfeller og ikke tjener et legitimt formål eller er uforholdsmessig.⁴ Barnekonvensjonen legger stor vekt på familien som den naturlige rammen for barns oppvekst og trivsel, se særlig fortalen strekpunkt 5 og 6 og art. 16, og barnets forhold til sine foreldre, se blant annet art. 5. Bortsett fra art. 7, som blant annet gjelder retten til å kjenne sine biologiske foreldre, omtales ikke biologiske foreldre særskilt, og det skilles ikke etter foreldrenes kjønn. Barnekonvensjonen legger til grunn et vidt familiebegrep.⁵ Men av dette alene kan det ikke sluttet at manglende likestilling av barn med likekjønnede foreldre vil være diskriminering. I lys av den ulike holdningen som finnes til dette spørsmålet i alle de land som har ratifisert konvensjonen, er det vanskelig å tenke seg at den generelt skal tolkes slik at ulikheter på dette området vil være å anse som diskriminering etter konvensjonen. Hva som rammes av forbudet kan likevel avhenge av holdningen i det enkelte land.

3.9 Forholdet til menneskerettighetskonvensjonene

Drøftelsen i dette punktet er sitat fra høringsuttalelsen til *Norsk senter for menneskerettigheter Universitetet i Oslo (SMR)*.

«SMR vil i det følgende begrense sine kommentarer til de sider ved høringsnotatet som berører Norges menneskerettslige forpliktelser. Kommentarene er begrenset til forslaget om felles ekteskapslov. Rettsvirkningene av ekteskap kommenteres ikke. Lovforslaget reiser enkelte spørsmål knyttet til særlig Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK), FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) og FNs barnekonvensjon (BK).

På generelt grunnlag vil SMR vise til at norske myndigheter har akseptert at en rekke internasjonalt vedtatte menneskerettighetsforpliktelser legger begrensninger på og føringer for norsk myndighetsutøvelse. Etter vedtaket av lov 21. mai 1999 nr 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) gjelder EMK, SP og BK som norsk lov og skal ha forrang foran annen norsk lovgivning ved motstrid, jf menneskerettsloven §§ 2 og 3⁶.

Menneskerettsloven § 2, jf § 3 innebærer at konvensjonenes rettighetsbestemmelser utfyller eller begrenser virkeområdet for øvrig lov-

givning på områder hvor denne ikke er i tråd med konvensjonenes krav. Lovgivning som ikke er utarbeidet på en slik måte, må tolkes innskrenkende i lys av konvensjonene som omfattes av menneskerettsloven.

Forholdet til menneskerettighetskonvensjonene

Barne- og likestillingsdepartementet foreslår en felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par. Det foreslås endringer i ekteskapsloven, adopsjonsloven, bioteknologiloven og barneloven. Forslag til endringer er særlig knyttet til vigsel, adopsjon, assistert befruktning og foreldreskap. Partnerskapsloven foreslås opphevet.

Departementet vurderer at en felles ekteskapslov vil sende et signal om toleranse og respekt uavhengig av seksuell orientering, etnisk bakgrunn og tro.

En grunnleggende idé bak menneskerettighetene er prinsippet om likebehandling og ikke-diskriminering. Enkeltindivider har krav på vern mot diskriminering etter EMK artikkel 14 og SP artikkel 2 og 26. EMK artikkel 14 forbyr diskriminering når det gjelder konvensjonsvernede rettigheter. SP har et generelt forbud mot diskriminering i artikkel 26, og denne bestemmelsen gjelder ikke bare konvensjonsbeskyttede rettigheter. Diskriminering forutsetter at det foreligger forskjellsbehandling ("difference in treatment"). Her må ett reelt forhold vurderes opp mot (minst) ett annet reelt forhold. De to forholdene må være sammenlignbare: EMD har brukt formuleringen "persons in similar situations". Det er ikke krav om at tilfellene må være likeartede. Offentlige myndigheter er forpliktet til å beskytte enkeltindivider mot diskriminering dersom forskjellsbehandlingen kan sies å bunne i en persons "status", herunder sin religiøse overbevisning, sin nasjonale tilhørighet eller sitt kjønn.

EMK artikkel 14 supplerer de andre materielle rettighetene i EMK. En forutsetning for å anvende art. 14 er at de faktiske forhold i en klagesak faller innenfor en eller flere av konvensjonsrettighetene, for eksempel retten til familieliv i artikkel 8.

Retten til familieliv og retten til å inngå ekteskap er nært beslektede rettigheter. Retten til respekt for familieliv og privatliv, herunder seksuelle forhold, er beskyttet av EMK artikkel 8. EMK artikkel 12 beskytter retten til å inngå

⁴ Det er grunn til å innfortolke et forholdsmessighetskrav også her som etter EMK art. 14.

⁵ Stang 2005.

⁶ Lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) inkorporerer med fortrinn også FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP), FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) og (fra 2003) FNs konvensjon om barnets rettigheter (BK).

ekteskap. Retten til respekt for familieliv er beskyttet i SP art 17, mens retten til å inngå ekteskap fremgår av SP art 23 (2) og (3). Retten til privatliv og familieliv er også knyttet til retten til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Denne retten er beskyttet av EMK artikkel 9 og SP artikkel 18.

Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) har tolket EMK artikkel 12 slik at bestemmelsen bare beskytter den tradisjonelle form for ekteskap, med det menes ekteskap mellom to personer av ulikt kjønn. Homofiles rett til å inngå ekteskap er dermed ikke direkte beskyttet av konvensjonen.

I en sak som omhandlet homofiles rett til adopsjon (Frette mot Frankrike, dom av 26.02.2002)⁷, kom EMD til at det kan være berettiget å legge vekt på personers seksuelle orientering. I dommen ble det ikke ansett som diskriminerende at franske myndigheter hadde nektet å godkjenne klager som adoptant til et barn. Avgjørelsen om å nekte adopsjon ble begrunnet med at klager var homofil. En slik forskjellsbehandling ble ansett som rettferdiggjort ut i fra hensynet til barnets interesser, og det var tale om et område hvor det ikke var noen ensartet rettsoppfattelse i medlemsstatene, slik at statenes skjønnsmargin var vid.

Forståelsen av hva en «familie» er og ikke er, og hvilke rettigheter og plikter som er knyttet til dette varierer sterkt fra land til land. Forslaget om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par er i stor grad et spørsmål om hvilke rettsvirkninger lovgiver ønsker å knytte til likekjønnede par. Den ordningen som hver enkelt stat legger til grunn for sin lovgivning og praksis, er den som beskyttes for eksempel gjennom SP artikkel 23. FNs menneskerettighetskomité har i den sammenhengen uttalt: "The Committee notes that the concept of the family may differ in some respects from State to State, and even from region to region within a State, and it is therefore not possible to give the concept a standard definition. However, the Committee emphasizes that, when a group of persons is regarded as a family under the legislation and practice of a State, it must be given the protection referred to in article 23."⁸

Retten til inngå ekteskap og stifte familie fremgår av SP artikkel 23 (2). Det er uklart hvilke positive forpliktelser staten har etter bestemmelsen for eksempel i forhold til adgangen til

adopsjon. Mye vil også her være overlatt til statens skjønn mht kvalifisering av adoptivforeldre, adopsjon for enslige og homofile etc, jf. også det som er skrevet ovenfor om EMD.

Barn er på samme måte som voksne beskyttet av menneskerettighetene. FNs barnekonvensjon (BK) omhandler barns spesielle behov. Artikkel 2 i barnekonvensjonen innebærer en plikt til ikke å forskjellsbehandle barn som befinner seg innen landets jurisdiksjon. Artikkel 3 understreker at barnets beste skal være det grunnleggende hensynet ved anvendelsen av konvensjonen. I følge artikkel 7 skal barn så langt det er gjørlig ha rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem.

SMR er enig i at diskrimineringsforbudet i barnekonvensjonen artikkel 2 må tolkes på samme måte som i EMK artikkel 14 og SP artikkel 2. SMR slutter seg til departementets vurdering, blant annet ut fra varierende statspraksis, som tilsier at ulik rettslig stilling for barn av likekjønnede og ulikekjønnede foreldre ikke i seg selv vil være å anse som diskriminering etter barnekonvensjonen. SMR er også enig i at hensynet til barnets beste må få avgjørende vekt i vurderingen av forslagene om endring av dagens ordninger med hensyn til adopsjon, assistert befruktning og foreldreskap.

...
EMDs tolkning av konvensjonen for så vidt gjelder homofiles rettigheter, har vært dynamisk og vil med stor sannsynlighet være det også fremover. EMD har i enkelte avgjørelser uttalt at retten for homofile til å inngå ekteskap bør være beskyttet.⁹ Selv om EMD har gitt statene vid skjønnsmargin når det gjelder homofiles rett til å inngå ekteskap og adopsjon, ser konvensjonspraksis ut til å utvikle seg i retning av å godta mindre grad av forskjellsbehandling av homofile. Domstolen har ofte uttalt at konvensjonen er et levende instrument som skal tolkes i lys av de aktuelle forhold («present-day conditions»). Det foreliggende lovforslaget innebærer en tilpasning til dagens virkelighet i Norge. Forslaget kan bidra til å styrke det rettslige uttrykket for det grunnleggende likhetsprinsippet i norsk rett og vil være et viktig skritt på veien for å sikre formell og reell likestilling mellom homofile og heterofile i Norge, og vil også kunne trekkes inn som relevant sammenligningsgrunnlag for EMD og kontraherende stater i lignende situasjoner. »

⁷ Dommen i fulltekst finnes på <http://cmisk.echr.coe.int/tk197/view.as?action=html&documentId=698045&ortal=hbkm&source=externallybydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>

⁸ HRC General Comment NO 19 1990 para 2.

⁹ Se Harris, O'Boyle, Warbrick, «Law of the European Convention on Human Rights», London 1995, side 439, jf. henvisningen til uttalelse fra dissenterende dommer i *W vs. Storbritannia No 11095184*.

4 Andre lands rett

4.1 Utviklingen i andre land – fra registrert partnerskap til felles ekteskapslov

Danmark var det første landet som i 1989 innførte regler om registrert partnerskap mellom personer av samme kjønn, med bortimot samme rettsvirkninger som et ekteskap. I 1993 fulgte Norge opp med lov om registrert partnerskap. Senere har en rekke land innført regler om registrerte partnerskap. Alle de nordiske land har nå lov om registrert partnerskap der det er stor rettslikhet.

I 2001 innførte Nederland som det første landet regler som gir adgang for ekteskap mellom personer av samme kjønn. Ekteskap mellom personer av samme kjønn kan nå inngås i Nederland, Belgia, Canada, Spania og Sør-Afrika. I den amerikanske delstaten Massachusetts kan personer av samme kjønn inngå ekteskap. Ekteskapet anerkjennes imidlertid ikke som et ekteskap etter USAs føderale lovgivning, men kun i henhold til delstatslovgivningen.

At personer av samme kjønn kan inngå ekteskap eller en kontrakt med ekteskapslignende virkninger er fortsatt nye rettsinstitutter og finnes fortsatt kun i et fåtall land. Det er hittil stort sett «vestlige» land som har åpnet opp for partnerskap og likekjønnede ekteskap. Dette kan indikere at økonomiske, politiske og sosiale faktorer har betydning for utbredelsen av partnerskap og likekjønnede ekteskap.¹⁰ Som et generelt utgangspunkt kan det legges til grunn at partnerskap og likekjønnede ekteskap også anerkjennes i større grad i «vestlige» land enn i resten av verden.

Utviklingen går i retning av at stadig flere land gir regler om partnerskap eller likekjønnede ekteskap. Denne internasjonale utviklingen påvirker også rettsoppfatningen i de landene som ikke har regler om partnerskap eller likekjønnede ekteskap ved at aksepten for homofilt samliv og rettslig regulering av dette øker.¹¹

Det finnes en oversikt over hvilke europeiske land som har felles ekteskapslov, regler om regis-

trert partnerskap, og hvilke land som har regler om henholdsvis stebarnsadopsjon og felles adopsjon på følgende nettadresse: http://www.ilga-europe.org/europe/issues/marriage_and_partnership

Av de nevnte land har Danmark, Sverige, Finland og Storbritannia adgang til assistert befruktning for lesbiske par. Sverige, Nederland, Belgia, Spania og Storbritannia har adgang til adopsjon. Danmark og Island har som Norge adgang til stebarnsadopsjon. Sverige har regler om foreldreskap for barn som er født ved hjelp av assistert befruktning for registrerte partnere eller sambore. I Nederland er det mulig for den ikke-biologiske forelderen å få automatisk felles foreldreansvar. Forutsetningen er at det ikke finnes noen annen forelder.

I Sverige ble utredningen *Äktenskap för par med samma kön – Vigsselfrågor SOU 2007:17* lagt fram i mars 2007. En særskilt utreder, som har hatt bistand av to referansegrupper, er kommet til at ekteskap bør kunne inngås av likekjønnede par og at partnerskapsloven bør oppheves. Et partnerskap som er registrert i Sverige og ikke oppløst foreslås å gjelde som et ekteskap. Den svenske utredningen vil i det følgende bli nevnt flere steder. Utredningen er sendt på høring til et stort antall organisasjoner og religiøse samfunn med høringsfrist 15. januar 2008.

4.2 Diskusjonene i Frankrike, Spania og Sverige

Diskusjon av ekteskapet og dets tradisjon har vært oppe i flere av de land som i dag har felles ekteskapslov. I Frankrike ble spørsmålet om ekteskap for likekjønnede par avvist under henvisning til at likekjønnede ekteskap ikke kan tillates uten at likekjønnede par samtidig blir gitt rett til adopsjon. Nedenfor belyses diskusjonene i henholdsvis Frankrike, Spania og Sverige.

¹⁰ Se nærmere om mulige årsaker til dette, Wintemute i Wintemute and Andenæs, *Legal recognition of same-sex partnerships*, Oxford 2001 s. 759 flg.

¹¹ Det som er sagt ovenfor i dette punktet er fra utredningen til Torstein Frantzen: *Internasjonale konsekvenser av felles ekteskapslov for heterofile og homofile par*.

4.2.1 Frankrike

Den franske partnerskapsloven trådte i kraft 15. november 1999, og gjelder for så vel likekjønnede som ulikekjønnede par. (Loven kalles PACS – Pacte civil de solidarité – sivil solidaritetspakt). Partnerskap i Frankrike har ikke samme rettsvirkninger som et ekteskap. Ved innføringen av partnerskapsinstituttet ble det framhevet at partnerskapet var et nytt institutt for de som ikke vil eller kan gifte seg. Partnerskap ble etablert hovedsakelig for å kompensere for at ekteskap ikke er tillatt for homofile.

I Frankrike har en bredt sammensatt tverrpolitisk Kommisjon (30 medlemmer som er valgt inn i parlamentet) vurdert barnets rettigheter og familiens situasjon. Kommisjonen ble foreslått opprettet av nasjonalforsamlingens president.

Kommisjon har hatt som mandat å gjennomgå dagens situasjon i Frankrike (også sammenlignet med andre europeiske land), samt å foreslå endringer som er nødvendige for bedre å beskytte barns rettigheter og speile endringer i franske familier. Barnets beste var et grunnleggende prinsipp.

Kommisjonen avholdt rundebordsmøter og høringer (ca 150 i løpet av et år), og la fram sin rapport for Parlamentet 26. januar 2006.

Av rapporten framgår det at Kommisjonen har vurdert mange spørsmål og foreslått en rekke endringer i regelverk knyttet til barn. Kommisjonen har også vurdert likekjønnede ekteskap. Det er lagt til grunn at ekteskap er organisert rundt barn. Ekteskap er ikke bare en anerkjennelse av kjærlighet mellom paret – men en ramme som gir rettigheter og plikter designet for å ivareta en god og trygg utvikling av barnet. Det er vist til at land som har en felles ekteskapslov også har tillatt adopsjon for likekjønnede og utviklet systemer for assistert befruktning eller surrogat for å gi parene mulighet til å få barn. Derfor mener Kommisjonen at felles ekteskapslov forutsetter at likekjønnede par må få rett til adopsjon og assistert befruktning og til å benytte surrogatmor. Samtlige av de gjennomførte høringene bekreftet at debatten om en felles ekteskapslov henger nøye sammen med debatten om adopsjon eller hjelp til kunstig befruktning/surrogatmor, og at disse to debattene ikke kan tas hver for seg.

Barnet eller muligheten til å få barn på en naturlig måte, biologisk, er altså en betingelse for å kunne inngå ekteskap. Ekteskap blir ansett som naturlig mellom mann og kvinne nettopp på grunn av denne biologiske dimensjonen.

Kommisjonens flertall ble ikke overbevist ved høringsmøter om at det ville være barnets beste

om likekjønnede par fikk rett til barn, eller rett til ekteskap.

Flertallet ville ikke endre det fundamentale treforholdet far, mor og barn og derfor ble konklusjonen at en ikke ønsket en felles ekteskapslov.

Adopsjon skulle bare tillates ektefeller og single. Det ble henvisning til at ekteskap for homofile ikke kan tillates uten at par med samme kjønn samtidig får rett til å adoptere.

Rapporten ble svært dårlig mottatt av interesseorganisasjoner for homofile, samt menneskerettsorganisasjoner. Den ble karakterisert som skuffende og konservativ. Hovedkritikken gikk ut på at ikke ett eneste av de 100 konkrete forslagene som ble framlagt av Kommisjonen, tok for seg problematikken rundt homofile foreldre og retten til adopsjon. Rapporten ble derfor på den ene siden ansett som lite kontroversiell, fordi den ikke på noen måte kan sies å være nyskapende, men på den andre siden svært provoserende fordi den unngår dette aktuelle temaet. Spesielt tatt i betraktning at rapporten hovedsakelig undersøkte og vurderte nye former for familietilhørighet og organisering av familielivet. Hovedforslaget la opp til en reform av den nåværende partnerskapsloven når det gjelder arverett og pensjon.

For tiden er det ikke noe særlig debatt om dette. Det var oppe under presidentkampanjen våren 2007, men det var ikke et hovedtema. Sosialistpartiets kandidat Ségolène Royal og sentrums kandidaten Bayrou var for en felles ekteskapslov og homofil adopsjon, mens regjeringspartiet UMP og president Sarkozy er i mot.

4.2.2 Spania

I Spania ble blant annet følgende sagt til lovendringerne:

«I denne sammenheng er ekteskapet blitt ansett som en institusjon, men også som et rettslig forhold som kun kan stiftes mellom personer av forskjellig kjønn; det har faktisk vært slik at nettopp denne kjønnsforskjellen tradisjonelt har utgjort et av grunnlagene for anerkjennelsen av denne institusjonen i den sekulære lovgivning og i kirkeretten. Av dette følger at de to siste seklenes lovgivning, som gjenspeiler den da herskende oppfatning, ikke fant det nødvendig å forby eller endog omtale ekteskap mellom personer av samme kjønn, idet forholdet dem imellom ikke på noen måte ble ansett å kunne gi opphav til et ekteskapeleg rettsforhold.

Men lovgiver kan heller ikke på noen måte ignorere det åpenbare: at samfunnet utvikler seg slik at det danner og anerkjenner forskjel-

lige modeller for samliv og at lovgiver av denne grunn kan, og faktisk også bør, handle deretter og forhindre at det oppstår en brist mellom rettsreglene og verdiene i det samfunnet lovgivningen skal regulere. I denne sammenheng er det ingen tvil om at dagens spanske virkelighet er langt mer variert, mangfoldig og dynamisk enn det samfunnet som ga opphav til Sivillovkodeksen i 1889. Samliv i parforhold mellom personer av samme kjønn, basert på hengivenhet, er i den senere tid i stadig større grad blitt gjenstand for sosial anerkjennelse og aksept, og har beseiret dyptsittende fordommer og stigmatisering. Det erkjennes i dag uten vanskelighet at denne type samliv i parforhold er et miljø der et stort antall mennesker utvikler sin personlighet, et samliv der de gjensidig gir hverandre følelsesmessig og økonomisk støtte, uten større betydning enn den som avledes av et forhold som i sitt vesen er privat, gitt at det til nå ikke har vært formelt regulert i lovverket.

Denne oppfatningen oppstår ikke bare i det spanske samfunnet, men også i langt videre kretser, slik det fremgår av Europaparlamentets resolusjon av 8. februar 1994, der Europakommisjonen uttrykkelig anmodes om å fremlegge et utkast til anbefaling for å avskaffe forbud mot ekteskapsinngåelse for personer av samme kjønn, og sikre dem ekteskapets fulle rettigheter og vern.

Historien oppviser en lang rekke diskriminerende praksiser basert på seksuell legning, en diskriminering lovgiver har besluttet å avskaffe. Et rammeverk for personlig realisering som gjør det mulig for personer som fritt tar et seksuelt og affektivt valg å utvikle sin personlighet og sine rettigheter på like vilkår, er blitt et krav fra samfunnet i våre dager, et krav som denne lov søker å tilfredsstille.

Det er ingen tvil om at Konstitusjonen, ved å gi lovgiver ansvar for den rettslige reguleringen av ekteskapet, ikke på noen måte utelukker et regelverk som avgrenser parforholdet på annen måte enn det som har vært tilfelle frem til nå, i en lovregulering som gir rom for nye former for kjærlighetsforhold. Men i tillegg hviler valgfriheten loven innebærer, på et konstitusjonelt grunnlag som lovgiver må ta hensyn til. Slik er fremme av reell likhet mellom borgerne til uhindret utvikling av deres personlighet (Konstitusjonens §§ 9.2 og 10.1), opprettholdelsen av frihet i forhold til samlivsformer (Konstitusjonens § 1.1), og vern av reell likhet i utøvelsen av rettigheter uten diskriminering av noen art på grunnlag av kjønn, oppfatninger eller andre personlige eller sosiale forhold (Konstitusjonens § 14), grunnlovsfestede verdier hvis hjemmel også bør avspeiles i de lovregler som

avgrenser borgernes sivilstand i et fritt, pluralistisk og åpent samfunn.

Ut fra et slikt bredt perspektiv søker denne nye lovreguleringen av ekteskapet å imøtekomme en håndgripelig virkelighet hvis endringer det spanske samfunn har tatt inn over seg - med bidrag fra grupper som har forsvart full likestilling i alminnelige rettigheter, uavhengig av seksuell legning-, en virkelighet som krever et rammeverk som normerer rettigheter og plikter for alle som formaliserer sitt parforhold.

I denne sammenheng gir loven adgang til ekteskapsinngåelse mellom personer av samme eller forskjellig kjønn, med fulle og like rettigheter og plikter uavhengig av parets kjønnsammensetning. Følgelig blir alle rettsvirkninger av ekteskapet, som opprettholdes i sin helhet og hvis objektive konfigurasjon respekteres, enestående på alle områder, uavhengig av ektefellenes kjønn, herunder også de rettsvirkninger som er knyttet til sosiale rettigheter og ytelser og muligheten til å være part i en adopsjonssak.

En har likeledes foretatt en helt nødvendig terminologisk tilpasning i Sivillovkodeksens relevante paragrafer som omhandler eller der det kan avledes at det også henvises til ekteskapet, samt en rekke bestemmelser i samme kodeks som eksplisitt omtaler personens kjønn.

I første rekke har en erstattet begrepene mann og hustru med ektefelle og make. I lys av den nye ordlyden i § 44 i Sivillovkodeksen, blir den juridiske betydningen av ektefelle og make en person som er gift med en annen, uavhengig av om disse er av samme eller forskjellig kjønn.

En finner likevel fortsatt begrepene mann og hustru i §§ 116, 117 og 118 i kodeksen, idet de faktiske forhold som omtales i disse paragrafer kun kan finne sted i heteroseksuelle ekteskap.

På den annen side, og som resultat av første tilleggsbestemmelse i denne lov, må all omtale av ekteskap i vår rettsorden forstås slik at bestemmelsene får tilsvarende anvendelse på ektepar som består av to personer av samme kjønn, som på par av forskjellig kjønn.»

I møte i det spanske Justisdepartementet med statssekretæren fikk departementet blant annet opplyst følgende:

I forbindelse med utarbeidelsen av lovforslaget var det stor motstand mot å bruke begrepet ekteskap for homofile. De konservative var meget negative. Den katolske kirken ved biskopene beskyttet tradisjonell lovgivning og mente de måtte beskytte familiene mot lovforslaget om å gi de homofile like rettigheter til ekteskap.

Det var viktig for regjeringen at det heter ekteskap og at det faktisk i praksis er likestilling. Dette er også viktig for å bekrefte sosial aksept av homofile forhold. Fra kirkens side ble det imidlertid oppfattet som et angrep på ekteskapet i forhold til tradisjonelt innhold.

Selve endringen i spansk lovgivning var enkel ved at lovens ordlyd sier at de krav og virkninger ekteskapet medfører vil være de samme enten brudefolkene er av samme eller motsatt kjønn. Synspunktet var at familieretten er komplisert nok som den er, og at det ikke var aktuelt å komplisere tilstanden mer – derfor skulle det være ekteskap for homofile par også.

I følge det spanske statistiske sentralbyrås sider (www.ine.es) ble det i 2006 inngått 4 574 ekteskap mellom personer av samme kjønn i Spania.

I 2005 (fra loven trådte i kraft 04.07.05) ble det inngått 1 269 ekteskap mellom personer av samme kjønn.

Til sammen for 2005 og 2006 blir tallet, i følge det spanske statistiske sentralbyrå, 5 843 ekteskap mellom personer av samme kjønn.

4.2.3 Sverige

I SOU 2007: 17 Äktenskap för par med samma kön - Vigsselfrågor skriver utreder følgende om ekteskaps tradisjonelle betydning og begrepet ekteskap i sammendraget side 17 flg.:

«Samhällsutvecklingen går framåt och nya värderingar och åsikter kan behöva ges utrymme också då det gäller grundläggande uppfattningar. Samhällets syn på homosexualitet är ett exempel på en sådan omsvängning och på olika områden har det funnits en strävan att upphäva tidigare särbehandling av homosexuella och motverka diskriminering. Detta har bl.a. kommit till uttryck i den s.k. målsättningsparagrafen i 1 kap. 2 § regeringsformen där det anges att samhället skall motverka diskriminering på grund av bl.a. sexuell läggning. Att äktenskapet inte står öppet för par med samma kön torde dock varken enligt regeringsformen eller enligt Europakonventionen i och för sig innebära en diskriminering på grund av sexuell läggning, men det torde ändå innebära en form av särbehandling.

Enligt min uppfattning kan den traditionella betydelsen av äktenskapet som en heterosexuell relation inte vara avgörande för om äktenskap skall öppnas också för par med samma kön. Lagstiftaren måste ha frihet att definiera äktenskapet så att det motsvarar rådande uppfattningar. Det kan också sägas ligga mer i linje med äktenskapsbalkens

(ÄktB:s) neutralitet i fråga om hur makarna förhåller sig till varandra att parterna själva får bestämma vem de vill gifta sig med än att man utesluter vissa parbildningar från äktenskapet.

Termen äktenskap.

Referensgruppen med företrädare för trossamfund har invänt att termen äktenskap inte bör användas i en lagstiftning som gäller för både par med olika kön och par med samma kön. Man bör i stället använda en annan rättslig term. För trossamfunden är äktenskapet ett laddat begrepp som på olika sätt är en del av deras trosuppfattningar. Vid de hearings jag hållit har samma invändning framförts från Svenska kyrkan och andra trossamfund.

En omständighet som talar mot ett tillmötesgående av trossamfundens önskemål är enligt min mening att ordet äktenskap sedan mycket länge har varit i dagligt bruk och att ett byte på många håll skulle kunna uppfattas som helt onödigt. Vidare skulle alla de som redan gift sig ställas inför den situationen att deras valda samlevnadsform plötsligt fick en annan benämning. Också andra skäl talar emot en lösning som tillgodoser trossamfunden. Det är bl.a. svårt att finna någon lämplig synonym som kan beteckna det rättsliga förhållandet mellan två makar.

Termen äktenskap i dess olika språkliga former är vidare en i de flesta länder vanlig benämning på ett av staten sanktionerat förhållande mellan två personer med vilket följer en rad rättsverkningar på olika områden. I de internationella konventionerna på familjerättens område är äktenskapet också den gängse benämningen. Att nu ersätta den etablerade termen äktenskap med en annan term för att beteckna något som i allt skall motsvara äktenskapet kan innebära stora risker för att det nya begreppet i andra länder kommer att missuppfattas såsom innebärande något annat än äktenskap. Ett annat skäl är att ordet äktenskap kommer att leva kvar även om svensk lagstiftning ändras. Skälen emot att införa en annan benämning på det rättsliga begreppet äktenskap är så starka att jag inte funnit detta vara en framkomlig väg.

Reproduktivitet.

En invändning som framförts är att äktenskapet är en samhällelig institution där barn skall födas och växa upp och att det från denna utgångspunkt är viktigt att samhället värnar om äktenskapet. Äktenskapet är emellertid inte bara är till för dem som skaffar sig barn. Barnafödande är inget krav för äktenskap och många som inte kan eller vill skaffa barn gifter sig ändå. Att homosexuella saknar möjlighet att

få gemensamma biologiska barn kan då knappast vara ett argument mot att människor med samma kön skall kunna gifta sig med varandra. Tvärtom har Europadomstolen i ett rättsfall slagit fast att möjligheten att få gemensamma biologiska barn inte är en förutsättning för rätten att ingå äktenskap.

Barnperspektivet.

Enligt min mening ger barnperspektivet inte heller någon egentlig vägledning när det gäller att ta ställning till om homosexuella skall kunna gifta sig med varandra eller inte. För barnet torde det vara mest betydelsefullt att relationerna till föräldrarna är goda och trygga oavsett deras kön och vilken rättslig form de valt för sin samlevnad. Och om det skulle förhålla sig så som har hävdats i debatten att äktenskapet ger barnen en större trygghet måste man ställa frågan varför barn i familjer där föräldrarna har samma kön inte skall jämföras med barn till gifta heterosexuella föräldrar.

Andra samlevnadskonstellationer.

Det har vidare uttryckts farhågor för att äktenskapet skulle urvattnas om homosexuella skulle få gifta sig med varandra och att andra samlevnadskonstellationer på sikt skulle kunna komma att inkluderas i äktenskapet. Det går naturligtvis inte att ge något bestämt svar på frågan huruvida införandet av en möjlighet för homosexuella att gifta sig skulle ha någon inverkan på giftermålsfrekvensen bland heterosexuella. Vad som däremot kan sägas är att en sådan reform inte med automatik behöver leda till att andra samlevnadskonstellationer också skall inkluderas. Ytterst är detta en fråga för lagstiftaren men skulle ett sådant steg någon gång i framtiden bli aktuellt skulle det enligt min mening innebära ett större trendbrott än äktenskap för par med samma kön.

Behovet av en lagändring.

En fråga som också behöver besvaras är huruvida en lagändring verkligen är nödvändig eftersom rättsverkningarna av äktenskapet inte nämnvärt skiljer sig från dem som följer med det registrerade partnerskapet. Detta kan naturligtvis ses som ett argument mot en lagändring. Min bedömning är emellertid att det nu från olika utgångspunkter finns skäl för att ha en gemensam lagstiftning för homosexuella och heterosexuella som vill manifestera sina etablerade förhållanden. En lagändring står också i samklang med vad som nu får anses vara många människors uppfattning.

Internationella komplikationer.

Vad slutligen gäller den invändningen som framförts från olika håll, nämligen att det internationellt privat- och processrättsliga regelverket inte är anpassat till andra äktenskap än dem som ingås mellan en kvinna och en man är detta givetvis ett problem. I dagsläget är det inte troligt att några ändringar i de olika konventioner som finns på familjerättens område kan komma ändras så att samma regler kommer att gälla för både heterosexuella äktenskap och äktenskap där makarna har samma kön. Situationen är för övrigt densamma när det gäller registrerade partnerskap. Det har inte hindrat oss och flera andra länder att införa regler om registrerat partnerskap och några länder, Nederländerna, Belgien, Spanien, Kanada och Sydafrika, har trots bristen på en internationell harmonisering inte tvekat att ta steget och öppna äktenskapet för par med samma kön. Jag kan inte se att en bristande anpassning av det internationellt privat- och processrättsliga regelverket skall behöva utgöra ett hinder för en svensk lagstiftning på området. I mångt och mycket får frågan i nuläget ses som en informationsfråga. Det är viktigt om en lagstiftning skall komma till stånd att man satsar på informationsåtgärder till dem som berörs av reformen.»

5 Ekteskap eller partnerskap

5.1 Innledning

I dette kapittel behandles hovedspørsmålet om ekteskapsloven mv. skal utvides til å omfatte likekjønnede par. Følgende framgår av Soria Moria erklæringen:

«Regjeringen vil gå inn for endringer i ekteskapsloven som åpner for ekteskap mellom to av samme kjønn, med samme rettigheter som ekteskap mellom to av motsatt kjønn. Senterpartiets representanter i Regjering og Storting stilles fritt i dette spørsmålet.»

Et alternativ til å utvide ekteskapsloven er å endre partnerskapsloven slik at den gir de samme rettigheter som ekteskapsloven.

Som det framgår av *NOU 1986: 2 Innstilling til ny ekteskapslov del 1* side 59, er ekteskapet en borgerlig institusjon, et sivilrettslig anliggende. I dette ligger det at det er lovgivningen som til enhver tid fastsetter betingelsene for å inngå ekteskap og formen for inngåelsen, likesom det er denne lovgivningen som fastsetter rettsvirkningene av inngått ekteskap, og også betingelsene for og rettsvirkningene av en oppløsning av ekteskap. Ved den kirkelige vigsel/vigsel ved et registrert trossamfunn opptrer prestene/forstanderne som representanter fra offentlige myndigheter når de medvirker til selve inngåelsen av ekteskap. For så vidt utøver de en ikke-kirkelig funksjon. De opptrer imidlertid på kirkens/trossamfunnets vegne og utøver en ren kirkelig/religiøs funksjon når det gjelder den religiøse siden av kirkens/trossamfunnets vigselstrial.

I Ot.prp. nr. 32 (1992-93) om lov om registrert partnerskap ble det framholdt at forslaget til registrert partnerskap ikke innebærer en likestilling mellom homofilt partnerskap og ekteskap. Fra sammendraget side 3 siteres flg.:

«Det er imidlertid klare praktiske paralleller mellom varige homofile parforhold og ekteskap. De aller fleste regler som gjelder ektepar, bortsett fra dem som gjelder forholdet til barn, er begrunnet i behovet for å regulere partenes rettigheter og plikter både overfor hverandre og overfor samfunnet.

Lovforslaget innebærer derfor at alle regler som gjelder ektepar også skal gjelde for registrerte homofile partnerskap, med unntak av retten til vielse og til å adoptere barn.»

I 2001 ble partnerskapsloven og adopsjonsloven endret slik at den ene registrerte partner kan adoptere den andre partnerens barn.

5.2 Omfanget av ekteskap og registrerte partnerskap

5.2.1 Ekteskap

I følge tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) over folkemengde etter sivilstand, kjønn og alder at det per 1. januar 2007 var i alt 1 687 128 gifte personer.

Tall fra SSB viser at vel 21 700 par giftet seg i 2006, mot 22 400 inngåtte ekteskap i 2005. På nettsidene til Statistisk sentralbyrå står det blant annet:

«Om lag 46 prosent gifta seg kyrkjeleg i 2006. Til samanlikning var det 63 prosent som gifta seg kyrkjeleg på starten av 1990-talet. Dei borgarlege stod for 32 prosent av alle vigslar i 2006, medan dei stod for 27 prosent i første del av 1990-talet. Før 2005, og så langt attende vi har statistikk, har talet på vigslar knytte til andre trussamfunn vore få. Dei to siste åra har talet stige til 630 i 2005 og til 885 i 2006. Veksten heng saman med at Human-Etisk Forbund fekk vigselrett i slutten av 2004.»

5.2.2 Registrerte partnerskap

Tall fra SSB viser videre at det fra og med 1993 til og med 2006 er inngått i alt ca 2 200 partnerskap. Det framgår av tall fra SSB over folkemengde etter sivilstand, kjønn og alder at det per 1. januar 2007 var i alt 3 404 registrerte partnere, 564 skilte partnere og 243 separerte partnere.

Det ble inngått 227 registrerte partnerskap i 2006. Ikke siden loven om partnerskap trådte i kraft i 1993 har det blitt registrert så mange partnerskap på ett år. (192 registrerte partnerskap i 2005 og 192 i 2004.) Det er størst økning av antall partnerskap mellom to kvinner.

2006 er første året det ble inngått flere partnerskap mellom kvinner enn mellom menn. Siden 1993, da partnerskapsloven trådte i kraft, er det bare i årene 2000 og 2005 at det var omtrent like mange kvinner og menn som inngikk partnerskap. De andre årene har det vært langt flere menn enn kvinner.

5.3 Forslag i høringsnotatet

Som det framgår av Soria Moria erklæringen vil regjeringen sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent og aktivt motarbeide diskriminering.

I Soria Moria erklæringen heter det videre:

«Regjeringen vil gå inn for endringer i ekteskapsloven som åpner for ekteskap mellom to av samme kjønn, med samme rettigheter som ekteskap mellom to av motsatt kjønn. Senterpartiets representanter i Regjering og Storting stilles fritt i dette spørsmålet.»

På bakgrunn av Soria Moria erklæringen og for å sende et tydelig signal om at toleranse og respekt går på tvers av seksuell orientering, etnisk bakgrunn og tro ble det i høringsnotatet foreslått en felles ekteskapslov med samme rettigheter for likekjønnede og ulikekjønnede par. Det framgikk at departementet ønsker at alle voksne mennesker uavhengig av seksuell orientering skal ha samme muligheter til å velge å inngå ekteskap dersom det er dette paret ønsker.

5.4 Høringsinstansenes syn

5.4.1 Høringsinstanser som har uttrykt at de er mot felles ekteskapslov

Følgende høringsinstanser (55) har uttrykt at de er mot en felles ekteskapslov, eller at forslaget ikke må sendes videre til Stortinget:

Kirkemøtet, flertallet i Bispemøtet, flertallet i Kirkerådet, Agder og Telemark bispedømmeråd, Bjørgvin bispedømmeråd, Borg bispedømmeråd, flertallet i Hamar bispedømmeråd, Møre bispedømmeråd, flertallet i Oslo bispedømmeråd, Stavanger bispedømmeråd, mindretallet i Sør-Hålogaland bispedømmeråd, Tunsberg bispedømmeråd, flertallet i Den norske kirkes presteforening, Sjømannskirken, Norges Kristne Råd, Balestrand sokneråd, Det Norske Baptist Samfunn, For Bibel og Bekjennelse, Det teologiske Menighetsfakultet, Den Evangelisk Lutherske Frikirke, De Frie Evangeliske forsamlinger, Den Anglikanske kirke i Norge, Den Norske Israelmisjon,

Det Norske Misjonsforbund, Den Norske Tibetmisjon, Forum for Menn og Omsorg, Foursquare i Norge, Frelsesarmeen, Grimstad Misjonsmenighet, Indremisjonsforbundet, Katolske Kirke Midt Norge, Katolske Kirke Nord Norge, Oslo Katolske Kirke, flertallet i Kirkens Familievern, Kristent Leiarforum, Kristne Friskolers Forbund, Den luthersk-læstadianske menighet, Menigheten Karisma Senter, Metodistkirken i Norge, Misjonshøyskolen, Nord-Norges diakonistiftelse, Nordisk nettverk for ekteskapet, Normisjon, Normisjon Indre Vindafjord, Norsk Luthersk Misjonssamband, Norsk Luthersk Misjonsamband - Telemark krets, Norsk Søndagsskoleforbund, OASE, Oslo Kristne Senter, Oppdal Kristne Senter, Pinsebevegelsen, Porsgrunn Kristne råd, Stiftelsen På Bibelens Grunn, Styringsgruppa i MorFar-Barn.no og Syvendedags Adventistsamfunnet.

I tillegg er det mottatt om lag 100 svar med synspunkter fra privatpersoner og et grasrotopp-rop med underskrifter fra menighetsmedlemmer og kirkegjengere som uttaler seg mot lovforslaget.

Bispemøtets flertall skriver:

«Kristen tro forstår derfor ekteskapet mellom mann og kvinne som en ordning innstiftet av Gud Skaperen. I kristent perspektiv er livet alltid truet og sårbart. Kristentroen ser ekteskapet som et uttrykk for Guds livgivende og opprettholdende handling gjennom samfunnsmessige og kulturelle strukturer. Gjennom ekteskapet viderefører Gud menneskeslekten og sørger for beskyttelse av fellesskapets og den enkeltes liv.

...

Bispemøtets flertall vil understreke at å definere likekjønnet samliv som ekteskap innebærer et radikalt brudd med den nedarvede ekteskapsinstitusjonen som er redegjort for ovenfor. Vi anser departementets forslag ikke bare som et brudd med kristendommens og de fleste andre religioners ekteskapsforståelse, men som et sosialt, kulturelt og økologisk eksperiment med konsekvenser vi neppe over- skuer.

...

Et samlet Bispemøte deler departementets målsetting om å sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent og aktivt motarbeide diskriminering.

Bispemøtets flertall kan imidlertid ikke se at disse hensynene krever etablering av en radikalt ny rettstilstand på samlivsområdet med felles ekteskapslov for ulike- og likekjønnede par. Partnerskapsloven gir personer i likekjønnede samliv juridiske rettigheter som er sammenfallende med de rettigheter ekteskapet gir, med unntak av retten til å bli prøvet for adopsjon og assistert befruktning.

At staten har etablert forskjellige lovgivninger og ordninger for hhv. ulikekjønnede og likekjønnede par, kan i seg selv ikke med rimelighet kalles diskriminering, så lenge disse ordningene er tilnærmet sammenfallende mht. rettigheter og plikter. Dette er et syn som finner støtte i juridiske fagmiljøer.

I denne forbindelse vil flertallet også gjøre oppmerksom på Lærenemndas behandling av spørsmålet om likestilling av ekteskap og partnerskap i uttalelsen «Skriftforståelse og skriftbruk med særlig henblikk på homofilisaken» fra 2006: «Et krav om likebehandling kan bare hevdes å være rettmessig når vilkårene ellers er like. De biologiske og sosiale rammevilkår for henholdsvis ekteskap og homofilt partnerskap er ikke like. Spørsmålet om hvilke rettslige vilkår som bør gjelde for homofile partnere, kan derfor ikke besvares ved å sammenligne med ekteskapets rettslige rammer. ... Det er etisk legitimt å fastholde i språkbruk så vel som i rettsformer at ekteskapet ut fra biologiske, kulturelle og sosiale forhold står i en særstilling, og er noe annet enn et ordnet partnerskap mellom to mennesker av samme kjønn. Denne særstilling bør samfunnet heller ikke tilsløre» (Uttalelsen s. 105).

Biskopene har ulike teologiske og etiske vurderinger av homofilt samliv. Det er imidlertid et samfunnsmessig faktum at mennesker treffer valg om livsform og livsprosjekter ut fra sine verdier og anliggender. Derfor anser et *samlet Bispemøte* det som verdifullt at staten legger til rette for at personer som har valgt en homofil samlivsform, kan ordne sitt samliv innenfor offentlig forpliktende rammer og slik gis samme vern og tilnærmet samme rettigheter som partnere i ekteskap.

Flertallet vil på denne bakgrunn hevde at departementets målsetting om åpenhet og ikke-diskriminering er fullt ut realiserbar innenfor dagens rettstilstand med egne lovgivninger for hhv. ekteskap og registrert partnerskap. Når det derimot gjelder målsettingen om like rettigheter, vil Bispemøtets flertall hevde at denne målsetting ikke kan vurderes ut fra et ureflektert likebehandlingsprinsipp. Et krav om likebehandling kan bare hevdes å være rettmessig når vilkårene ellers er like. De biologiske rammevilkår for henholdsvis ekteskap og partnerskap er ikke like.

Dette forholdet, sett i sammenheng med det kulturelle og samfunnsmessige risikoprojekt som den foreslåtte redefinering av ekteskapsinstitusjonen er, gjør at Bispemøtets flertall vil avvise departementets forslag til endring i ekteskapsloven.»

Agder og Telemark bispedømmeråd skriver:

«Diskriminering og mangel på likestilling i form av urettmessig forskjellsbehandling bør det settes samfunnsmessige tiltak mot. Godt begrunnet forskjellsbehandling basert på ulike forhold og overgripende verdier er derimot ikke ensbetydende med diskriminering og manglende likestilling.

Agder og Telemark bispedømmeråd vil avvise at det er diskriminerende og mot likeverd å reservere ekteskapsloven for heterofile par. Allerede språkbruken «likekjønnede og ulikekjønnede par» reflekterer at det her dreier seg om ulike forhold. Å likestille noe som på avgjørende måter er ulikt, vil lett by på nye problemer. Særlig må en være varsom med å få noe til å se likere ut enn det faktisk er, når det er samfunnets fundamentet det gjelder. Barn hører ikke naturlig med i et homofilt parforhold slik det gjør i et ekteskap. Muligheten til å få barn i parforholdet er ikke noe som er fratatt homofile, det er en mulighet de aldri har eid. Det er ikke vanskelig å forstå at dette kan være et savn, men det betyr ikke dermed at det skal snus til en rettighet og gjøres til en sak som dreier seg om likeverd når samlivskategoriene er ulike og hovedpersonen i dette er barnet.»

Fra Stavanger bispedømmeråd siteres:

«Ekteskapet har historisk sett hatt legitimitet både som borgerlig og kirkelig institusjon hos oss. De seinere tiår har vårt samfunn blitt stadig mer multikulturelt, og blant en del av de kulturer som er nye i vår sammenheng har ekteskapet (i betydningen mann/kvinne-ekteskap) en enda *tyngre* posisjon enn det både tradisjonelt og i nyere tid har hatt hos oss. Med foreliggende lovforslag gis begrepet ekteskap en definisjon som for mange blant oss vil frarøve ekteskapet dets nåværende etiske, kulturelle, religiøse eller sosiale legitimitet.¹² Men dersom ekteskapet for en økende andel av befolkningen mister sin legitimitet vil det gradvis også miste sin posisjon som enhetsinstitusjon i vårt samfunn.»

Det teologiske Menighetsfakultet skriver i sin konklusjon:

«MF mener at Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. er mangelfullt utredet, bygger på en ensidig fremstilling av synspunktene i debatten, og har en lite problematiserende forståelse av de vanskelige spørsmål som er knyttet til forslaget. Vi anbefaler derfor at forslaget

¹² Jfr. situasjonen for den romersk-katolske kirke: med sin sakramentale forståelse av ekteskapet har det for dem alltid vært slik at det kun er det kirkelig inngåtte ekteskapet som har legitimitet.

om en felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par trekkes, da vi mener at det er i strid med ekteskapets egenart som samlivsform. Partnerskapsloven gir etter vår oppfatning et tilstrekkelig juridisk vern for likekjønnede par, og spørsmålene om adgang til adopsjon og assistert befruktning og om kirkenes holdning og praksis bør drøftes uavhengig av spørsmålet om en felles ekteskapslov. »

Fra *Den norske kirkes presteforening* siteres:

«Presteforeningen støtter formålet med å aktivt motarbeide diskriminering av homofile og lesbiske. Vi stiller oss likevel spørrende til om dette bør eller må føre til en felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par. I høringsnotatets filosofiske bidrag uttrykkes at lovforslaget *kan* bidra «til en utvikling mot et stadig mer rettferdig og mindre diskriminerende samfunn» (høringsnotatet punkt 4.2, side 25). Vesentlig skarpere uttrykkes ikke-diskrimineringsargumentet i departementets egen og svært knappe avsluttende vurdering: «Det er ingen grunn til at ekteskapslovgivningen skal gjøre forskjell på folk ut fra en seksuell orientering» (høringsnotatet side 36). Her sies altså klart at dagens ordning med en lov for (ulikekjønnet) ekteskap og en annen lov for (likekjønnet) partnerskap gjør forskjell på folk - uten grunn!

Vi mener at å forskjellsbehandle mennesker uten legitim grunn, selvsagt ikke kan forsvares. Det er i strid med ikke-diskrimineringsprinsippet, som igjen er et grunnleggende prinsipp ved menneskerettighetene. Men også høringsnotatet bekrefter at dagens lovgivning ikke er i strid med gjeldende internasjonale menneskerettighetskonvensjoner, et synspunkt vi slutter oss til.

...

Det avgjørende spørsmålet i denne sammenheng er om to ulike lovverk for ekteskap og partnerskap er basert på en legitim og velbegrunnet forskjell, eller ikke. Hvis det ikke er noen velbegrunnet forskjell, kunne loven være felles. Finnes derimot velbegrunnede forskjeller, kan det kanskje være uheldig å innføre en felles lov.

Uenigheten om en felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par handler derfor om det finnes reelle forskjeller mellom disse to samlivsformene, og om forskjellene også bør komme til uttrykk i samlivslovgivningen. Mye kan tale for at man fortsatt bør beholde to ulike lover. Det svarer til den forskjell som ligger i å ha identitet som heterofil eller homofil.

...

Det finnes reelle forskjeller i verden. Disse forskjeller må vi respektere, samtidig som det

må gis føringer fra samfunn og kirke som klart sier at disse forskjeller ikke innebærer noen nedvurdering eller uetisk forskjellsbehandling av noen. Teologisk begrunnes dette imperativ i at alle mennesker er skapt i Guds bilde.»

Norges Kristne Råd har følgende hovedsynspunkt, som *Kirkerådet* og mange av medlemmene har sluttet seg til i sine høringsuttalelser:

«Som kirker i Norge tilknyttet Norges kristne råd er det vår felles oppfatning at ekteskap som en ordning i samfunnet er et forpliktende og bindende forhold mellom en kvinne og en mann. Vi vil fremheve at ekteskap mellom en kvinne og en mann har en sentral og grundig teologisk og moralsk begrunnelse i den kirkelige lære og tradisjon. Ekteskap mellom en mann og en kvinne har gjennom årtusener vært et vesentlig trekk i vårt og de fleste nasjonale samfunns kultur. Vi anerkjenner samfunnets behov for å gi homofile par mulighet til gode juridiske rammer for sitt samliv. Det er imidlertid uheldig og unødvendig at dette gjøres på en måte som innebærer en grunnleggende endring i forståelsen av hva ekteskap er.»

Om barn som vokser opp med likekjønnede par skriver *Norges Kristne Råd* også at dersom vi vet så lite som dette (henvisning til høringsnotatets 4.4.1 om delutredningen om barn som vokser opp i likekjønnspar) kan tyde på, bør vi være varsomme med å ta beslutninger som kan ha så vidtrekkende konsekvenser for den svakeste part. Samtidig presiserer *Norges Kristne Råd* at de ikke under noen omstendighet på generell basis trekker homofiles og lesbiskes omsorgsevne i tvil. Denne presiseringen framgår også av flere uttalelser fra instanser som er i mot felles ekteskapslov.

Den katolske kirke i Nord-Norge skriver:

«Kvantitativt er denne sak liten, både hva angår foreslåtte paragrafendringer og antall par som synes å bli berørt av endringene (jf. s. 39 der man opererer med 1.684.489 gifte personer og 3.084 registrerte partnere). Kvalitativt er saken av desto større betydning fordi den berører noen av kjernespørsmålene i selve vår samfunnsstruktur og den oppvekstramme vi gir våre barn. Forslagets største konsekvens er av ekteskapspolitisk karakter. Men som vel tilsiktet er det også et viktig homofilpolitisk initiativ. Dets barnepolitiske konsekvenser er kanskje alvorligst. Allerede innledningsvis må vi komme med den konklusjon at stiftet beklageligvis vurderer de foreslåtte lovendringer *ute-lukkende som negative*. Stiftets tilrådning er derfor primært at hele lovforslaget legges til sides, sekundært at forslagene ikke vedtas.»

I høringsuttalelsen til *Styringsgruppa i MorFar-Barn.no* hevdes det også at menneskeverdet ikke blir berørt av samfunnets samlivslovgivning. De skriver:

«Å trekke inn argumenter om menneskeverd i debatten om ekteskapet, er usaklig. Alle seriøse aktører i denne debatten mener at homofile, bifile, polyfile, transseksuelle og andre minoriteter har nøyaktig samme menneskeverd som alle andre. Det berører ikke deres menneskeverd at ekteskapet bevares som en samlivsform mellom mann og kvinne.

...

Selv om antallet homofile ekteskap vil være lite, vil en felles ekteskapslov få store konsekvenser for hele samfunnet. Ikke minst vil det merkes i barnehage og skole. Lærebøker, undervisning og eksempler vil framstille enkjønnet og tokjønnet ekteskap som identiske, og som potensielt åpne for alle. Samfunnets sosiale scripts vil bli radikalt endret. Ingen rammer og roller vil ligge fast. Alt flyter. At dette vil føre til økt usikkerhet og forvirring i mange barns kjønnsutvikling og forståelse av seksualitet, og i dannelsen av identitet og selvbilde, er svært sannsynlig.»

5.4.2 Høringsinstanser som har uttrykt støtte til felles ekteskapslov

Følgende høringsinstanser (35) har uttrykt direkte støtte til felles ekteskapslov:

Justisdepartementet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), Barne-, ungdoms- og familieetaten Region nord, Barne-, ungdoms- og familieetaten Region sør, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI), Sosial og helsedirektoratet (SHdir), Barneombudet, Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO), Akershus universitetssykehus, flertallet i Sør-Hålogaland bispedømmeråd, Det teologiske fakultet Universitetet i Oslo, Norsk senter for menneskerettigheter Universitetet i Oslo, Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO), Framfylkingen, Helseutvalget, Human-Etisk Forbund (HEF), Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), Juss-Buss, Kirkens Bymisjon, Vennenes Samfunn Kvekerne, Kvinnefronten, Landsforeningen for transkjønnede (LFTS), Landsorganisasjonen i Norge (LO), Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH), Menneskerettsalliansen, Mental Helse Ungdom, Norges Bygdekvinnelag, Norges Kristelige Studentforbund, Norsk Folkehjelp, Norsk Pensjonistforbund, Psykologforeningen, Samfunnsviternes fagforening, Unitarforbundet Bét Dávid (Den norske Unitarkirke), Yrkes-

organisasjonenes Sentralforbund (YS) og Åpen kirkegruppe.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet er i hovedsak enig i endringene som foreslås og vurderer det som positivt at man får til en samordning av lovverk på samlivsområdet uavhengig av seksuell legning. Likevel peker direktoratet på at *barneperspektivet* kunne vært bedre ivaretatt i forarbeidene til lovendringen.

Likestillings- og diskrimineringsombudet er fornøyd med at departementet ikke bare foreslår endringer i ekteskapsloven, men også endringer i andre lover som vil bidra til at det blir reell likestilling mellom lesbiske, homofile og heterofile par.

Norsk senter for menneskerettigheter Universitetet i Oslo (SMR) skriver:

«SMR er Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter (jf kgl. res. av 21. september 2001) og er ved dette gitt en særskilt rolle for å overvåke at de internasjonalt vedtatte menneskerettighetsnormer respekteres og oppfylles av norske myndigheter. Utarbeidelse av høringsuttalelser ved myndighetsinitiativer av betydning for menneskerettighetenes stilling i Norge, er et sentralt ledd i SMRs virksomhet som nasjonal institusjon.

SMR har bidratt inn i lovgivningsprosessen gjennom Barne- og likestillingsdepartementets referansegruppe for utredning av felles ekteskapslov for heterofile og homofile par. Senteret har vært representert ved førsteamanuensis Tore Lindholm.

SMR ønsker med dette å uttrykke at forslaget om ny felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par ikke synes å stå i konflikt med de menneskerettslige normer og prinsipper som er forpliktende for Norge. SMR ser at departementet i det foreliggende høringsnotatet har gjennomgått de relevante konvensjoner Norge har tiltrådt som skal sikre retten til å inngå ekteskap. Dette er positivt og i tråd med vår anmodning i høringsuttalelse av 1. september 2006 til utkast til endring i forskrift til partnerskapsloven (gjengitt i kapittel 3.7. i høringsnotatet).

...

Departementet er i følge høringsnotatet kommet til at det etter gjeldende konvensjoner ikke er forpliktet til å åpne ekteskapet for likekjønnede par, men at det nå er et sterkt ønske om å likestille parenes samliv. At Norge gir individer rettigheter ut over hva som følger av de ovenfor nevnte konvensjoner er greit såfremt det ikke dermed oppstår konflikt med andre konvensjonsfestede rettigheter. SMR støtter forslaget om å tilrettelegge i størst mulig grad av likhet mellom par av ulikekjønn og likekjønn

for å fjerne den forskjellsbehandlingen som dagens ordning med skille mellom ekteskap og partnerskap innebærer. Slik tilrettelegging kan antakelig oppnås ved å innføre en ny felles ekteskapslov og samtidig avvike partnerskapsloven. Andre alternativer kan være samtidig å opprettholde og revidere partnerskapsloven slik at alle substansielle forskjeller i rettsvirkninger av ekteskap og av partnerskap blir fjernet, eller å etablere et skille mellom pliktig borgerlig og frivillig livssynsorganisert vielse. De to siste alternativene ville unngå at norsk rett unødig bryter med ekteskapets status i mange religiøse tradisjoner, herunder ekteskapets status som sakrament i Den katolske kirke.

...
Det er således SMRs ønske at departementet også i det videre arbeidet med forslaget til ny felles ekteskapslov, vurderer og synliggjør aktuelle menneskerettslige problemstillinger knyttet til de mulige lovendringene. Dette vil også være med på å styrke bevisstheten rundt menneskerettighetenes stilling i Norge.

Verken den gjeldende rettstilstanden eller forslaget til lovendringer er etter SMR skjønn i konflikt med menneskerettighetene. Senteret kan heller ikke se at forslaget er i rettslig konflikt med tros- og livssynsfriheten, så lenge trossamfunn ikke blir pålagt å ektevie par som etter trossamfunnets interne normer ikke er kvalifiserte til det. På den andre siden har ikke myndighetene noen klar menneskerettslig forpliktelse til å gjennomføre de foreslåtte tiltakene. De internasjonale konvensjonene og kontrollordningene gir statene en vid skjønnsmargin på dette feltet. Samtidig er SMR av den oppfatning at forslaget vil kunne bidra til økt likebehandling, toleranse og respekt, formål som søkes fremmet gjennom menneskerettighetskonvensjonene.»

Det teologiske fakultet støtter helt og fullt det overordnede målet om en felles ekteskapslov, men mener at høringsnotatets utredning av viktige sider ved ekteskapsinstitusjonen er for mangelfull.

Kirkens Bymisjon som skriver at de kunne ønsket seg en mer fyldestgjørende utredning av viktige moralske, sosiale og juridiske konsekvenser av lovendringen, drøfter bl.a likestilling og terminologi og skriver i sin konklusjon bl.a. flg.:

«Vi mener videre at en felles betegnelse 'ekteskap' for både likekjønnede og ulikekjønnede par slik forslaget legger opp til, er å foretrekke. Vi vil imidlertid understreke at det er den prinsipielle juridiske likestillingen mellom likekjønnede og ulikekjønnede som er det avgjørende poenget, ikke ens terminologi. Den foreslåtte omdefineringen av den religiøst og emosjonelt ladede termen 'ekteskap' kan komme til å

utløse så mye motstand i brede kretser, at det undergraver den ønskede signaleffekt, og i stedet fører til økt polarisering og dermed ny stigmatisering. Dersom det skulle vise seg å være tilfelle, bør Departementet sekundært velge å beholde distinksjonen ekteskap/partnerskap, men gi de to samme juridiske vern og etiske dignitet og anerkjennelse.»

Norsk Folkehjelp uttaler:

«Norsk Folkehjelp gir honnør til Barne- og likestillingsdepartementet for å presentere et forslag til lovendring som sidestiller muligheten til samlivsformalisering for likekjønnede og ulikekjønnede par.»

Vennenes Samfunn Kvekerne uttaler:

«For oss blir det urovekkende at en sak som i sin dypeste grunn handler nettopp om kjærligheten mellom to mennesker, skaper så stor strid innen kirken.»

Mange av høringsinstansene understreker at forslagene vil bidra til å motvirke diskriminering av homofile. For eksempel skriver *Akershus universitetssykehus* følgende:

«Akershus universitetssykehus er av den oppfatning at den foreslåtte lovendring vil kunne bidra til å motvirke den diskriminering homofile blir utsatt for, men må ikke overskygge det faktum at barn berøres av ekteskapslovgivning, som det står i høringsnotatet.

En utvidelse av ekteskapslovgivningen vil slik vi ser det kunne bidra til å skape stabile rammer rundt forskjellige samlivsformer som i neste omgang vil ha betydning for barns oppvekstvilkår.»

Også *Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO)* skriver at en felles ekteskapslov er med på å danne grunnlag for utvikling av et mer inkluderende samfunn.

Fra *Framfylkingens* høringsuttalelse siteres:

«Landsmøte i Framfylkingen LOs barne- og familieorganisasjon støtter en felles ekteskapslov.

Landsmøte i Framfylkingen oppfordrer Stortinget til å vedta en ekteskapslov som gir samme rettigheter til likekjønna og ulikekjønna par.

Framfylkingen mener at partnerskapsloven var et viktig steg på veien mot et samfunn med like rettigheter for homofile og heterofile, men at tiden nå er kommet for å fjerne et av de få formelle skillene mellom homofile og heterofile. Framfylkingen ser ingen grunn til at det bør være et skille basert på legning og at ekteskap

bør kunne inngås mellom to samtykkende voksne uavhengig av kjønn.

I dag er det mange barn som vokser opp hos foreldre av samme kjønn. Disse barna har ikke de samme juridiske rettighetene som andre barn. En felles ekteskapslov vil sikre disse barna bedre juridisk og ikke minst sende et signal om at deres familie er like mye verdt som andres.»

Norsk Pensjonistforbund uttaler blant annet:

«Norsk pensjonistforbund (NPF) støtter fullt ut Regjeringens forslag om en felles ekteskapslov, ... Dette er et viktig skritt i riktig retning av formell likestilling mellom heterofile og homofile, og vil også, etter vår mening, bidra til at en stor gruppe vil føle seg mer inkludert i samfunnet.

...
Målsettingen må allikevel være å ligge i forkant av utviklingen, noe som man vil bli berømmet for i ettertiden og sett fra et medmenneskelig perspektiv.»

Human-Etisk Forbund (HEF) skriver om dette:

«Det foreliggende forslaget til endringer i Ekteskapsloven, er et uttrykk for et viktig overordnet prinsipp i en rettsstat; dvs. likhet for loven - uavhengig av kjønn og uavhengig av tros- eller livssynstilhørighet. Dette er et prinsipp som har et viktig menneskerettslig perspektiv. Det er viktig at alle voksne innbyggere, som ønsker det, har mulighet til å velge ekteskapet som rammen for sitt samliv og den familien de ønsker å stifte.»

Mental Helse Ungdom (MHU) viser til at NOVA rapport 1/99 «Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn» viser at det er svært utbredt med psykisk sykdom og rusproblemer blant homofile og lesbiske. Fra høringsuttalelsen siteres:

«På ett punkt eksisterer det fortsatt diskriminering fra lovgivernes side. Det er i 2007 fortsatt ikke mulig for to personer av samme kjønn å inngå ekteskap på lik linje som heterofile. To av samme kjønn mangler også mange rettigheter til felles barn, og de har heller ikke samme rettigheter til å skaffe seg barn, for eksempel via adopsjon. Dette anser vi som diskriminering fra staten sin side. Staten definerer da et heterofilt forhold som [mer] verdt enn et med to av samme kjønn. MHU mener at det er helt uakseptabelt at myndighetene skal undergrave en gruppe menneskers egenverd ved å kommunisere dette budskapet.

Det kan være vanskelig for unge mennesker som oppdager at de har en annen legning enn de fleste rundt seg. I *Mental Helse Ung-*

dom forstår vi at man kan utvikle psykiske problemer når en er i en vanskelig fase. Vi tror helt og fast at ved å normalisere det å ha en homofil legning, vil unge mennesker lettere kunne stå frem og være stolt av seg selv, uten å måtte pådra seg psykiske vansker.

Det å likestille heterofile forhold og forhold med to av samme kjønn vil være en viktig og naturlig måte for lovgiverne å normalisere det å være tiltrukket av det samme kjønn.»

Norsk Psykologforening skriver:

«Norsk Psykologforening (NPF) støtter forslagen til endringer i ekteskapsloven mv. som i størst mulig grad er i tråd med FNs menneskerettighetskonvensjon, og i minst mulig grad støtter opp om fordomsfulle og moraliserende forestillinger om familien, foreldreskap og barns oppvekstvilkår.»

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) uttaler:

«Ekteskapet kan være med på å gi trygge og velprøvde rammer rundt familielivet i samfunnet vårt for de som ønsker og velger å gifte seg. For svært mange mennesker er nettopp familien, i en eller annen form, en viktig del av det rammeverket man legger omkring sine liv og samliv. Diskriminering i samlivslovgivningen er noe som rammer enkeltmennesker hardt. Dagens lovverk er diskriminerende, og det rammer både oss som lesbiske og homofile og våre familier. Dette oppleves som belastende for mange. LLH er svært glade for at Regjeringen nå går inn for å gi også lesbiske og homofile muligheten til å velge ekteskap som ramme for sine familieliv.»

5.4.3 Mindretallsvotum som støtter felles ekteskapslov

I tillegg er det dissenser i flere (7) av uttalelsene der et mindretall begrunner sin støtte (6) til felles ekteskapslov. Dette gjelder:

Bispemøtets mindretall, mindretallet i Hamar bispedømmeråd, mindretallet i Oslo bispedømmeråd, mindretallet i Kirkerådet, mindretallet i Kirkens Familievern og mindretallet i Den norske kirkes presteforening.

I uttalelsen fra *Sør-Hålogaland bispedømmeråd* er det mindretallet som er imot felles ekteskapslov. *Bispemøtets mindretall* skriver bl.a.:

«Bispemøtets mindretall (Fiske, Jørgensen) vil på tross av de mangler som er beskrevet, mene at utredningen gir grunnlag for å avgjøre hørings-svar som prinsipielt gir støtte til felles ekteskapslov for ulike- og likekjønnede par.

...

Den juridiske kontrakten (2) og samfunnets formaliserte anerkjennelse av forholdet (3), må sies å være tilstede i både ekteskapslov og partnerskapslov. Det er flere grunner til at det likevel er ønskelig med en felles ekteskapslov.

Det første er de målsettingene som høringsnotatet stiller opp og som vi slutter oss til. En minoritet som i utgangspunktet sliter med fordommer og fordømmelse, bør ikke skilles ut og særbehandles mer enn helt nødvendig. Partnerskapsloven gir absolutt de formelle muligheter og rettigheter som er nødvendige. Men med to lover fastholdes et skille som ikke behøver å være der. Og med to lover hevdes det at den forskjellen som er mellom to mennesker med ulik seksuell legning, er viktigere enn den likhet som er i deres felles menneskelige evne og behov når det gjelder kjærlighet, forpliktelse, omsorg osv.

Den andre grunnen til å ønske en felles lov, ligger i synet at det ikke er noen grunn til å diskvalifisere homofilt samliv. Når en ønsker åpenhet og like rettigheter, synes det rimelig at alle skal favnes av samme lov.

For det tredje har ekteskapet etablert seg som den institusjonen som gir best rammer for kjærlighet og fellesskap. En felles lov vil derfor utvide muligheten og gi flere del i den velsigelsen et ekteskap skal være.

Heller enn å svekke ekteskapet som institusjon, vil en felles lovgivning kunne bidra til å styrke ekteskapets stilling i vår tid. Det skjer ved at ekteskapet igjen viser sin evne til å fornye seg i pakt med utviklingen i kirke og samfunn.

For det fjerde er det viktig i et demokrati at lovverket er i samsvar med folks generelle rettsoppfatning. Dette er ett av de punkt hvor et bedre forberedt og bredere forankret høringsutkast kunne hatt betydning. Nettopp fordi ekteskapsinstitusjonen er så viktig for så mange mennesker, burde langt flere vært trukket inn i forarbeidet med en felles lov. Samtidig er lovene med på å prege den samme rettsoppfatningen. Det kan en se av partnerskapsloven - den var omstridt da den kom, men omtales nå som et gode av de fleste.

...

Bispemøtets mindretall ønsker mest mulig like rettigheter, muligheter og plikter for flest mulig mennesker og ønsker i minst mulig grad å skille ut og særbehandle grupper.

Mindretallet ser det derfor som naturlig at en rettstilstand med to separate lovgivninger for henholdsvis heterofile og homofile par ikke videreføres. Siden ekteskapslov og partnerskapslov skal inneholde de samme rettigheter og plikter, bør de to lovene slås sammen.

Mindretallet støtter derfor høringsnotatets forslag om en felles ekteskapslov for ulikekjønnede og likekjønnede par.»

Et mindretall i *Den norske kirkes presteforening* støtter lovforslaget og begrunner det med at i dag lever mange likekjønnede par sammen i et forpliktende forhold og bør få de samme rettigheter og rammer som ulikekjønnede par. Dette vil sikre at barn som vokser opp i disse familiene får samme rettigheter som barn innenfor ulikekjønnet ekteskap. De mener også at lovforslaget kan bidra til en utvikling mot et stadig mer rettferdig og likeverdig samfunn.

5.4.4 Møte med representanter fra Kirkerådet

I forbindelse med oversendelse av Kirkemøtets uttalelse ba Kirkerådet om et møte med Barne- og likestillingsministeren for å samtale om Kirkemøtets høringsuttalelse. Statsråden holdt møte med Kirkerådets ledelse og generalsekretæren fra Mellomkirkelig råd.

Kirkerådet framla synspunktene til Kirkemøtet, og det ble vist til at uttalelsene fra Kirkemøtet, Kirkerådet, Norges Kristne Råd og bispedømmerådene viser tilnærmet entydighet på denne saken.

Det ble også understreket i møtet at det vil være helt avgjørende at Den norske kirke får være trossamfunn og at trossamfunn får beholde sine reservasjonsmuligheter.

5.5 Departementets vurderinger og forslag

Innledning

I Ot. prp. nr. 28 (1990-91) om lov om ekteskap ble det innledningsvis uttalt at selv om det har skjedd store endringer i familiestrukturen siden den forrige ekteskapsloven i 1918, er ekteskapet likevel den helt dominerende samlivsformen. Videre sies det at det er viktig at bestemmelsene i en ny ekteskapslov utformes slik at de kan bidra til at ekteskapets rolle som samlivsform ikke svekkes.

Dette er også departementets grunnleggende standpunkt nå.

Ekteskapet er uttrykk for varige kjærlighetsforhold mellom to mennesker og gir de rettslige rammene rundt familielivet. Tradisjonelt er de to en kvinne og en mann, og rammene legges til rette for å føre slekten videre. Ekteskapet er en juridisk kontrakt basert på gjensidig kjærlighet. Samtidig blir ekteskapet sett på som en grunninstitusjon i

samfunnet, som departementet ønsker å beholde. Dette kommer til uttrykk i det borgerlige vigselformular fastsatt ved kongelig resolusjon 19. januar 1996 med hjemmel i ekteskapsloven § 15. Fra formularet siteres:

«Dere har kommet hit i dag for å bli viet til ektepar. Jeg vil minne dere om hvilken stor og viktig begivenhet det er når to mennesker velger å leve sammen i ekteskap. Ved å inngå ekteskap, lover dere hverandre samhold og støtte i alle livets forhold, både i medgang og i motgang.

Men dere lover hverandre mer:

Ekteskapet innebærer at dere lover hverandre kjærlighet og troskap. Det å love hverandre kjærlighet for resten av livet, er det vanskeligste løfte vi kan gi et menneske. Det krever at dere setter dere høye mål for samlivet, og det krever deres oppriktige vilje til å strekke dere mot disse målene, i dag og i tiden som ligger foran. Det er dette dere lover hverandre her i dag. Ved å inngå ekteskap, blir dere en enhet, men dere fortsetter også å være to selvstendige og likestilte mennesker. Det er ingen motsetning mellom kjærlighet og samhold på den ene siden, og frihet og selvstendighet på den andre. Kjærlighet er også å vise respekt for hverandre. Det er en rett jeg har, men også en plikt som er pålagt meg etter loven, å legge dere to nå alvorlig på hjertet at dere skal leve etter det løftet som dere gir hverandre her.»

I den filosofiske betraktningen av ekteskapet som ble gjengitt i høringsnotatet¹³ skriver filosof Tove Pettersen at ekteskapsinstitusjonen har på den ene siden vist seg tilpasningsdyktig til endringer, samtidig som den er bærer av bestemte verdier.

Departementet er etter gjeldende konvensjoner ikke forpliktet til å åpne ekteskapet for likekjønnede par, men det er nå et sterkt ønske om å ta det siste steget og likestille parenes samliv.

Moderne samfunn har etter departementets syn et ansvar for å skape aksept, gi juridisk trygghet og like rettigheter for kjærlighet mellom par av samme kjønn, slik at loven blir lik for alle.

Departementet foreslår nå å utvide ekteskapet som samlivsform slik at det også omfatter to av samme kjønn. Det vil etter departementets vurdering være en positiv endring som innebærer at flere kan få mulighet til å velge ekteskapet som samlivsform, og departementet ønsker på denne måte å styrke ekteskapet.

Departementet finner det hensiktsmessig å dele den videre drøftelsen i undertema.

Kan lovgiver åpne ekteskapet for likekjønnede par

«Ekteskapet er i rettslig forstand en forbindelse mellom en mann og en kvinne som inngås i bestemte former og som samfunnet gir sin autorisasjon og tillegger visse rettsvirkninger», se Lødrup¹⁴. Ekteskapet har videre for mange et religiøst aspekt.

Mange av høringsinstansene fra Den norske kirke og andre trossamfunn mener at lovgiver ikke kan endre eller omdefinere ekteskapet slik det er foreslått i høringsnotatet. For eksempel skriver *Bispemøtets flertall* at kristen tro forstår ekteskapet mellom mann og kvinne som en ordening innstiftet av Gud.

Høringsrunden viser at det er stor motstand mot felles ekteskapslov innenfor Den norske kirke og andre trossamfunn, og det er tydelig at det har vært viktig for hver enkelt religiøs institusjon å bli hørt. De religiøse høringsuttalelsene er tydelige på at de går i mot forslaget om en felles ekteskapslov. Det begrunnes både teologisk, kulturelt og historisk at ekteskapet skal forbeholdes kvinne og mann og at homofiles rettigheter heller bør ivaretas ved en egen lov, eventuelt en egen samlivslov.

Forslaget om å utvide ekteskapet til også å omfatte homofile par, rører ved mange religiøse personers verdigrunnlag og vekker sterke følelser. Departementet har forståelse for at dette berører manges livssyn. For dem som også ser på ekteskapet som en religiøs handling innebærer dette en tilleggsdimensjon som departementet har respekt for. Imidlertid er dette også et verdivalg for de som er tilhengere av en felles ekteskapslov. Departementet har valgt å legge avgjørende vekt på at ekteskapet er en sivilrettslig handling.

Departementet vil ikke lenger ha et skille mellom mennesker som har valgt å være sammen av kjærlighet. Etter departementets vurdering vil ikke andre begrep dekke likestillingen av kjærligheten like godt som ekteskap, og det legges avgjørende vekt på kjærlighet og ikke seksuell orientering.

Lovgiver har ansvaret for den rettslige reguleringen av ekteskapet og Stortinget, som lovgiver, har derfor adgang til å vedta de endringer som stortingsflertallet mener er nødvendige og riktige dersom ikke andre forpliktelser taler mot det. I kapittel 3 er det gitt en framstilling av slike andre forpliktelser som Norge er bundet av gjennom internasjonale konvensjoner.

I Norge kan ekteskap inngås borgerlig, eller innenfor Den norske kirke eller andre trossam-

¹³ Se høringsnotatet 4.2 side 14 flg.

¹⁴ Peter Lødrup, *Familieretten etter ekteskapsloven av 4. juli 1991 nr 47*, Oslo 1991 side 42.

funn. Fra 2004 kan ekteskap også inngås innenfor livssynssamfunn. Det er opp til det enkelte par å velge en borgerlig, religiøs eller humanistisk vigsel. Vilkaene for å inngå ekteskapet (alder, ugift, lovlig opphold mv.) og vilkaene som stilles til vigselen jf. ekteskapsloven § 11¹⁵ er de samme, men seremoniene rundt vigselen er forskjellige.

Kirken har sin egen liturgi for ekteskap som fastsettes av Kirkemøtet, jf. Grunnloven § 16. Tros- og livssynssamfunn får vigselsrett når de får godkjent vigselsformularet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

I tillegg vil det for mange være viktig å få kirken eller annet trossamfunns velsignelse, eller eventuelt en humanistisk vigsel. Den religiøse eller humanistiske siden ved ekteskapsinngåelsen er ikke regulert i ekteskapsloven og endres i utgangspunktet ikke med felles ekteskapslov. Det blir derfor opp til Den norske kirke og andre trossamfunn å ta stilling til dette.

Departementet vil imidlertid gi uttrykk for at det er ønskelig at så vel Den norske kirke som andre trossamfunn etter hvert skal kunne tilby en vigselsseremoni også for likekjønnede.

Den religiøse siden av vigselen og ekteskapet blander lovgiver seg således ikke bort i. Etter departementets vurdering er det derfor ikke nødvendig å kommentere de teologiske argumentene mot felles ekteskapslov. Høringsrunden viser at også blant biskoper og andre prester er det ulik oppfatning av dette.

Departementet vil understreke at grunnlaget for ekteskapet vil være forhold som varig kjærlighet til et annet menneske, et ønske om å inngå en gjensidig avtale om forpliktelser og omsorg for hverandre og eventuelle barn, vise dette ovenfor omverdenen og få forholdet anerkjent av samfunnet. Departementet foreslår en endring av en institusjon som også har et religiøst innhold. Endringene i ekteskapsloven mv. endrer imidlertid ikke det religiøse innholdet.

På denne bakgrunn mener departementet at lovgiver kan foreta de nødvendige endringer i ekteskapsloven mv., slik at ekteskapet åpnes for likekjønnede par.

Felles ekteskapslov bør vurderes ut fra et likebehandlingssynspunkt

Regjeringen vil sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent, og aktivt motarbeide diskriminering. Fra Soria Moria erklæringen siteres:

«Regjeringen vil gå inn for endringer i ekteskapsloven som åpner for ekteskap mellom to av samme kjønn, med samme rettigheter som ekteskap mellom to av motsatt kjønn. Senterpartiets representanter i Regjering og Storting stilles fritt i dette spørsmålet.»

Departementet har merket seg at flere av høringsinstansene avviser at det er diskriminerende og mot likeverd å reservere ekteskapsloven for heterofile par.

Et alternativ til felles ekteskapslov er slik det påpekes av blant annet Norsk Senter for Menneskerettigheter Universitetet i Oslo å opprettholde og revidere partnerskapsloven, slik at alle forskjeller i rettsvirkninger mellom ekteskap og partnerskap blir fjernet.

Departementet mener at en ekteskapsinstitusjon som bare inkluderer en kvinne og en mann i realiteten innebærer en forskjellsbehandling. Departementets utgangspunkt er at en forskjellsbehandling må begrunnes. Det legges til grunn at homofile og lesbiske forhold er av like stor verdi som heterofile forhold er. Ved å opprettholde en forskjell kan det medføre at enkelte føler seg mindre verdt.

Det foreligger godt kommenterte funn både i Norden og internasjonalt¹⁶ som viser at homofile i større grad enn resten av befolkningen sliter med psykologiske problemer.

I september 2007 ble NOVA-rapporten Vold mot lesbiske og homofile tenåringer, en representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse¹⁷ lagt frem. Den viser at unge homofile og lesbiske tenåringer i Oslo er en særlig sårbar gruppe når det gjelder å være utsatt for daglig mobbing, systematiske trusler og vold. Det framgår av rapporten at:

«- 5 % av lesbiske/bifile tenåringsjenter og 20 % av homofile/bifile tenåringsgutter oppgir at de har blitt utsatt for daglig mobbing det siste året

¹⁵ § 11. Fremgangsmåten ved vigsel.

Ekteskap inngås ved at brudefolkene møter for en vigsler. Mens begge er til stede, skal de erklære at de ønsker å inngå ekteskap med hverandre. Deretter skal vigsleren erklære dem for ektefolk.

Minst to vitner skal være til stede under vigselen.

¹⁶ Eksempelvis prof. Susan D. Cochran, University of California. Mer informasjon om hennes forskning framgår av rapport fra Trygghet og mangfold - En skeiv erfaringskonferanse, Oslo, 13. og 14. september 2007.

¹⁷ Foretatt av Bera Ulstein Moseng (NOVA). Prosjektet er utført på oppdrag av Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) og finansiert av Justis- og politidepartementet.

i Oslo. 20 % av de lesbiske og 40 % av de homofile har vært utsatt for vold som krevde legebehandling.»

Dette viser at regjeringens arbeid for større grad av likebehandling av homofile fortsatt er helt nødvendig, og at dette ikke er usaklig retorikk om diskriminering slik det hevdes i høringsuttalelsen fra *Styringsgruppa i MorFarBarn.no*.

I uttalelsen fra *Stavanger bispedømmeråd* trekkes også forholdet til nye kulturer fram. Departementet er kjent med at det for mange unge homofile og lesbiske, uavhengig av bakgrunn, er vanskelig å leve åpent. Det er etter hvert godt dokumentert at samfunnet ikke har lyktes godt nok i å bedre levekårene til homofile og lesbiske generelt. Homofile og lesbiske med ikke-vestlig bakgrunn generelt, og homofile og lesbiske med muslimsk bakgrunn spesielt, møter enda større utfordringer. Departementet mener at felles ekteskapslov og likebehandling av homofil kjærlighet også er en viktig sak i forhold til andre minoriteter, og at arbeidet for å oppnå større aksept også er svært viktig i disse miljøene.

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) mener at ekteskapet kan være med på å gi trygge og velprøvde rammer for et familieliv. Departementet slutter seg til dette synspunktet. Det er etter departementets syn ønsket om et varig forpliktende samliv som er av relevans, da det er dette loven regulerer. Om partene er heterofile eller homofile, har like eller ulike kjønn, har i denne sammenheng like liten betydning som så mange andre forskjeller det kan være mellom par, så lenge paret ønsker et varig forpliktende samliv. Det er på denne bakgrunn departementet vurderer om ekteskapsinstitusjonen nå bør utvides til også å omfatte homofile og lesbiske par. Etter departementets vurdering er homofile par og heterofile par som ønsker å inngå en gjensidig forpliktende kontrakt med hverandre sammenlignbare og likeverdige. Likheten er to mennesker som ønsker et forpliktende samliv. Med kun en utvidelse av partnerskapsloven vil det fortsatt være særlig tydelig at homofile særbehandles. Dette ønsker ikke departementet å bidra til. En fortsettelse av denne særbehandlingen vil nettopp kunne være med på å forsterke at en kjærlighetsrelasjon mellom to kvinner eller to menn er noe kvalitativt annet enn kjærlighetsrelasjonen mellom en kvinne og mann. Departementets syn er at en utvidelse av partnerskapsloven ikke vil være tilstrekkelig vurdert ut fra et likebehandlingsperspektiv.

Departementet mener at tiden er moden for en fullstendig likebehandling av homofile og heterofile par.

Det gjøres i denne forbindelse også oppmerksom på at departementet arbeider med en tiltaksplan for homopolitikken for regjeringens videre arbeid for å sikre lesbiske og homofile god livskvalitet.

Barneperspektivet

Departementet har merket seg at det er forskjellige syn på barneperspektivet. Både tilhengere og motstandere av en felles ekteskapslov begrunner sitt syn med barnets beste.

Noen homofile har barn og noen ønsker seg barn. Slik er det også med heterofile.

Når det gjelder kunnskap om barn som vokser opp i likekjønnede parforhold vises det til delutredningen som lå til grunn for høringsnotatet. Utredningen gir en kunnskapsoversikt over den forskning som er foretatt om barn som vokser opp hos likekjønnspar. Svært kort kan litteraturgjennomgangen oppsummeres slik:

Homofile og lesbiske foreldre er som andre foreldre. De har de samme normer og verdier om hva som er en god oppvekst for barnet. Sosial mor (har ikke juridiske eller biologiske bånd til barnet, men er knyttet til barnet ved å være biologisk mors partner) er en viktig person i barnets liv og bidrar aktivt til oppfostringen og oppdragelsen av barnet.

Det er ingen påvist forskjell mellom barn oppvokst i likekjønnspar og barn som har vokst opp i heterofile familier. Det er ingen forskjell i barnas evne til å få eller beholde venner, i psykisk og sosial velbefinnende eller når det gjelder kjønnsutvikling. Dette betyr at foreldrenes seksuelle identitet ikke påvirker barnets kjønnsutvikling.

Oppsummeringen må sees på bakgrunn av følgende: Det er lite forskning i Norge om barn som vokser opp i likekjønnspar, og den forskningen som er gjort, er i hovedsak utført av hovedfagsstudenter. Det samme er tilfellet i Sverige. Der ble det forsket på feltet i forbindelse med utredningen *Barn i homoseksuelle familjer 2001*. I Norge finnes det en ferdig avlagt doktorgradsavhandling og en påbegynt på feltet.

Utredningene gjør også bruk av en klassiker på området, nemlig Tasker og Golombeks studie *Growing up in a lesbian family*. Dette er en longitudinell studie der barn ble intervjuet ved 10-års alder og når de var rundt 25 år. Det framkommer av denne at de undersøkelser som finnes tyder på at disse barna har det like bra som andre barn, også når det gjelder deres kjønnsutvikling.

Departementet vurderer det slik at det ikke er behov for mer forskning for å legge til rette for ekteskap for homofile. Det viktigste for barn er å vokse opp i trygge og gode omgivelser. Ekteskapet er den mest stabile rammen rundt barns liv.

Når en ser nærmere på forholdene til barn som vokser opp i likekjønnede familier med to mødre eller to fedre, mener departementet at det er viktig at så vel barna som foreldrene opplever at de av samfunnet blir vurdert som en familie. Det er lagt til grunn at ekteskapet er grunninstitusjonen i samfunnet. Dersom ekteskapet utvides til også å omfatte likekjønnede par, vil det i tillegg til å kunne gi barna rettigheter, kunne bidra til at det blir lettere for barna å oppfatte forholdene som mer like, enn dersom partnerskapsloven videreføres. Det legges til grunn at det er av stor betydning for homofile selv, deres barn og andre nære personers menneskeverd at regelverket for samliv og familievil bli mest mulig likt. Det er i denne forbindelse særlig viktig å sikre rettigheter til barn av lesbiske, «unnfanget» i forholdet. Se kapittel 9.

Departementet mener at likebehandling vil være den beste løsningen for barna, også ut fra deres omdømme i forhold til andre barn og voksne. Felles ekteskapslov vil etter departementets vurdering bidra til å normalisere det å ha en homofil orientering.

I denne sammenheng vil departementet påpeke at det er svært viktig hvordan samfunnets institusjoner som barnehage, skole, barnevern etc. forholder seg til den realitet at vi har ulike familier, at noen barn vokser opp med mor og far, noen med bare mor eller bare far og noen med to mødre eller to fedre. Med en innføring av en felles ekteskapslov vil lovgiver gi sterke signaler om likebehandling, og dette vil igjen kunne påvirke holdninger i samfunnet forøvrig.

Barneperspektivet i forhold til spørsmålet om adopsjon, assistert befruktning og foreldreskap behandles i kapittel 7, 8 og 9.

Konsekvenser for ekteskapet som institusjon

Flere høringsinstanser hevder at forslaget om felles ekteskapslov vil svekke ekteskapets stilling i

samfunnet. Etter departementets vurdering er det fortsatt vanskelig å forstå argumentene om at ekteskapets stilling vil svekkes og at det kan virke normoppløsende å gi likekjønnede par et ekteskap som ramme for sine stabile forpliktende forhold.

Departementet vil også peke på at den bekymring som ble uttalt i sterke ordelag i debatten om partnerskapsloven for 14 år siden, er snudd slik at ingen av motstanderne til felles ekteskapslov angriper partnerskapsloven. Tvert i mot understrekes det av flere at det rette må eventuelt være å foreta endringer i dette regelverket.

Det blir i denne forbindelse også påpekt at homofile utgjør et mindretall av befolkningen, og bare et mindretall av disse igjen har til nå ønsket å inngå partnerskap. En lovendring vil etter en del av instansenes syn rette seg mot svært få, men få store konsekvenser for samfunnet.

Selv om det skulle vise seg at bare en del av de homofile parene har et ønske om å inngå ekteskap, er det muligheten for denne gruppen som er avgjørende, og ikke hvor mange homofile ekteskap som blir inngått. Det er et spørsmål om å inkludere eller ekskludere en gruppe som har samme ønsker, samme behov og samme forutsetninger for å velge ekteskapet som samlivsform. Departementet kan ikke se noen grunn til at denne gruppen ikke skal likebehandles og heller ikke se hvilke store konsekvenser dette får for samfunnet.

Oppsummering

Å være for eller mot felles ekteskapslov handler om verdisyn og departementet har forståelse for at felles ekteskapslov vil være uforenelig med enkeltes tros- og livssyn. Det er imidlertid avgjørende for departementet at lesbiske og homofile par sivilrettslig behandles likt med heterofile par. Det legges også til grunn at det er til barnas beste at barn vokser opp i trygge og stabile rammer uavhengig av foreldrenes seksuelle orientering. Etter departementets vurdering gir ekteskapet gode rammer for barn, og dette støttes av høringsinstansene. Departementet mener at det foreligger tilstrekkelig kunnskap og gode nok argumenter for lovendringene og vil derfor foreslå en felles ekteskapslov.

6 Endringer i ekteskapsloven

6.1 Krav til kjønn og seksuell orientering

6.1.1 Gjeldende rett

To personer av samme kjønn kan ikke inngå ekteskap. Det er ikke sagt direkte i lovteksten at ekteskapsloven bare gjelder mellom en kvinne og en mann, men ekteskapsloven må forstås slik at det bare er personer av motsatt kjønn som kan inngå ekteskap med hverandre. Fra Ot.prp. nr. 28 (1990-91) side 13 siteres: «Gjeldende ekteskapslov forstås slik at det bare er personer av motsatt kjønn som kan inngå ekteskap med hverandre. Slik må også utkastet til ny ekteskapslov forstås, selv om det ikke er tatt inn noen uttrykkelig bestemmelse om det.»

Det er heller ikke stilt krav til seksuell orientering i ekteskapsloven.

I partnerskapsloven § 1 heter det: «To homofile personer av samme kjønn kan la sitt partnerskap registrere.» Kravet til seksuell orientering i lovteksten ble tatt inn i lovteksten under Stortingets behandling.

Etter gjeldende rett er det antatt at et ektepar eller registrerte partnere, der en person er transseksuell og skifter kjønn må skille seg og eventuelt inngå nytt partnerskap eller ekteskap dersom partene ønsker å være partnere eller ektefolk.

I saker hvor den ene av ektefellene skifter kjønn, vil den transkjønnede ektefellen få en ny identitet. Denne juridiske identiteten er ikke i overensstemmelse med identiteten vedkommende hadde da ekteskap ble inngått, og som var en forutsetning for at ekteskap *kunne* inngås. Når et kjønnsskifte fører til et ekteskap mellom to personer av samme kjønn, antar departementet at dette ekteskapet må betraktes som ugyldig. Det er imidlertid domstolen som har kompetanse til å avgjøre om et ekteskap består eller ikke. Dersom partene ønsker å fremdeles leve i et formalisert samliv, må de eventuelt inngå partnerskap.

6.1.2 Forslag i høringsnotatet

For at likekjønnede skal kunne inngå ekteskap, foreslo departementet i høringsnotatet at

ekteskapsloven endres slik at det klart framgår at loven også gjelder to personer av samme kjønn. Det ble samtidig foreslått at en felles ekteskapslov ikke skulle stille krav om seksuell orientering, slik partnerskapsloven gjør.

6.1.3 Høringsinstansenes syn

De høringsinstansene som særskilt har kommentert dette er: *Sosial- og helsedirektoratet (SHdir)*, *Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)*, *Human-Etisk Forbund (HEF)* og *Norsk Pensjonistforbund (NPF)*.

Fra SHdirs uttalelse siteres:

«En avvikling av partnerskapsloven, som paradoksalt nok stiller krav til partenes kjønn og seksuell identitet (begge parter må være homofile), og etablering av en ny felles ekteskapslov uten denne typen vilkår, vil forhåpentligvis bidra til å styrke idealet om et ikke-diskriminerende samfunn.»

SHdir påpeker videre:

«Etter vårt syn er det også viktig at det i proposisjonen blir drøftet forhold knyttet til transkjønnede/transepersoner og ekteskap. I følge høringsnotatet antas det at ektepar eller registrerte partnere, der en person er transkjønnet og gjennomgår behandling for å korrigere sitt biologiske kjønn får ekteskapet eller partnerskapet erklært ugyldig. Dermed må det inngås nytt ekteskap/partnerskap dersom de ønsker å fortsette som ektefolk. Denne beskrivelsen av dagens praksis må etter vårt syn drøftes i lys av en eventuell ny ekteskapslov, da en videreføring av denne praksis ikke synes rimelig jf en kjønnsnøytral lov.»

JURK skriver:

«Etter JURKs oppfatning bør det ikke skilles mellom likekjønnede og ulikekjønnede par når det gjelder muligheten til å inngå ekteskap. Ekteskapsloven bør derfor ikke inneholde referanser til kjønn og seksuell orientering.»

HEF skriver om valg av nøkkelord:

«Det er et viktig poeng at det velges betegnelser som ulikekjønnede og likekjønnede par

framfor hetero- og homofile par. Det understreker at en felles ekteskapslov ikke stiller krav om seksuell orientering. Dette er et krav i dagens partnerskapslov, mens nåværende ekteskapslov ikke har slikt krav. Å få fokus vekk fra seksuell orientering som kriterium for å gruppere mennesker er viktig i kampen mot fordommer.»

6.1.4 Departementets vurderinger og forslag

Med støtte fra de høringsinstansene som er positive til felles ekteskapslov vil departementet opprettholde forslaget om en ny bestemmelse i ekteskapsloven som gjør det helt klart at loven gjelder to personer av motsatt eller samme kjønn som skal inngå ekteskap med hverandre. Dette er en helt nødvendig endring for at ekteskapsloven skal kunne åpne for ekteskap mellom to av samme kjønn.

Ekteskapsloven stiller ikke krav til seksuell orientering, slik partnerskapsloven gjør. Det foreslås nå en felles ekteskapslov som skal omfatte både heterofile og homofile par og departementet ser derfor ikke at det er grunnlag for å stille krav i ekteskapsloven om seksuell orientering.

Når det gjelder den problemstillingen som *Sosial- og helsedirektoratet* tar opp om transkjønnede/transpersoner i ekteskap/partnerskap som skifter kjønn, vil departementet bemerke at dette vil bli løst med en felles ekteskapslov. I de tilfellene paret fortsatt ønsker å være gift med hverandre, vil dette være fullt mulig etter ekteskapslovens regler.

6.2 Vilkår om tilknytning til Norge

6.2.1 Gjeldende rett

Enhver som oppfyller ekteskapslovens vilkår med hensyn til alder, slektskap osv. kan som hovedregel inngå ekteskap eller registrert partnerskap i Norge. Ekteskapsloven § 5 a, som gjelder tilsvarende for inngåelse av partnerskap, oppstiller et krav om lovlig opphold i riket. Dersom det kravet er oppfylt kan en person uten noe tilnytning til Norge inngå ekteskap her etter norske regler. Det betyr at et par som er på sommerferie i Norge og oppholder seg lovlig i riket kan gifte seg her.

En utenlandsk statsborger som ikke er fast bosatt i Norge kan likevel som hovedregel bare inngå ekteskap i Norge dersom han eller hun kan «legge fram dokumentasjon fra myndighetene i sitt hjemland om at det ikke er noe til hinder for at han eller hun inngår ekteskap i Norge», jf. ekteskapsloven § 7 bokstav h. Ekteskapslovens regler sikrer

langt på vei at når en person som ikke er bosatt i Norge gifter seg i Norge, så anerkjennes ekteskapet i bostedslandet.

I partnerskapsloven er det ikke oppstilt noe vilkår om at en utenlandsk statsborger som ikke er bosatt i Norge må framlegge dokumentasjon vedrørende vilkårene for å inngå partnerskap i statsborgerlandet. Det kreves i stedet at minst en av partene har tilknytning til Norge gjennom statsborgerskap og at minst en av dem har bopel i riket, jf. partnerskapsloven § 2 andre ledd nr. 1, eventuelt at minst en av partene har hatt bopel i riket de siste to år før registreringen, jf. partnerskapsloven § 2 andre ledd nr. 2. Statsborgerskap i de nordiske land og Nederland er likestilt med norsk statsborgerskap. Likestilling av statsborgerskap fra Danmark, Island og Sverige framgår direkte av loven, § 2 andre ledd nr 1. Det kan videre i forskrift bestemmes at statsborgerskap i et annet land med lovgivning om registrert partnerskap som tilsvarende den norske skal likestilles med norsk statsborgerskap. I henhold til forskrift om prøving av vilkår og fremgangsmåte mv. ved registrering av partnerskap §§ 25 og 26 er statsborgerskap i Finland og Nederland også likestilt med norsk statsborgerskap.

Partnerskapsloven sikrer dermed ikke på samme måte som ekteskapsloven at det registrerte partnerskapet anerkjennes i begge partenes bostedsland. Dette er et klart valg som også er kommentert i forarbeidene til partnerskapsloven.¹⁸

6.2.2 Andre lands rett¹⁹

I belgisk rett har man valgt å ha samme tilknytningskriterier uavhengig av om ekteskapet inngås mellom personer av samme eller forskjellig kjønn. Det er tilstrekkelig at en av ektefellene er belgisk statsborger, har domisil i Belgia, eller har hatt opphold i Belgia de siste tre månedene før ekteskapsinngåelsen.

I nederlandsk rett er det også samme tilknytningskriterier uavhengig av om ekteskapet inngås mellom personer av samme eller forskjellig kjønn. Vilkåret er at minst en av partene enten er nederlandsk statsborger, har domisil i Nederland eller har permanent opphold i Nederland.

I spansk rett er også tilknytningskriteriene samsvarende, uavhengig av om ekteskapet inngås mellom personer av samme eller av forskjellig kjønn. Det framgår av Codigo Civil art. 9 nr. 1 at

¹⁸ Se Ot.prp.nr. 32 (1992-1993) pkt. 6.3 og Ot.prp.nr. 76 (1999-2000) pkt. 2.

¹⁹ Fra utredningen til Torstein Frantzen *Internasjonale konsekvenser av felles ekteskapslov for heterofile og homofile par*.

statsborgerlandets rett er avgjørende når det gjelder vilkårene for å inngå ekteskap. I og med at det er få land som tillater ekteskap mellom personer av samme kjønn, vil dette føre til at en utlending i de fleste tilfeller ikke kan gifte seg med en spanjol dersom ektefellene har samme kjønn. I en tolkningsuttalelse fra det spanske justisdepartementet (Ministerio de justicia) legges det imidlertid til grunn at ekteskap mellom personer av samme kjønn kan inngås i Spania dersom partene er bosatt i Spania. Det vises blant annet til prinsippet om «favor matrimonii» og forbudet mot diskriminering på grunn av «orientación sexual».

I Canada, som tillater likekjønnede ekteskap, er det ingen tilknytningskriterier. Utenlandske statsborgere som ikke er bosatt i Canada kan altså inngå ekteskap i Canada uavhengig av om de oppfyller vilkårene i bostedslandet eller statsborgerlandet. Det kreves kun at ekteskapsvilkårene etter canadisk rett er oppfylt.²⁰

I en svensk utredning, *SOU 2007: 17 Äktenskap för par med samma kön – Vigsselfrågor*, foreslås det ikke å innføre særlige krav til tilknytning som i den svenske partnerskapsloven. Etter gjeldende svenske regler kan det foreligge hinder mot ekteskap i tilfeller der de som vil gifte seg verken er statsborgere eller er hemvist (har domisil) i et land som tillater likekjønnede ekteskap. Det finnes imidlertid en unntaksregel som kan anvendes i slike tilfeller.

6.2.3 Forslag i høringsnotatet

I høringsnotatet ble en innføring av tilknytningskriterier nærmere vurdert. En slik innføring ville sikre anerkjennelse av ekteskapet slik at det får realitet der partene bor. Det ble slått fast at en innføring av tilknytningskriterier for alle ville innebære innskrenkninger i forhold til gjeldende rett for ulikekjønnede par. Dette var i utgangspunktet ikke ønskelig. I høringsnotatet ble partnerskapslovens tilknytningskriterier derfor ikke foreslått videreført i en felles ekteskapslov, da dette ville begrense retten til ekteskap.

6.2.4 Høringsinstansenes syn

Justisdepartementet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Hamar bispedømmeråd, Juridisk rådgiv-

ning for kvinner (JURK), Nordisk nettverk for ekteskapet, Norsk Folkehjelp, Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) har konkrete kommentarer til vilkår om tilknytning.

Justisdepartementet mener at hensynet til like vilkår for likekjønnede og ulikekjønnede ektepar har mindre vekt på dette området og viser til at forslaget kan medføre «ekteskapsturisme» med påfølgende økt administrativ og økonomisk belastning. Videre påpeker *Justisdepartementet* at tilknytningsvilkår kan redusere faren for at det inngås ekteskap som blir uten rettsvirkninger for partene.

Justisdepartementet skriver videre:

«Et slikt tilknytningsvilkår kan baseres på krav om at minst en av partene er norsk statsborger eller er fast bosatt i Norge. Det vil være særlig uheldig om personer uten tilknytning til Norge kan inngå ekteskap her i landet uten at ekteskapet blir anerkjent i ektefellenes hjemland. Kravet i ekteskapsloven § 7 bokstav h første punktum om fremleggelse av attest for at det ikke er noe til hinder for at vedkommende inngår ekteskap i Norge, vil muligens i viss utstrekning kunne sikre at det ikke blir inngått ekteskap som ikke vil bli anerkjent i partenes hjemland. Hvor langt dette i så fall vil rekke, vil imidlertid avhenge av hvordan kompetansen etter annet punktum til å gjøre unntak fra kravet når særlige grunner taler for det, forutsettes å bli praktisert i forhold til personer som ønsker å inngå ekteskap med en av samme kjønn. Dersom Barne- og likestillingsdepartementet ikke fremmer forslag om å innføre et tilknytningsvilkår, bør man etter Justisdepartementets oppfatning vurdere praktiseringen og/eller utformingen av unntakskompetansen i ekteskapsloven § 7 bokstav h nærmere.»

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet legger vekt på hensynet til en ny felles ekteskapslov med like regler hva angår inngåelse av ekteskapet, og følgende siteres fra høringsuttalelsen:

«På den andre siden vil direktoratet påpeke at det er enkelte internasjonalrettslige hensyn som vi mener kan tale for en videreføring av tilknytningskriteriene for likekjønnede par. Å åpne for at utenlandske borgere uten bopel i Norge kan inngå ekteskap, vil medføre at de som har statsborgerskap eller bopel i land som ikke anerkjenner likekjønnede ekteskap vil kunne inngå ekteskap i utlandet uten først å oppløse det likekjønnede ekteskapet i Norge. Dette vil igjen kunne få internasjonalrettslige konsekvenser i forhold til arv og skifte.

Til tross for utfordringer i forhold til anerkjennelse av norske likekjønnede ekteskap i utlandet samt hvilke konsekvenser dette vil få

²⁰ Det kan nevnes at det ikke kreves noen tilknytning til Tyskland for å kunne inngå et registrert partnerskap i Tyskland. Begrunnelsen for dette er at også utlendinger som lever i Tyskland bør kunne inngå partnerskap, selv om dette ikke aksepteres etter statsborgerlandets rett, se EGBGB art. 17 b I og begrunnelsen i forarbeidene i BTDrucks. 14/3751 s. 60.

for arv og skifte, mener direktoratet at hensynet til en ny felles ekteskapslov, med like regler hva angår inngåelse av ekteskapet for både likekjønnede og ulikekjønnede par, bør veie tyngre. I tillegg vil direktoratet bemerke at stadig flere land tillater partnerskap eller likekjønnede ekteskap, slik at betydningen av dette på sikt antakeligvis vil bli mindre.»

Hamar bispedømmeråd skriver at de støtter forslaget om at det skal kreves dokumentert sivilstand fra utlandet før ekteskap skal kunne inngås i Norge.

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) skriver følgende om tilknytning:

«Departementet foreslår at man i en ny ekteskapslov benytter seg av vilkårene i dagens ekteskapslov og lar de få tilsvarende anvendelse for homofile par. JURK er enig i at dette er den mest hensiktsmessige løsningen. Dersom endringene blir gjennomført, kan det riktignok føre til at homofile par inngår ekteskap i Norge som ikke vil anerkjennes i partenes hjemland, såkalte "haltende" ekteskap. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at dette vil bli et utbredt problem, og partene vil være klar over situasjonen før de eventuelt velger å inngå et ekteskap. Problemet med ekteskap som ikke anerkjennes i hjemlandet er derfor ikke av en slik art at en ny ekteskapslov bør ha ulike tilknytningskrav for homofile og heterofile par.»

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) mener at en felles ekteskapslov så langt det er mulig bør ha like regler for likekjønnede og ulikekjønnede par. LLH mener det må være hjemmel for å gjøre unntak for de helt spesielle situasjonene der det ikke er mulig å skaffe ekteskapsattest. De skriver:

«Det har kommet flere henvendelser til vårt antidiskrimineringsprosjekt fra asylsøkere som har store problemer med å få tak i dokumentasjon fra hjemlandet. Hvis man har mulighet til å skaffe slik dokumentasjon, har erfaringen vist seg at det vil koste en god del penger å fremskaffe slik dokumentasjon. Dette gjelder særlig land der det er krig eller en krigsliknende tilstand som Irak, Afghanistan og Somalia. Og selv om man får tak i dokumentasjon er det ikke slik at denne nødvendigvis godkjennes.

LLH mener som departementet at en felles ekteskapslov så langt det er mulig bør ha like regler for likekjønnede og ulikekjønnede par. For lesbiske og homofile par kan det, i tillegg til at de kommer fra et land som ikke har tilstrekkelige systemer for registrering og liknende, være grunner til at det vil føles problematisk å ta kontakt med myndighetene i hjemlandet

eller nærmeste utenriksstasjon. Det er en del som er redd for at det skal bli kjent at de skal inngå partnerskap/ekteskap med en av samme kjønn.»

Nordisk nettverk for ekteskapet skriver følgende:

«Slik vi forstår høringsnotatet, vil departementets avvisning av å innføre tilknytningskriterier kunne innebære at likekjønnet ekteskap blir inngått i Norge, med det etterfølgende press som dette deretter vil kunne legge på de land som partene for øvrig har tilknytning til. Fremlegget dokumenterer at departementet er en aktør i en internasjonal strategi for å fremme homofile interesseorganisasjoners krav. Høringsnotatet må forstås slik at ny norsk lovgivning vil sette andre land under press, og at dette er en del av departementets hensikt med lovforslaget.»

6.2.5 Departementets vurderinger og forslag

En innføring av tilknytningskriterier vil hindre at personer uten- eller med meget svak tilknytning til Norge inngår ekteskap her for å omgå egne regler. Vilkår om tilknytning ville bedre sikre anerkjennelse av ekteskapet slik at det får realitet der partene bor.

Andre land som tillater ekteskap mellom personer av samme kjønn har samsvarende vilkår for å inngå ekteskap uavhengig av om det er et ekteskap mellom personer med samme eller forskjellig kjønn. Det framgår av 6.2.2 at det kun er Canada som ikke har tilknytningskrav. Departementet legger til grunn at en felles ekteskapslov så langt det er mulig bør ha like regler for likekjønnede og ulikekjønnede par. Utgangspunktet vil være at de reglene som gjelder i dag for ekteskap mellom personer av forskjellig kjønn også skal anvendes på likekjønnede ekteskap.

Departementet er i likhet med *Justisdepartementet* klar over at ekteskap som inngås i Norge ikke i alle tilfeller får rettsvirkninger for partene i andre land. Departementet mener at det er viktig at det gis god informasjon om internasjonale konsekvenser for borgere uten tilknytning til Norge. I denne forbindelse vil departementet foreslå at det i rettledningen til prøvingspapirene for inngåelse av ekteskap klart må framgå at bare noen land anerkjenner likekjønnede ekteskap. Se nærmere om anerkjennelse av likekjønnede ekteskap i utlandet i 11.2.

En innføring av tilknytningskriterier for alle vil innebære innskrenkninger i forhold til gjeldende rett for ulikekjønnede par. Departementet ønsker

ikke dette og partnerskapslovens tilknytningskriterier foreslås derfor ikke videreført i en felles ekteskapslov.

Regelen i ekteskapsloven § 7 h om kravet til «ekteskapsattest» vil både for likekjønnede og ulikekjønnede par sette visse begrensninger for å inngå ekteskap i Norge. Regelen i ekteskapsloven § 7 bokstav h har videre bestemmelser om unntak fra kravet til dokumentasjon når særlige grunner taler for det. For å forhindre bigami foreslås det å endre § 7 h, slik at det i det minste kan kreves dokumentert sivilstand fra utlandet, selv om det ikke utstedes ekteskapsattest.

Departementet har merket seg at *Justisdepartementet* også viser til at ekteskapsloven § 7 bokstav h første punktum muligens i en viss utstrekning kan sikre at det ikke blir inngått ekteskap som ikke vil bli anerkjent i partenes hjemland, og at det blir avgjørende hvordan kompetansen til å gjøre unntak fra kravet forutsettes praktisert.

Samtidig ber *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* om at det i større grad burde være mulig å gjøre unntak.

Departementet vil se nærmere på praktiseringen av unntakskompetansen, men vil også her følge likebehandlingsprinsippet. Dette vil også gjelde i forhold til den problemstillingen *LLH* reiser om verifiserbar dokumentasjon fra enkelte land som Irak, Somalia og Afghanistan.

6.3 Vigsel

6.3.1 Gjeldende rett

Ekteskap

Vigslere er prest i Den norske kirke, og prest eller forstander i et registrert trossamfunn eller sereonileder eller tilsvarende i livssynssamfunn, notarius publicus eller norsk utenriksstjenestemann, jf. ekteskapsloven § 12.

Kirken har sin egen liturgi for ekteskap, mens tros- og livssynssamfunn får vigselformularet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Den norske kirkes liturgier fastsettes av Kirkemøtet, jf. Grunnloven § 16.

Borgerlig vigselformular er fastsatt ved kongelig resolusjon 19. januar 1996.

Registrering av partnerskap

Registreringsmyndighet er notarius publicus (byfogd, sorenskriver o.l.) og fra 1. januar 2007 godkjente vigslere i livssynssamfunn når departementet har godkjent formen for registrering av partnerskapet.

Formular til bruk ved registrering av partnerskap er fastsatt i medhold av partnerskapsforskriften § 18.

6.3.2 Forslag i høringsnotatet

I høringsnotatet ble det foreslått å åpne for vigsel av likekjønnede par innenfor Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn, men slik at det blir en vigselformularet og ikke en vigselformularet. Med forslaget vil det bli opp til Kirkemøtet å endre liturgien slik at prester også kan vie likekjønnede. Departementet vurderte om det er mulig på andre måter å tilrettelegge for prester som ønsker å vie likekjønnede par, men kom til at dette må overlates til kirken og andre trossamfunn. Obligatorisk vigsel ble vurdert, men ikke foreslått i høringsnotatet.

6.3.3 Høringsinstansenes syn

Følgende av høringsinstansene har uttalt seg om spørsmålet om vigselformularet eller vigselformularet for Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn: *Sosial og helsedirektoratet (SHdir)*, *Bispemøtet, Agder og Telemark bispedømmeråd, Bjørgvin bispedømmeråd, Borg bispedømmeråd, Hamar bispedømmeråd, Det teologiske fakultet Universitetet i Oslo, Kirkerådet, Norsk Folkehjelp, Den norske kirkes presteforening, Den Anglikanske kirke i Norge, Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO), For Bibel og Bekjennelse, Frelsesarmeen, Human-Etisk Forbund (HEF), Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), Kirken Bymisjon, Landsforeningen for transkjønnete, Landsorganisasjonen i Norge (LO), Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH), Misjonshøyskolen, Norges Bygdekvinnelag, Norges Kristne Råd, Norsk Pensjonistforbund, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, Det teologiske menighetsfakultet, Unitarforbundet Bét Dávid (Den norske unitarkirke) og Åpen kirkegruppe.*

Høringsuttalelsen fra *Bispemøtet* består av en flertalls- og en mindretallsuttalelse. *Flertallet* avviser en endring av gjeldende liturgibestemmelser og

«kan ikke gi sin tilråding dersom Kirkemøtet mot formodning skulle ønske å åpne for kirkelig medvirkning ved en inngåelse av likekjønnede ekteskap.

I forhold til departementets drøfting av en ordning hvor prester som ønsker det, skal kunne benytte det borgerlige vigselformularet sammen med en religiøs seremoni, vil *Bispemøtet* minne om at prester i Den norske kirke kun kan forrette seremonier, herunder

ekteskapsinngåelse, etter liturgi fastsatt av Kirkemøtet. Også en slik ordning forutsetter at Kirkemøtet gir sin tilslutning, noe Bispemøtet ikke kan tilrå.

Dersom ekteskapslovgivningen endres, slik at likekjønnede par kan inngå ekteskap, må Den norske kirke ta opp til ny vurdering om den skal beholde sin vigselfrett. Det vil være en forutsetning for at Den norske kirkes prester fortsatt skal være vigslere, at kirken får legge sin egen forståelse av ekteskapet til grunn.»

Bispemøtets mindretall understreker at dersom vi får en felles ekteskapslov, må spørsmålet om eventuell geistlig vigselfmyndighet for likekjønnede par utredes nærmere.

Også *Borg bispedømmeråd* uttaler seg klart mot et slikt forslag og skriver:

«Vårt klare råd er at departementet straks avviser et slikt forslag. Prester ansatt i Den norske kirke er forpliktet på kirkens ordninger og liturgier, jf Tjenesteordning for menighetsprester § 7. Det vil derfor ikke være anledning for en prest til å gjøre prestatjeneste på grunnlag av andre liturgiske ordninger eller ritualer. Vi kan heller ikke se at det vil være anledning til å gjøre prestene til notarius publicus, evt pålegge prestene tjenesteoppgaver som tilligger notarius publicus.

Vi er enige i departementets vurdering i at det ikke er hensiktsmessig på det nåværende tidspunkt å innføre obligatorisk borgerlig vigself.

Presteforeningen presiserer at de ser det som selvsagt at Den norske kirke ikke pålegges en plikt til å vie likekjønnede par, men overlater til Kirkemøtet å eventuelt sørge for liturgiske endringer mht. vigself.

Fleire trossamfunn som for eksempel *Det Norske Baptistsamfunn*, *Metodistkirken i Norge* og *Pinsebevegelsen i Norge* uttaler at de uansett ikke kan vie likekjønnede eller ikke kan tilpasse sine vigselfritualer for likekjønnede.

Landsorganisasjonen i Norge (LO) mener at vigselfritualet i Den norske kirke må endres eller at det lages eget for likekjønnede ekteskap slik at loven i praksis kan gjennomføres på dette punktet.

Landsforeningen for transkjønnede er ikke enige i de vurderingene som ligger til grunn for å ikke pålegge kirken og øvrige trossamfunn å vigself personer av samme kjønn. De skriver at deres medlemmer slites mellom valget av å kunne leve som det kjønn man opplever seg, som og å leve i en ramme som har velsignelse fra ens trossamfunn. De ønsker derfor at Kirkemøtet går inn for at prester også må kunne vie par av samme kjønn.

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), er av den oppfatning at homofile par bør få muligheten til å bli viet i kirken, men de er delt i spørsmålet om man kan tvinge statskirkens prester til å foreta vigself. De som mener at homofile skal få en rett til å vies kirkelig synes dette er særlig viktig fordi Norge har en statskirke som bør kunne pålegges plikter og gå foran som et godt eksempel på inkludering av alle medlemmer uavhengig av seksuell orientering. De som ikke ønsker å pålegge statskirkeprestene vigselfplikt, mener at kirken bør stå i en særstilling i forhold til andre institusjoner selv om den er en statskirke. Spørsmålet om å vie homofile par bør etter denne delens syn avgjøres av Kirkemøtet og den enkelte prest, og Kirkemøtet bør oppfordres til å utarbeide kjønnsnøytralt vigselfritual.

Sosial- og helsedirektoratet (SHdir) skriver følgende:

«Vigself er en offentlig handling. Vi foreslår at det i proposisjonen drøftes om retten til å vie bør gis aktuelle virksomheter heller enn visse yrkesgrupper/stillingskategorier i disse. Det er viktig å unngå at virksomheter som utfører tjenester på vegne av det offentlige, har en diskriminerende praksis. De som får en vigselfrett, bør derfor samtidig forplikte seg til å vie par av samme kjønn. Det kan imidlertid drøftes om virksomheten i slike tilfelle eventuelt selv skal kunne utpeke visse yrkesgrupper/stillingskategorier/personer som skal stå for den offentlige vigselfen. En sannsynlig konsekvens av en slik ordning vil trolig være at visse trossamfunn vil tape eller si fra seg retten til å vie, eventuelt ikke be om å få vigselfrett. Muligheten til å arrangere en seremoni for å markere inngåelsen av ekteskap vil de imidlertid beholde.»

Kirkens Bymisjon skriver at de vil arbeide for at Den norske kirke skal gi sitt ja til å vie homofile par. *Det teologiske fakultet* mener at Kirkemøtet bør ta initiativ til å endre vigselfliturgien slik at likekjønnede par som ønsker det kan få kirkelig vielse.

Åpen kirkegruppe ønsker ikke å tvinge tros- eller livssynssamfunn til å endre sin liturgi, men de mener enhver vigselfer som etter loven er gitt rett til å vie, også bør gis rett til å benytte den borgerlige ordningen dersom vedkommende ønsker det og lokale forhold tilsier at dette er mulig.

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) skriver:

«LLH mener det er svært viktig og helt avgjørende at de som ønsker det skal få mulighet til å vie likekjønnede par. LLH mener at vigselfretten er individuell og tilligger vigselferen som

sådan og ikke trossamfunnet. Dette finner man støtte for i ekteskapsloven § 12 om vigslere og lovens kap. 3 for øvrig.

Dette innebærer at LLH er opptatt av at den enkelte viglser må kunne gis anledning til å utføre sitt virke i tråd med sin personlige religiøse overbevisning.»

Samtidig mener LLH at staten ikke kan diskriminere på grunnlag av kjønnsidentitet eller seksuell orientering, og at organisasjoner som diskriminerer på slikt grunnlag ikke skal motta statsstøtte. LLHs syn er at et trossamfunn som sådan ikke kan nekte å vie likekjønnede par dersom det mottar statsstøtte, og LLH skiller her mellom vigslere og trossamfunn, slik at den enkelte vigslere må kunne reservere seg mot å vie likekjønnede par i tråd med egen religiøs overbevisning.

LLH skriver videre at det er et godt forslag om det gis adgang til å benytte borgerlig vigselsformular slik at de vigslerne som ønsker det får muligheten til å vie likekjønnede par. LLH presiserer at dette må være en overgangsordning inntil det er full likestilling mellom heterofile og homofile par.

Fra uttalelsen til *Norsk Pensjonistforbund* siteres følgende:

«Når det gjelder vigsel av likekjønnede par innenfor Den norske kirke, støtter vi forslaget om at det blir en vigselsrett. Det må legges stor vekt på at de prester som ønsker å vigsle likekjønnede, må få lov til dette uten innblanding eller restriksjoner fra Kirkemøtet. Så lenge vi har en Statskirke, så er det viktig at den også er åpen for alle - og ikke er diskriminerende på bakgrunn av seksuell orientering.»

Obligatorisk borgerlig vigsel ble drøftet, men ikke foreslått i høringsnotatet. Enkelte av høringsinstansene har likevel gitt synspunkter på en slik endring. *Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet* anbefaler obligatorisk borgerlig vigsel. *JURK* og *Juss-Buss* er positive til obligatorisk borgerlig vigsel. *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* sitt prinsipielle synspunkt er at det bør innføres obligatorisk borgerlig vigsel. *Human-Etisk Forbund* har obligatorisk borgerlig vigsel som overordnet prinsipp, men er enig i at det ikke foreslås i denne sammenheng.

Norges Kristelige Studentforbund (NKS) er også positive til obligatorisk borgerlig vigsel og skriver at denne ordningen viser med tydelighet at ekteskapet både er en religionsnøytral samfunnsordning og for mange har et religiøst innhold i tillegg. NKS mener at departementets anførsel om at en slik omlegging vil innebære en merbelastning for paret er etter deres syn lite tungtveiende, sett i lys

av hvor viktig en beslutning om å inngå ekteskap er for de fleste par. *Den Evangelisk Lutherske Frikirke* anbefaler en grundig drøfting av obligatorisk borgerlig vigsel.

Norsk Folkehjelp mener det er viktig å sikre at kjønnsnøytral ekteskapslov ikke blir utsatt. Norsk Folkehjelp støtter derfor departementets forslag, men ser gjerne at obligatorisk borgerlig vigsel blir revurdert på et senere tidspunkt.

Kirkens Bymisjon skriver:

«Denne mer pragmatiske overveien kunne også tale for forslaget om å innføre en obligatorisk borgelig vigsel for alle. Dette ville gjøre det tydeligere at ekteskapet er en borgerlig juridisk ordning uavhengig av religiøsitet, som kan gis en religiøs tolkning og legitimitet ut fra ulike tradisjoner og ståsteder. Praktiske motargumenter,...., bør etter vårt syn i så tilfelle ikke tillegges avgjørende betydning.»

Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo mener at forslaget burde ha tatt en bredere drøfting av spørsmålet om obligatorisk borgerlig vigsel, for klarere å få fram ekteskapet som en borgerlig institusjon med mulighet for etterfølgende religiøs seremoni. Også *Den Evangelisk Lutherske Frikirke* anbefaler at det foretas en grundig vurdering av obligatorisk borgerlig vigsel.

6.3.4 Departementets vurderinger og forslag

På samme måte som for ulikekjønnede par er det et ønske fra mange likekjønnede par om å få inngå ekteskap i kirken, eventuelt i et trossamfunn. Samfunnets holdning til religiøs velsignelse av likekjønnede ekteskap er i kraftig endring også blant medlemmene i statskirken. Mange homofile er religiøse og mange er medlemmer i statskirken. Departementet er kjent med at flere homofile prester lever i registrert partnerskap.

Samtidig er det mange prester som ønsker at kirken skal åpne for vigslere av par av samme kjønn og for at ekteskap mellom homofile skal likestilles med heterofile ekteskap på alle plan. Dette er også et viktig ledd i arbeidet for fullt ut å likestille ulikekjønnede og likekjønnede ekteskap.

Høringsrunden viser at det er sterke innvendinger fra kirkelig hold når det gjelder å åpne for vigsel av homofile par innenfor Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn.

Av de høringsinstansene som har uttalt at de ønsker å åpne for kirkelig vigsel, støtter de fleste opp om en vigselsrett og ikke en vigselsplikt.

Alternativet å gi prester i Den norske kirke en mulighet til å vie etter det borgerlige vigselseritual bør etter departementets vurdering ikke følges opp. Vigselsrett er en sivilrettslig handling. Dersom prestene i Den norske kirke ikke bruker kirkelig liturgi, vil dette bare bli en annen form for borgerlig vigsel.

Departementet legger avgjørende vekt på uttalen fra *Bispemøtet*, der flertallet minner om at prester i Den norske kirke kun kan forrette seremonier, herunder ekteskapsinngåelse etter liturgi fastsatt av Kirkemøtet. Dette innebærer at en ordning der prester benytter borgerlig vigselseritual også forutsetter at Kirkemøtet gir sin tilslutning, noe *Bispemøtets flertall* ikke kan tilrå. *Bispemøtets mindretall* mener spørsmålet må utredes nærmere, og at vedtak i kirkelige organer vil være av avgjørende betydning. Slik departementet forstår innspillene kan en ikke bygge på at den enkelte prest har frihet til å velge å foreta en vigsel etter borgerlig vigselseritual uten tilslutning fra Kirkemøtet.

Selv om det er stor motstand mot vigsel av likekjønnede par innenfor Den norske kirke og de fleste andre trossamfunn viser dissenser flere steder at dette er holdninger som er i endring. Departementet mener at disse tegnene til endring må påvirkes mest mulig positivt, og er derfor kommet til at den beste løsningen er at det åpnes for en vigselsrett slik at det blir opp til Kirkemøtet å endre liturgien for vigsel.

Når det gjelder tros- og livssynssamfunn kan de som ønsker å vie likekjønnede par sende inn endringsforslag i sine vigselsformularer til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet for godkjenning, jf. ekteskapsloven § 12 a. Dette vil samtidig sikre at direktoratet får en oversikt over hvilke tros- og livssynssamfunn som vil vie likekjønnede par.

Obligatorisk borgerlig vigsel

Departementet har merket seg innspillene om obligatorisk borgerlig vigsel, men fastholder standpunktet i høringsnotatet om at det ikke foreslås obligatorisk borgerlig vigsel. Det er fortsatt slik at nesten halvparten av alle ekteskap inngås i kirken, jf. 5.2.1. Spørsmålet om obligatorisk borgelig vigsel må ses uavhengig av spørsmålet om en felles ekteskapslov og departementet har derfor ikke gjort en ytterligere vurdering av dette spørsmålet.

Vigselsrett til virksomheter

Når det gjelder forslaget til *Sosial- og helsedirektoratet (SHdir)* om at det bør vurderes om retten til å vie bør gis virksomheter heller enn yrkesgrupper/stillingskategorier, mener departementet at

dette bør vurderes i en annen sammenheng enn i dette lovarbeidet. Spørsmål om hvem som skal ha vigselsrett ble tatt opp i forbindelse med justisministerens interpellasjon om overføring av vigselskompetanse fra domstolene til kommunene som ble besvart i Stortinget 29. mars 2007. Svaret var utarbeidet i samarbeid med barne- og likestillingsministeren, og justisministeren uttalte blant annet følgende:

«På bakgrunn av dette vil jeg i samråd med barne- og likestillingsministeren nå gjennomgå regelverket for hvem som skal utføre vigslar, og på bakgrunn av interpellantens initiativ vurdere om det er grunnlag for å gjøre endringer i dette.»

Departementet foreslår at forslaget fra *SHdir* eventuelt utredes nærmere i denne sammenheng.

6.4 Reservasjonsrett ved vigsel

6.4.1 Gjeldende rett

Etter ekteskapsloven § 13 kan prester i Den norske kirke og vigslere i tros- og livssynssamfunn nekte å foreta vigsel dersom en av brudefolkene ikke er medlem av trossamfunnet eller livssynssamfunnet, eller ingen av dem tilhører menigheten. I tillegg kan kirkelig vigslar nekte å foreta vigsel dersom en av brudefolkene er skilt og den tidligere ektefellen lever.

Partnerskapsloven har ikke regler om reservasjonsrett. Notarius publicus har ikke reservasjonsrett når det gjelder å foreta registrering av partnerskap.

6.4.2 Forslag i høringsnotatet

Som en følge av at det ble foreslått å åpne for vigsel av likekjønnede par innenfor Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn ble det i høringsnotatet foreslått at gjeldende reservasjonsrett for kirkelige vigslere og vigslere i trossamfunn utvides til også å gjelde brudefolk av samme kjønn.

6.4.3 Høringsinstansenes syn

Flertallet (10 av 15) av de høringsinstansene som har uttalt seg om dette forslaget støtter det. Det gjelder *Borg bispedømmeråd*, *Hamar bispedømmeråd*, *Stavanger bispedømmeråd*, *Det Norske Misjonsforbund*, *Det teologiske fakultet Universitetet i Oslo*, *Juss-Buss*, *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)*, *Menneskerettsalliansen*, *Norges Kristelige Studentforbund (NKS)* og *Åpen kirkegruppe*.

Det teologiske fakultet Universitetet i Oslo skriver:

«Fakultetet er enig i dette, siden dette er et forhold som bør ligge innenfor den religionsfrihet som kirken og trossamfunn har. Samtidig mener fakultetet at en menighet har et ansvar for at alle som har rett til å inngå ekteskap får adgang til kirkelig vielse, og for å finne ordninger for at dette kan gjennomføres der en eller begge parter tilhører menigheten.»

Det Norske Misjonsforbund skriver at dersom lovforslaget blir vedtatt, vil deres vigselmenn reservere seg mot å vie likekjønnede par.

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) og *Menneskerettsalliansen* foreslår at reservasjonsretten blir generelt knyttet til religiøs overbevisning slik at bestemmelsen ikke virker diskriminerende.

Sosial- og helsedirektoratet (SHdir), *Det teologiske Menighetsfakultet (MF)*, *Den Evangeliske Lutherske Frikirke*, *Nordisk nettverk for ekteskapet* og *Samfunnsviternes fagforening* har også uttalt seg om dette forslaget.

Den Evangeliske Lutherske Frikirke anser ikke en reservasjonsrett i forhold til vigslere av homofile par som en relevant løsning.

Nordisk nettverk for ekteskapet uttaler følgende:

«Slik det fremstår så er altså reservasjonsretten kun forbeholdt personlige vigslere, og ikke tros- og livssynssamfunnet under ett. Det etterlyses en presisering av om tros- og livssynssamfunn samlet kan reservere seg mot å vie homofile par etter ny ekteskapslov, eller om retten til slik reservasjon kun er gitt den enkelte vigslere. Hvis det siste er tilfelle så innebærer loven et taktisk grep for å initiere splittelse inn i norske tros- og livssynssamfunn, ved at praksis for å vie homofile individualiseres.»

Sosial- og helsedirektoratet (SHdir) har som nevnt ovenfor i 6.3 et forslag om at det drøftes om retten til å vie bør gis aktuelle virksomheter, og at de som får en vigselrett samtidig forplikter seg til å vie par av samme kjønn.

Det teologiske Menighetsfakultet (MF) skriver at en eventuell reservasjonsrett kan lett bli opplevd som illusorisk dersom loven først foreligger, mens *Samfunnsviternes fagforening* mener at forslaget representerer en videreføring av dagens diskriminerende lovverk.

6.4.4 Departementets vurderinger og forslag

Spørsmålet om reservasjonsrett ble tatt opp i forbindelse med behandlingen av partnerskapsloven.

Det var da et spørsmål om reservasjonsrett for notarius publicus. Det ble slått fast at registrering av partnerskap er en forvaltningsoppgave som ikke har en slik karakter at det var grunn til å gi noen spesiell reservasjonsrett for dem som skal utføre registreringen. I praksis har problemstillingen som oftest blitt løst ved intern saksfordeling. Dette blir annerledes i forhold til kirkelig vigsel eller vigsel i annet trossamfunn.

Ettersom det ikke blir foreslått obligatorisk borgerlig vigsel, vurderer departementet det slik at en åpning for vigsel av likekjønnede par i kirke, tros- og livssynssamfunn kan stille enkelte prester/forstandere eller liknende i en vanskelig situasjon. For enkelte vil deres religiøse syn ikke være forenelig med å foreta vigsel av likekjønnede par. Selv om vigsel er en forvaltningsoppgave også for religiøse vigslere, bør det etter departementets syn respekteres at en prest eller forstander ut fra sin religiøse overbevisning ikke kan vie et likekjønnet par. For å ikke gjøre det for vanskelig for vigslerne eller for likekjønnede par, foreslår departementet derfor at reservasjonsadgangen utvides til også å gjelde dersom brudefolkene er av samme kjønn.

Forslaget til *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* og *Menneskerettsalliansen* om en generell adgang knyttet til religiøs overbevisning, kan etter departementets vurdering bli for vid. Departementet ønsker ikke å foreslå en slik generell adgang som kan åpne for ytterligere nye grunner for reservasjonsrett.

Til spørsmålet fra *Nordisk nettverk for ekteskapet* vil departementet presisere at forslaget om retten til slik reservasjon kun foreslås gitt til den enkelte vigslere og ikke til tros- og livssynssamfunn samlet. Tros- og livssynssamfunn blir med forslaget uansett ikke pålagt vigselplikt, jf. det som er sagt i 6.3.

6.5 Særlig om vigsel på norsk utenriksstasjon

Borgerlig vigsel kan også foretas på norsk utenriksstasjon, jf. ekteskapsloven § 12 bokstav c. De nærmere regler følger av lov 3. mai 2002 om utenriksstjenesten § 17. En norsk utenriksstasjon har ikke uten videre vigselrett, men kan få det etter nærmere bestemmelser. Vigselsrett på norske ambassader i utlandet er etablert i henhold til bilaterale avtaler. I noen tilfeller kan det utføres vigsel selv om bare en av brudefolkene er norsk statsborger eller er bosatt i Norge. Det kan ikke gis fullmakt for vigsel av person som er borger av den stat

hvor vigsel skal finne sted. Forskrift for vigsel ved norsk utenriksstjenestemann av 21. mai 2001 nr. 1308 har nærmere regler om slik vigsel. Det følger av denne forskriften § 3 annet ledd at før vigsel finner sted, må det være brakt på det rene at ekteskapet vil bli anerkjent som gyldig i det land der brudefolkene akter å ta fast bopel, og i tilfelle den ene av dem eller begge ikke er norske, gyldig også i det eller de land der vedkommende er statsborger(e).

Registrert partnerskap kan foretas på noen av de norske utenriksstasjonene som kan foreta vigsel. Dette gjelder ambassaden i Brussel, Haag, København, Madrid og Stockholm.

En felles ekteskapslov for like- og ulikekjønnede par kan i særlige tilfeller tenkes å føre til at enkelte land vil revurdere om vigsel av norske par fortsatt skal tillates på norsk utenriksstasjon. Departementet antar at konsekvensen av dette vil være gjensidig oppsigelse.

6.6 Oppløsning av ekteskap

6.6.1 Gjeldende rett

Ekteskapsloven kapittel 4 har regler om oppløsning av ekteskap. Hovedreglene om separasjon og skilsmisse følger av §§ 19-22. Behandlingen av saker om oppløsning av ekteskap og om separasjon er regulert i kapittel 5.

Twistemålslovens regler om jurisdiksjon (hjemting) i ekteskapsaker for domstolene er i forbindelse med ny tvistelov (i kraft 1. januar 2008) flyttet til ekteskapsloven nye § 30 b og lyder:

«§ 30 b. Når ekteskaps sak kan anlegges i Norge

Dersom ikke annet er fastsatt ved overenskomst med fremmed stat, kan ekteskaps sak reises ved norsk domstol:

- når saksøkte har bopel i riket, eller
- når saksøkeren har bopel i riket og enten har bodd her de siste to år eller tidligere har hatt bopel her, eller
- når saksøkeren er norsk statsborger og det godtgjøres at hun eller han på grunn av sitt statsborgerskap ikke vil kunne reise sak i det land hvor vedkommende har bopel, eller
- når begge ektefeller er norske statsborgere og saksøkte ikke motsetter seg at saken reises for norsk domstol, eller
- når det blir søkt om skilsmisse på grunnlag av separasjon som er meddelt her i riket, i løpet av de fem foregående år. »

Partnerskapsloven har en regel om at sak om oppløsning av registrert partnerskap som er inn-

gått her i landet alltid kan reises for norsk domstol. Det er ikke tilsvarende regel i ekteskapsloven. Det kan være behov for en slik regel dersom et likekjønnet ektepar flytter og de ikke kan få oppløst ekteskapet i det landet de bor i.

6.6.2 Andre lands rett

Tilsvarende utgangspunkter som i partnerskapsloven § 5 er inntatt i partnerskapslovene i blant annet Sverige, Danmark, Tyskland og Sveits.²¹

Når det gjelder utenlandske registrerte partnerskap, PACS, domestic partnerships, osv. som ikke anerkjennes som et registrert partnerskap eller ekteskap etter norsk rett, er spørsmålet om slike kan oppløses i Norge. Dersom den utenlandske ordningen anses som et ekteskapshinder etter norsk rett, kan det være naturlig at det er mulig å oppløse en slik ordning i Norge på samme vilkår som gjelder for ekteskap. Det er ikke opplagt at en oppløsning i Norge anerkjennes i andre land.

Se mer om anerkjennelse i kapittel 11.

6.6.3 Forslag i høringsnotatet

I høringsnotatet foreslo departementet en utvidelse av ekteskapsloven § 30 b slik at ektefeller som ikke kan få oppløst et ekteskap eller registrert partnerskap der ektefellene bor, kan få det oppløst i Norge (nødkompetanse). For at en slik bestemmelse skal kunne komme til anvendelse ble det foreslått at det stilles vilkår om at ekteskapet eller det registrerte partnerskapet er inngått i Norge.

6.6.4 Høringsinstansenes syn

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og *Fylkesmannen i Oslo og Akershus* har uttalt seg til dette forslaget.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet er positiv til forslaget og skriver:

«Adgangen vil, som det fremgår av høringsforslaget, være viktig og nødvendig for likekjønnede par, da det kan være umulig eller i alle fall vanskelig å få oppløst et ekteskap mellom likekjønnede ektefeller dersom paret er bosatt i et land som ikke anerkjenner ekteskap mellom likekjønnede. Direktoratet mener at endringen også vil medføre en forbedring av nåværende regler om jurisdiksjon i ekteskapsaker, da det

²¹ For svensk rett se Lag om registrerat partnerskap § 2: 4, for dansk rett, se lov om registreret partnerskap § 5 tredje ledd, for tysk rett, se ZPO (den tyske sivilprosessloven) § 661 og for sveitsisk rett, se PIRGesetz art. 65 b.

også for ulikekjønnede kan være vanskelig å få oppløst ekteskap i enkelte land.»

Fylkesmannen i Oslo og Akershus skriver følgende om forslaget:

«Dette synes å være en hensiktsmessig løsning, da det ofte er komplisert å utrede om Fylkesmannen har myndighet til å behandle saken, da søkerens tilknytning til landet er svært ulik.»

6.6.5 Departementets vurderinger og forslag

Etter departementets vurdering er det behov for å videreføre bestemmelsen fra partnerskapsloven. Departementet mener en slik bestemmelse er vik-

tig og nødvendig, fordi det ellers ikke vil være mulig, eller svært vanskelig, å få oppløst ekteskapet for likekjønnede ektefeller dersom paret er bosatt i utlandet.

Samtidig er det også i forhold til denne bestemmelsen et ønske om like regler for ulikekjønnede og likekjønnede ekteskap. Bestemmelsen vil være aktuell der et par har inngått et ekteskap, men senere bosetter seg i et annet land. Dersom en ektefelle ønsker å oppløse ekteskapet må dette kunne gjøres i Norge, selv om saksøker ikke er norsk statsborger eller bor i Norge. Departementet vil også framheve at forslaget vil medføre en forbedring i forhold til gjeldende regler om jurisdiksjon i ekteskapsaker, slik *Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet* påpeker.

7 Adopsjon

7.1 Gjeldende rett

Det følger av adopsjonsloven § 5 at andre enn ektefeller ikke kan adoptere sammen. Av partnerskapsloven § 4 framgår at adopsjonslovens regler om ektefeller ikke gjelder for registrert partnerskap. Siden homofile par etter gjeldende rett ikke kan inngå ekteskap, har de heller ikke adgang til å adoptere sammen. Adopsjonsloven inneholder ingen bestemmelser om forbud mot at enslige får adoptere. Det har imidlertid vært ført en restriktiv praksis ut fra den oppfatning at det gir barn større trygghet å ha to foreldre.

Adopsjonsloven angir flere vilkår for at en søknad om adopsjon kan innvilges. Et grunnleggende vilkår er at adopsjonen skal være til gagn for barnet, jf. adopsjonsloven § 2. Hensynet til barnets beste er også nedfelt i FNs konvensjon om barnets rettigheter. I følge konvensjonen artikkel 3 skal barnets beste være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn. Konvensjonen med tilleggsprotokoller ble inkorporert gjennom menneskerettsloven 21. mai 1999 nr. 30 § 2 med virkning fra 1. oktober 2003.

I tillegg krever adopsjonsloven § 2 at den som søker om å adoptere enten selv ønsker å oppfostre barnet, har oppfostret det, eller at det foreligger annen særlig grunn til adopsjonen. Adopsjonsloven § 3 setter en nedre aldersgrense på 25 år som vilkår for å kunne adoptere. Rent unntaksvis er det likevel åpnet for at det kan gis bevilling til den som har fylt 20 år. Barn over 12 år må etter adopsjonsloven § 6 annet ledd selv samtykke i å bli adoptert. Videre følger det av § 6 første ledd at et barn som har fylt 7 år, og yngre barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, skal informeres og gis anledning til å uttale seg før det tas avgjørelse om adopsjonsbevilling skal gis. Barnets mening skal tillegges vekt i samsvar med dets alder og modenhet. Det følger av adopsjonsloven § 7 første ledd at den som er under 18 år ikke kan adopteres uten samtykke fra den eller dem som har foreldreansvaret. En forelder som har del i foreldreansvaret kan således forhindre for eksempel en stebarnsadoptjon. Etter adopsjonsloven § 7 tredje ledd skal forelder uten del i foreldreansvaret så

vidt mulig få anledning til å uttale seg før vedtak blir gjort.

Den ene ektefelle kan adoptere den annen ektefelles barn når denne samtykker til det, jf. adopsjonsloven § 5 a første ledd. Av adopsjonsloven § 5 a annet ledd framgår at den ene registrerte partner kan med samtykke fra den andre partner adoptere dennes barn med mindre barnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra en fremmed stat som ikke tillater slik adopsjon. Bestemmelsen om stebarnsadoptjon i registrert partnerskap ble innført ved lovendring 15. juni 2001 nr. 36 og trådte i kraft 1. januar 2002. I proposisjonen omtales hensynet bak endringen slik:

«Forslaget tar utgangspunkt i den virkelighet at noen barn har en forelder og dennes registrerte partner som sine omsorgspersoner og sosiale foreldre. Formålet er å gi også disse barna samme mulighet til juridisk trygghet og sikring som de barn som lever sammen med en forelder og dennes ektefelle.»

Når det gjelder utenlandsadoptjon følger det av adopsjonslovens § 16 e at alle adoptivsøkere bosatt her i landet som ønsker å adoptere barn fra utlandet, må innhente myndighetenes forhåndssamtykke til dette. Det framgår av adopsjonslovens § 16 f at adopsjon av barn bosatt i fremmed stat skal skje gjennom godkjent adopsjonsorganisasjon. Departementet kan i særlige tilfeller samtykke i at adopsjon av barn bosatt i fremmed stat skjer utenom godkjent organisasjon, jf. adopsjonslovens § 16 f annet ledd. I følge adopsjonslovens § 16 e annet ledd skal kommunen utrede søkerne og gi tilråding til adopsjonsmyndigheten før forhåndssamtykke etter første ledd kan gis.

Ved adopsjonen får adoptivbarnet og dets livsarvinger samme rettsstilling som om adoptivbarnet hadde vært adoptivforeldrenes egne fødte barn, jf. adopsjonsloven § 13. Samtidig faller rettsforholdet til den opprinnelige slekten bort. Der som den ene ektefelle adopterer den annens barn (stebarnsadoptjon) får barnet samme rettsstilling som om det var deres felles barn. Det samme gjelder for barn adoptert etter reglene om stebarnsadoptjon i registrert partnerskap. At de juridiske båndene brytes, innebærer blant annet at

barnet ikke lenger vil ha arverett etter forelderen og dennes slekt. Videre oppheves forelderens forsørgelsesansvar. Forelderen vil for eksempel ikke ha noen rett til samvær med barnet.

Fra adoptivbarnet er 18 år har det krav på å få opplyst fra departementet hvem de opprinnelige foreldre er, jf. adopsjonsloven § 12 annet ledd. Regionene i Barne-, ungdoms- og familieetaten og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet er delegert myndighet til å gi adopterte opplysninger om opprinnelige foreldre, jf. § 12. For øvrig er fylkesmannen delegert tilsvarende myndighet for så vidt gjelder adopsjonsbevillinger gitt av fylkesmannen før 1. desember 1999.

Det er de fem regionene i Barne-, ungdoms- og familieetaten som avgjør søknad om adopsjon og som gir adopsjonsbevilling. De fem regionene avgjør også søknad om forhåndssamtykke til adopsjon etter bestemmelsen i adopsjonsloven § 16 e. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet er klageinstans for avgjørelsene. Søknad om forhåndssamtykke utenom godkjent adopsjonsorganisasjon etter adopsjonsloven § 16 f annet ledd, avgjøres av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Barne- og likestillingsdepartementet er klageinstans for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets vedtak i disse sakene.

7.2 Andre lands rett

Danmark

I Danmark er rettstilstanden vedrørende adopsjon for homofile den samme som i Norge. Ektefeller har adgang til å adoptere et barn sammen, mens det framgår av lov om registrert partnerskap § 4 første ledd første punktum at reglene om dette ikke får anvendelse på registrerte partnere.

Stebarnsadoptjon ble tillatt ved en endring ved lov nr. 360 av 2. juni 1999 i partnerskapsloven § 4, hvor det nå i annet punktum heter at også registrert partner kan stebarnsadoptere den andre partnerens barn, med mindre det er tale om et adoptivbarn fra et annet land.

Det er i utgangspunktet et krav om at den som skal adoptere et stebarn, må ha levd sammen med stebarnet i 2 ½ år. Samlivskravet kan fravikes ved særlige omstendigheter. I vurderingen av om kravet skal fravikes i saker som gjelder registrert partners nyfødte barn, kan det tas hensyn til om barnet er planlagt i familien og har behov for to juridiske foreldre.

I veiledningen presiseres at det ikke er tale om en generell adgang for partnere til sammen å adop-

tere på lik linje med ektefeller. En registrert partner kan heller ikke adoptere alene, jf. adopsjonsloven § 5 første ledd første punktum.

Sverige

I Sverige har det siden 2003 vært adgang for registrerte partnere til å bli vurdert som adoptivforeldre på linje med gifte. På bakgrunn av en omfattende gjennomgang av forskningen fant man at den talte med tilstrekkelig sikkerhet for at registrerte partnere generelt kan tilby barn et godt oppvekstmiljø og imøtekomme adoptivbarns særskilte behov, også om man tar hensyn til den ømtålige situasjonen som barnet da kan befinne seg i på grunn av partnersnes homoseksualitet. Man innførte adgang for to partnere til i fellesskap å adoptere et barn, samtidig som adgangen til stebarnsadoptjon ble åpnet. En individuell prøving må gjøres her som ellers, og en grunnforutsetning er at adopsjonen er til fordel for barnet i det enkelte tilfellet.

Det framheves at det er av grunnleggende betydning at forholdet er seriøst og stabilt, og at søkerne er modne og ansvarsfulle. For barnets identitetsutvikling anses det viktig at barnet får mulighet til naturlig omgang med personer av begge kjønn, og at barnet kan tilbys et varig og godt mannlige og kvinnelige forbilde i barnets nærhet. Det forutsettes videre at en åpen og god kommunikasjon mellom barn og foreldre om familiesituasjonen og de konflikter som kan oppstå som følge av den, er avgjørende for utviklingen av barnets psykologiske og sosiale livsvilkår.

For at de foreslåtte lovendringene om adopsjon skulle kunne gjennomføres, ble det samtidig foreslått at Den europeiske adopsjonskonvensjonen av 24. april 1967 ble sagt opp.

Loven inneholder ikke forbud mot at likekjønnede kan stebarnsadoptere barn som opprinnelig er adoptert fra utlandet. Om respekt for andre land sies dette i proposisjonen (Prop. 2001/02:123):

«Det är då viktigt att man är lyhörd och medveten om att de länder Sverige samarbetar med när det gäller internationella adoptioner många gånger har en annan syn på homosexuella och homosexuellt föräldraskap. Samarbetet när det gäller internationella adoptioner måste bygga på förtroende. Det innebär att de begränsningar och villkor som ursprungsländerna sätter upp måste efterlevas.... Ursprungsländerna har i varje enskilt adoptionsärende rätt att välja den eller de adoptanter som de anser möter deras krav, t.ex. i fråga om personliga förhållanden. De har också rätt att avbryta förfarandet, om sådana omständigheter kommer fram som gör att de inte kan godta en adoptionsansökan. Det

är angeläget att information ges om den svenska lagstiftningen och hur denna fungerar.»

Andre land

I *Nederland* har par av samme og motsatt kjønn vært likestilt i forhold til ekteskapslovgivningen siden april 2001. Det finnes tre måter å formalisere et forhold på, ekteskap, registrert partnerskap og samboeravtale, og alle tre er åpne for såvel likekjønnede som ulikekjønnede. Som en følge av dette tillot *Nederland* som det første landet i verden personer av samme kjønn å adoptere innlands. Enslige såvel som par med samme eller ulikt kjønn kan adoptere et barn som bor i *Nederland*, uavhengig av om paret er gift, registrerte partnere eller samboere.

For utenlandsadopsjon gjelder andre regler. Gifte ulikekjønnede personer har rett til å adoptere barn fra utlandet. Det er også mulig for enkeltpersoner å adoptere, uavhengig av om de er enslige, samboere, gift eller lever i registrert partnerskap.

Hvis forelderen lever sammen med en person av samme eller ulikt kjønn, og stebarnsadopsjon ikke er mulig eller ønskelig, kan det likekjønnede paret istedet få felles foreldreansvar. Denne muligheten har eksistert siden 1998.

I *Belgia* ble adopsjon tillatt for likekjønnede par ved en lovendring 18. mai 2006 som trådte i kraft 30. juni 2006. Endringen ble foretatt ved at kravet om ulikt kjønn ble fjernet fra Code civil artikkel 343. Samboere har adgang til å adoptere, forutsatt at de har bodd sammen i tre år.

I *Spania* ble Código Civil endret ved lov 13/2005 slik at ekteskap kan inngås av personer av samme eller forskjellig kjønn, med de samme rettigheter og plikter. Likekjønnede har dermed fått samme adgang til å adoptere som ulikekjønnede.

7.3 Forslaget i høringsnotatet

7.3.1 Generelt

Barne- og likestillingsdepartementet ga i høringsnotatet uttrykk for at forslaget om endringer i ekteskapsloven åpner for at homofile ektepar kan adoptere sammen. Departementet la til grunn at begrepet «ektefelle» i adopsjonsloven vil inkludere ektepar av samme kjønn.

Departementet uttalte at spørsmålet om å innføre en adopsjonsadgang for homofile ektepar må vurderes i lys av om barnet allerede bor sammen med adoptivsøkerne eller ikke. Der barnet bor sammen med søkerne vil hovedspørsmålet være om barnet bør adopteres for å være sikret et godt

og varig hjem i trygge juridiske rammer. Dette kan for eksempel være tilfellet ved stebarnsadopsjon, adopsjon av fosterbarn, og der det vurderes om barnet skal adopteres av de som har fått overført foreldreansvaret etter foreldres dødsfall. Der barnet ikke bor sammen med adoptivsøkerne på forhånd, blir det først og fremst spørsmålet om søkerens personlige egnethet som skal prøves. Dette kan gjelde i saker der biologiske foreldre her i landet ber myndighetene om bistand til å adoptere bort barnet sitt (samtykkeadopsjon) og i saker som gjelder søknad om forhåndssamtykke til adopsjon av barn fra utlandet.

Departementet la til grunn at adgangen til stebarnsadopsjon i registrert partnerskap etter gjeldende rett innebærer at der det allerede foreligger en faktisk familiesituasjon mellom adoptivsøkerne og barnet, likestilles likekjønnede par med ulikekjønnede. Tilsvarende bør derfor gjelde i lignende tilfeller som for eksempel når barnet bor i fosterhjem hos ektepar av samme kjønn eller der ektepar av samme kjønn har fått overført foreldreansvaret etter foreldres dødsfall.

Departementet vurderte spørsmålet om adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar i lys av ulike situasjoner som kan føre fram til adopsjon.

7.3.2 Samtykkeadopsjonene

Ved samtykkeadopsjonene, der biologiske foreldre ber om bistand til å adoptere bort barnet sitt, skal tildelingen av adoptivforeldre til et barn være basert på hva som antas å være til det enkelte barnets beste. Biologiske foreldres ønske om adoptivforeldre eller adoptivhjem for barnet skal tillegges vekt så langt det er forenlig med hensynet til barnets beste, jf. adopsjonsloven § 16 c og forskriften til bestemmelsen. I høringsnotatet ble det vist til at dersom bestemmelsen om å legge vekt på biologiske foreldres ønsker om valg av adoptivforeldre videreføres ved innføring av en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar, vil biologiske foreldre i realiteten kunne hindre homofile ektepar i bli adoptivforeldre. Etter en avveining av ulike hensyn, foreslo departementet likevel å opprettholde denne bestemmelsen.

7.3.3 Adopsjon av fosterbarn

I høringsnotatet ble det vist til at personer som lever i homofilt samliv, i noen grad blir benyttet som fosterforeldre av barneverntjenesten. Innføring av en adopsjonsadgang for homofile ektepar vil derfor åpne mulighet for at sak om adopsjon etter barnevernloven § 4-20 kan fremmes for

homofile ektepar som er fosterforeldre. Forutsetningen for å kunne fremme sak vil, på samme måte som der fosterforeldrene er et heterofilt ektepar, være avhengig av om barneverntjenesten mener at adopsjon vil være til barnets beste.

Dersom det foreligger et informert samtykke til adopsjon fra barnets foreldre med foreldreansvaret i behold, vil fosterforeldrene kunne fremme sak for adopsjonsmyndigheten direkte, dvs. den aktuelle regionen i Barne-, ungdoms- og familieetaten.

Departementet viste til at adopsjon av fosterbarn gjelder saker der barnet allerede har etablert en tilknytning til søkerne. Hvorvidt adopsjon skal gis, vil bero på en konkret vurdering av om vilkårene i barnevernloven § 4-20 er til stede, herunder hva som er til barnets beste. På denne bakgrunn foreslo departementet en tilsvarende adopsjonsadgang for likekjønnede fosterforeldre som for ulikekjønnede.

7.3.4 Adopsjon etter foreldres dødsfall

Departementet viste i høringsnotatet til at etter gjeldende rett kan andre enn biologiske foreldre få foreldreansvar for et barn etter at en eller begge foreldre er døde, jf. barneloven § 63. Der flere ønsker foreldreansvaret, skal retten avgjøre saken etter barnets beste, jf. barneloven § 48, med vekt på om gjenlevende forelder ønsker det etter barneloven § 63 sjette ledd tredje punktum. Det kan senere bli aktuelt for disse å søke om å adoptere barnet. Departementet la til grunn at en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar, vil åpne adgang for adopsjon der ekteparet har fått foreldreansvaret etter foreldres dødsfall etter reglene i barneloven.

7.3.5 Utenlandsadopsjon

Departementet la i høringsnotatet til grunn at dersom det åpnes for en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar ved innenlandsadopsjon, bør en tilsvarende adgang også gis ved utenlandsadopsjon. Departementet viste videre til at ingen av de opprinnelsesland Norge samarbeider med i dag godtar søknader om utenlandsadopsjon fra homofile. En adgang i det norske regelverket for likekjønnede ektepar til å adoptere på lik linje med heterofile ektepar, vil derfor i dag ikke ha noen direkte virkning på deres faktiske muligheter til å adoptere barn fra utlandet. På denne bakgrunn reiste departementet spørsmålet om hvordan søknader om forhåndssamtykke til adopsjon av barn fra utlandet fra homofile ektepar, bør behandles.

I høringsnotatet ble det også reist spørsmål om det vil påvirke samarbeidsforholdene til opprinnelseslandene om Norge gir adgang for at likekjønnede ektepar kan bli vurdert som adoptivforeldre.

7.3.6 Særlig om unntaksbestemmelsen om etterfølgende stebarnsadopsjon i registrert partnerskap

Departementet viste i høringsnotatet til at da stebarnsadopsjon i registrert partnerskap ble innført i 2002, ble det gjort unntak for stebarnsadopsjon dersom stebarnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra et land som ikke vil tillate slik adopsjon. I høringsnotatet ble det vurdert om hvorvidt unntaksbestemmelsen bør oppheves. Departementet foreslo, under henvisning til forarbeidene til unntaksbestemmelsen, å videreføre denne bestemmelsen.

7.3.7 Forholdet til internasjonale konvensjoner m.m.

Forholdet til internasjonale konvensjoner som Norge har sluttet seg til ble drøftet i høringsnotatet. Det ble lagt til grunn at innføring av felles ekteskapslov som samtidig åpner for en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar, vil komme i strid med Den europeiske adopsjonskonvensjonen av 24. april 1967, og at det vil være nødvendig å si opp denne konvensjonen. Det ble samtidig vist til at det pågår et arbeid med ny adopsjonskonvensjon som vil avløse 1967-konvensjonen. Utkastet til ny konvensjon åpner adgang for at landene i sin interne rett kan gi homofile adgang til å adoptere. Det ble vist til at vårt forhold til konvensjonen må vurderes parallelt med arbeidet med endringer i adopsjonsloven og ekteskapsloven.

Videre ble spørsmålet om anerkjennelse i utlandet av adopsjon av barn til likekjønnede ektepar drøftet. Det ble imidlertid lagt til grunn at en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar vil innebære få internasjonale konsekvenser.

7.4 Høringsinstansenes syn

Mange høringsinstanser støtter forslaget om å åpne for at ektepar av samme kjønn kan bli vurdert som adoptivforeldre på lik linje med ektepar av motsatt kjønn. Av 71 høringsinstanser som har uttalt seg om adopsjon, støtter 28 av instansene forslaget. 25 instanser går i mot forslaget. Av de som går i mot, er de fleste fra Den norske kirke, andre

trossamfunn og kirkelige organisasjoner. De øvrige 18 instansene, enten støtter forslaget delvis, eller lar være å gi sin direkte tilslutning. Flere av disse instansene problematiserer enkeltspørsmål knyttet til forslaget.

Enkelte av høringsinstansene (5) har hatt dissen med hensyn til om de går inn for forslaget eller ikke. Dette er *Bispemøtet, Oslo bispedømmeråd, Sør-Hålogaland bispedømmeråd, Hamar bispedømmeråd og Kirkens Familievern*.

De instansene som går i mot forslaget er *Agder og Telemark bispedømmeråd, Bjørgvin bispedømmeråd, Den katolske kirke i Nord-Norge, For Bibel og Bekjennelse (FBB), Den katolske kirke i Midt-Norge, Kristne Friskolers Forbund (KFF), Frelsesarmeen, Det Norske Misjonsforbund, Det Norske Baptistsamfunn, Normisjon, Metodistkirken i Norge, Norsk Luthersk Misjonssamband (NLM), Oslo katolske bispedømme, Pinsebevegelsen i Norge, Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn, Grimstad Misjonsmenighet, Norsk Søndagsskoleforbund, Den Norske Tibetmisjon, Den Norske Israelmisjon, Indremisjonsforbundet (ImF), Stiftelsen På Bibelens Grunn, Nordisk nettverk for ekteskapet, Norges kristelige legeforening (NKLF), Forum for Menn og Omsorg (FMO), Styringsgruppa i MorFarBarn.no*. I tillegg har *mindretallet i Sør-Hålogaland bispedømmeråd* gått i mot forslaget.

En grunnleggende innvending fra de instansene som er i mot forslaget om en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar, er at forslaget ikke er i samsvar med prinsippet om barnets beste. De framhever at forslaget innebærer at voksne homofiles behov for rettigheter og likestilling går foran barns rettigheter. *Agder og Telemark bispedømmeråd* uttaler:

«...Prinsipielt setter vi barns trygghet og identitetsbyggende oppvekstforhold verdimesig foran voksnes frihet og rettighet. Dette bør samfunnet prioritere i sitt lovverk...».

Oslo katolske bispedømme uttaler:

«Barns og homofiles interesser stilles opp mot hverandre, og departementet lar hensynet til den svakeste part – barna – bli tilsidesatt. Det instrumentaliserer dermed barnet, i et forsøk på å oppnå anerkjennelse for en ny type familiekonstellasjon.»

Flere instanser peker på at en adgang til adopsjon for likekjønnede ektepar er i strid med «naturens orden» og at barn har rett til en mor og en far. De viser til at forholdet «mor-far-barn» er grunnleggende og derfor utgjør den ideelle oppvekstsituasjonen for barn. *Det Norske Misjonsforbund* uttaler:

«...Dette dreier seg om barn som har mistet biologisk mor og far, og en ønsker å gjøre situasjonen for disse så bra som mulig. Det er fint at homofile og lesbiske vil ta omsorg for barn som trenger det. Når DNM likevel svarer nei til adopsjon, er det fordi de barn som ikke kan vokse opp med sine biologiske foreldre, bør ha rett til å vokse opp i en familie med både en mor (kvinne) og en far (mann)...»

Flere gir også uttrykk for at spørsmålet om adopsjonsadgang for likekjønnede par dreier seg om noe mer enn et spørsmål om foreldres omsorgsevne, og viser til at barn har behov for både mannlige og kvinnelige rollemodeller av hensyn til dets identitetsutvikling. *Norsk Luthersk Misjonssamband* uttaler:

«Vi er overbevist om at barn trenger både en mor og en far, både kvinnelige omsorgspersoner og mannlige omsorgspersoner. Etter vår mening er det til skade for barns oppvekst å frata dem denne retten. Fra vår side handler ikke dette om å så tvil om homofile og lesbisk omsorgsevne. Men forelderskap handler om mye mer enn å være omsorgspersoner. Det dreier seg også om barnets mulighet til å speile seg i den av samme kjønn, se samspillet mellom det kvinnelige og det mannlige og om identifikasjon og selvbylde. Kvinner og menn er ulike, både i biologisk og psykologisk forstand. Som enkeltpersoner kan mennesker som lever i et enkjønnet forhold utvilsomt yte god omsorg, men som par har de en fundamental mangel fordi de har samme kjønn.»

Bjørgvin bispedømmeråd uttaler:

«...Vi trenger å ha fokus også på barnas rettigheter, og disse har rett på et normalt rollemønster, noe som homofile par ikke kan fremby i utgangspunktet.»

Kristne friskolers forbund er en av de instansene som viser til at betydningen av kjønnetes ulikhet blir anvendt som prinsipp i andre sammenhenger og mener det derfor er inkonsekvent ikke å bringe inn dette prinsippet i vurderingen av hva som er de beste familieforhold for barns oppvekst.

Enkelte av instansene gir uttrykk for at adoptivbarn er sårbare og at adoptivbarnet kan bli belastet ytterligere dersom det adopteres av personer av samme kjønn. *Oslo katolske bispedømme* uttaler følgende:

«Adoptivbarn har allerede gjennomgått det alvorlige traumet å bli skilt fra sine biologiske foreldre. Adopsjonsformidlernes oppgave er derfor å sørge for at alle hensyn til barnet ivaretas på beste måte, ikke minst dets grunnleg-

gende rett til en far og en mor. Analogien med barnets tokjønnede biologiske opphav bør beholdes ved valg av adoptivfamilie.

Adoptivbarn er «annerledes» nok, sosialt sett. De trenger ikke å belastes med ytterligere annerledeshet. Nettopp fordi partnere i et homoseksuelt forhold lever i så sterkt avvik fra befolkningsflertallet, kan dette representere en ekstra byrde for barnet, uansett hvor god omsorgsevne homoseksuelle par måtte ha, og uansett hvor stor aksept samfunnet måtte omgi homoseksuelle med. Vi etterlyser et «føre var»-prinsipp her.»

Noen instanser viser også til at en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar vil kunne få innvirkning på heterofile pars mulighet til å adoptere barn fra utlandet. *Den katolske kirke i Nord-Norge* gir uttrykk for at en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar kan gjøre det problematisk for flere land å inkludere Norge som mottakerland.

Nordisk nettverk for ekteskapet mener forslaget bør samordnes med utviklingen av internasjonale rammebetingelser og viser til at det i høringsnotatet er lagt til grunn at forslaget er i strid med Den europeiske adopsjonskonvensjonen av 1967.

De 18 instansene som enten støtter forslaget delvis eller lar være å gi sin direkte tilslutning til forslaget er *Barne-, ungdoms- og familieetaten region sør, Barne-, ungdoms- og familieetaten region øst, Barne-, ungdoms- og familieetaten region vest, flertallet i Kirkens Familievern, Kirkemøtet, Bispedømmets flertall, Kirkerådet, flertallet i Oslo bispedømmeråd, Borg bispedømmeråd, flertallet i Hamar bispedømmeråd, Sjømannskirken, Norges Kristne Råd, Adopsjonsforum, InorAdopt, Det teologiske Menighetsfakultet, Den Evangeliske Lutherske Frikirke, Norges Bygdekvinnelag (NBK) og Foursquare Norge.*

Flere av de høringsinstansene som *lar være å gi sin direkte tilslutning* til forslaget om en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar, har vært opptatt av at forslaget ikke er tilstrekkelig utredet og at det hviler på et mangelfullt forskningsgrunnlag. *Barne-, ungdoms- og familieetaten region vest* uttaler:

«Vi mener at det er nødvendig å stimulere til og avvente resultatene fra mer omfattende forskning før likekjønnede får adoptere barn fra utlandet, slik at man vet mer om hvilke virkninger det har for barna å vokse opp med likekjønnede foreldre. Et standpunkt som tas etter mer grundig forskning, vil også kunne ha større effekt når det gjelder å påvirke noen av våre samarbeidende land som i dag ikke tillater bortadopsjon til likekjønnede par.

Barn utgjør en svak gruppe. Det gjelder spesielt de barna som kommer fra barnehjem i utlandet. Hensynet til voksnes rettigheter bør i alle fall i en overgangsperiode vike for den usikkerhet som fortsatt knytter seg til barnas behov i disse tilfellene.»

Enkelte gir også uttrykk for at spørsmålet om adopsjon burde vært utredet separat, uten tilknytning til spørsmålet om endring av ekteskapsloven. En av disse instansene er *Kirkemøtet* som uttaler:

«Kirkemøtet vil understreke at hensynet til barnets beste er det eneste kriteriet som kan gjelde for hvem som får adoptere. Spørsmålet om rett til å bli prøvet for adopsjon må derfor ikke vurderes ut fra hensynet til likebehandling av hetero- og homofile par i forpliktende samliv. Etter gjeldende rett kan homofile adoptere stebarn, men har ikke mulighet til å adoptere sammen. Vil lovgivere gjøre endringer, bør det skje ved en gjennomgang av adopsjonsloven og ikke i tilknytning til endring av ekteskapsloven.»

Noen av disse instansene peker også på at adopterte barn gjennom sin bakgrunn er spesielt sårbare og at det er fare for at det vil kunne bli en ytterligere belastning å skulle vokse opp med likekjønnede foreldre. *Adopsjonsforum* viser i høringsuttalelsen til at flere av deres medlemmer gir uttrykk for å være skeptiske til at utenlandsfødte adoptivbarn blir plassert i familier der foreldrene er av samme kjønn, og uttaler:

«...Følelsen av at disse barna er annerledes nok er sterk. De er «synlig adopterte» og har en bakgrunn som skiller seg sterkt fra den de fleste barn i Norge har. Vil det være riktig å pålegge dem enda en form for «annerledeshet» ved at de plasseres hos likekjønnede foreldre? Det er en økende erkjennelse av at utenlandsfødte adoptivbarn lett kan komme i faresonen for marginalisering i det norske samfunnet. Dette er andre lands «mappebarn» – de har hatt en tøff start i livet, og det er en nærliggende tanke at deres fremtid trygges best ved at de plasseres i ressurssterke «vanlige familier.»

For øvrig gir *Adopsjonsforum* uttrykk for ikke å være enig i forslaget om en generell adopsjonsadgang for likekjønnede så lenge dette kun vil være en bestemmelse uten praktisk betydning. Samtidig uttaler organisasjonen at dersom lovforslaget vedtas og realitetene i de aktuelle samarbeidsland endrer seg slik at homofile søkere får en reell mulighet til å adoptere, vil organisasjonen gi søkerne likeverdige hjelp.

Flertallet i Hamar bispedømmeråd, flertallet i Kirkens Familievern og Norges Bygdekvinnelag er alle delvis enige i forslaget om adopsjonsadgang

for likekjønnede ektepar. De to siste instansene gir uttrykk for å være i mot en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar, men for en adopsjonsadgang i særlige tilfeller der det allerede er etablert en nær relasjon mellom søkerne og barnet. Når det gjelder *Hamar bispedømmeråd* uttaler flertallet:

«Homofile par vil i utgangspunktet naturlig ikke kunne få barn. Å likebehandle homofile og heterofile par her, mener HBDR's flertall ikke vil være riktig ut fra de forskjellige forutsetningene parene har.

Når det gjelder samtykkeadopsjon, adopsjon av fosterbarn, stebarnsadopsjon og adopsjon etter foreldrenes dødsfall, slutter HBDR seg til departementets vurderinger.»

De instansene som i det vesentligste støtter forslaget er *Justis- og politidepartementet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), Sosial- og helsedirektoratet, Barne-, ungdoms- og familieetaten region nord, Barneombudet, Likestillings- og diskrimineringsombudet, Verdens Barn, Norsk senter for menneskerettigheter ved Universitetet i Oslo, Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo, flertallet i Sør-Hålogaland bispedømmeråd, Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO), Skeiv Ungdom, Mental Helse Ungdom, Landsorganisasjonen i Norge (LO), Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), Menneskerettsalliansen, Norsk Psykologforening, Human-Etisk Forbund, Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH), Juss-Buss, Norsk Folkehjelp, Akershus Universitetssykehus, Landsforeningen for transkjønnede (LFTS), Samfunnsviternes fagforening, Kirkens Bymisjon, Norges Kristelige Studentforbund og Unitarforbundet Bét Dávid (Den norske unitarkirke). I tillegg støtter *Bispemøtets mindretall, mindretallet i Oslo bispedømmeråd, mindretallet i Hamar bispedømmeråd og mindretallet i Kirkens Familievern* forslaget.*

Av disse vil *Norsk Psykologforening og Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* gå lenger. De mener at unntaksbestemmelsen om etterfølgende stebarnsadopsjon der barnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra et land som ikke vil tillate slik adopsjon, bør oppheves. *Norsk Psykologforening* uttaler:

«... NPF anser at barnets beste bør tillegges størst vekt og at barnets rettigheter best vil ivaretas dersom også mors eller fars ektefelle får foreldreansvar. NPF legger til grunn at det av hensyn til det enkelte barn er mer riktig å følge norsk lovgivning i disse saker enn de lover og bestemmelser som finnes i barnets opprinnelsesland.»

Barneombudet viser til at de tidligere har vært kritisk til at det skal åpnes for at likekjønnede par skal kunne bli vurdert for adopsjon av barn, men har på bakgrunn av blant annet foreliggende forskning kommet til at likekjønnede par bør få adopsjonsrett. *Barneombudet* uttaler:

«I dag er stebarnsadopsjon tillatt, og teknologien har gjort det mulig for flere likekjønnede par å få barn. Partnerskapspar reiser til utlandet og får assistert befruktning, og enslige har lov til å adoptere barn. Familiebegrepet er i endring, og vi har barn som vokser opp med to likekjønnede foreldre.

Undersøkelser fra Sverige foretatt blant barn med likekjønnede foreldre viser at en belastning barn gir uttrykk for er hva andre folk og venner vil si når de får høre at de har foreldre med samme kjønn, men i familielivet har de det bra. Dette viser at det er viktig for barna at deres familieforhold blir respektert. Artikkel 2 i Barnekonvensjonen skal også forhindre diskriminering av barn og deres eventuelt likekjønnede foreldre. Novas levekårsundersøkelser viser også at homofili aksepteres bedre og bedre.

Doktorgradsstipendiat Sigrun Saur Stiklestad ved NTNU viser til at barn i likekjønnede familier er et gjennomforsket tema. Det fremgår av forskningen at ingen har funnet tegn på at barn tar skade, verken psykisk eller sosialt, av å ha likekjønnede foreldre. Det som betyr noe, er kvaliteten på relasjonene mellom barn og foreldre. Det viktige er kjærlighet og omsorg, her som andre steder. Undersøkelser fra Sverige viser det samme.

Staten ved Bufetat arrangerer nå samlivskurs for likekjønnede par med barn.

På bakgrunn av foreliggende forskning om barns oppvekst hos likekjønnede foreldre og Novas undersøkelser som viser at homofili godtas i befolkningen, mener *Barneombudet* at likekjønnede par skal få adopsjonsrett.»

Av de instansene som i det vesentligste støtter forslaget er det flere som klart gir uttrykk for å være enige i at det er en naturlig konsekvens av innføringen av felles ekteskapslov at det samtidig åpnes for en generell adgang for likekjønnede par til å søke om adopsjon. *Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet* uttaler:

«Direktoratet er enig i at det vil være en naturlig konsekvens av felles ekteskapslov at det åpnes generell adgang også for likekjønnede par til å søke om adopsjon, og at begrepet «ektefelle» også i adopsjonsloven forstås på samme måte som i ekteskapsloven, med andre ord at det omfatter likekjønnede par. Direktoratet legger herunder vekt på at det allerede i

2002 ble åpnet adgang til stebarnsadoptsjon i partnerskapsforhold. Ved innføring av felles ekteskapslov synes det også av den grunn naturlig å videreføre denne utviklingen ved å gjøre adgangen generell. Det er imidlertid viktig å understreke at det ikke er tale om en «rett til adopsjon», like lite som for øvrige søkere. Rettigheten vil bestå i å få en søknad utredet og behandlet i samsvar med adopsjonslovens og forvaltningslovens regler.»

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet understreker videre at hensynet til hva som er til gagn for barnet er det overordnede prinsipp i alt adopsjonsarbeid og ligger til grunn for enhver vurdering av adopsjonssøknader. Direktoratet uttaler at det i det alt vesentlige kan slutte seg til at Haagkonvensjonen av 29. mai 1993 om vern av barn og samarbeid ved internasjonale adopsjoner ikke stenger for en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar. Når det gjelder forholdet til Den europeiske adopsjonskonvensjonen fra 1967 mener direktoratet at revisjonsarbeidet i Europarådet bør følges nøye. De peker på at en ny konvensjon som skal avløse 1967-konvensjonen vil åpne for at homofile kan adoptere barn sammen. Direktoratet mener at siden den nye konvensjonen er nær forestående, er det ikke sikkert det er nødvendig å gå til det skritt å måtte si opp 1967-konvensjonen.

Flere viser til behovet for å sikre homofiles og lesbiskes rettigheter. *Human-Etisk Forbund* uttaler:

«I forhold til adopsjonsloven og lovgivning i forhold til sæddonasjon og assistert befruktning kan vi ikke se at det er grunn til å ulikebehandle like- og ulikekjønnede par. Så lenge vurderinger av hva som er best for barnet gjelder i forhold til ulikekjønnede foreldre, vil dette selvfølgelig også måtte gjelde i forhold som handler om likekjønnede foreldreforhold...»

Norsk senter for menneskerettigheter ved Universitetet i Oslo peker på at Den europeiske menneskerettsdomstolen i sin tolkning av Den europeiske menneskerettskonvensjonen har vært, og vil med stor sannsynlighet også i framtiden være, dynamisk når det gjelder homofiles rettigheter. Senteret uttaler:

«...Forslaget kan bidra til å styrke det rettslige uttrykket for det grunnleggende likhetsprinsippet i norsk rett og vil være et viktig skritt på veien for å sikre formell og reell likestilling mellom homofile og heterofile i Norge, og vil også kunne trekkes inn som relevant sammenligningsgrunnlag for EMD og kontraherende stater i lignende situasjoner.»

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) er blant de instansene som også gir uttrykk for at det ikke finnes noe overbevisende grunnlag for å påstå at homofile par er mindre skikket som foreldre enn heterofile par. JURK peker på at ved at faktiske forsørgere får anledning til å adoptere, kan båndene mellom foreldre og barn styrkes, og barna får styrket sine juridiske rettigheter. JURK uttaler videre:

«...Til tross for at endrede norske regler vil få liten praktisk betydning, kan anerkjennelsen av homofile som adoptivforeldre likevel få holdningsskapende betydning. Både i det norske og det internasjonale samfunn er det viktig å fremme toleranse for ulike familiekonstellasjoner...»

JURK mener at argumentet om at adopterte barn gjennomgår en identitetskrise og at denne vil bli ytterligere forverret dersom adoptivforeldrene er homofile, uansett vil bli svekket etter hvert som samfunnet i økende grad anerkjenner homofilt samliv og i takt med at et økende antall homofile par blir foreldre. De viser til at det i løpet av de siste årene har skjedd en merkbar holdningsendring på dette området.

Verdens Barn uttaler at det norske samfunnets syn på homofilt samliv og homofiles likestilte egenskaper som omsorgspersoner vil ha stor signaleffekt. *Verdens Barn* uttaler videre:

«...Etter vår mening vil en slik lovendring også gi et viktig signal til alle de barn i Norge som i dag lever med en eller to homofile foreldre.»

Landsorganisasjonen i Norge (LO) gir uttrykk for at i forhold til utenlandsadoptsjon bør myndighetene jobbe aktivt opp mot flere land for å påvirke dem til å vurdere heterofile og homofile par likt som aktuelle adoptivforeldre.

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) kommenterer forslaget om å opprettholde gjeldende bestemmelse om at foreldrenes ønsker skal tillegges vekt ved innenlandsadoptsjon der biologiske foreldre ber myndighetene om bistand til å adoptere bort barnet sitt. LLH mener at det er riktig å beholde denne bestemmelsen og forutsetter at den ikke benyttes på en diskriminerende måte.

Flere instanser, både de som er for og de som lar være å ta direkte stilling til forslaget, har vært opptatt av hvordan søknad fra likekjønnede ektepar om forhåndssamtykke til adopsjon av et barn fra utlandet skal behandles, så lenge det ikke er land som Norge samarbeider med som åpner for slik adopsjon. *Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet* uttaler:

«...Formidlingsbekreftelse for eksisterende samarbeidsland ville ikke kunne gis, og forhåndssamtykke følgelig ikke kunne utstedes. Enkelte likekjønnede par vil kanskje likevel ønske å ha en godkjenning i det hjemlige systemet, altså i form av utredning og eventuell tilråding fra kommunen, selv om slik godkjenning bare vil ha en symbolsk verdi. En kan imidlertid vanskelig si at de rettslig sett ville ha behov for en slik utredning. Slik direktoratet ser det, vil det derfor være u hensiktsmessig ressursbruk om kommunene skulle pålegges å utrede og eventuelt tilrå søkere som ikke har noen mulighet til å få fremmet sin sak i utlandet.»

Verdens Barn uttaler:

«Dersom departementet vil åpne opp for et generelt forhåndssamtykke til adopsjon, uavhengig av aldersramme og opprinnelsesland, må dette etter Verdens Barns syn medføre at alle adoptivsøkere får den samme generelle adopsjonsadgangen. Dette vil imidlertid måtte medføre en omlegging av dagens praksis.»

7.5 Departementets vurdering og forslag

Departementet har registrert at det under høringsrunden har kommet til uttrykk svært ulike syn på forslaget som åpner adgang for at likekjønnede ektepar skal kunne bli vurdert som adoptivforeldre. Departementet er likevel av den oppfatning at det ikke har kommet fram nye og vesentlige argumenter i høringsrunden som tilsier at forslaget ikke bør opprettholdes. Departementet mener fortsatt det er en naturlig konsekvens av innføring av felles ekteskapslov, at det samtidig åpnes for at likekjønnede ektepar får adgang til å søke om adopsjon. Å åpne for en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar, er etter departementets mening også en naturlig videreføring av den samfunnsutvikling som har funnet sted. Departementet viser blant annet til at det i 2002 ble innført adgang til stebarnsadoptsjon i registrert partnerskap. Departementet legger til grunn at begrepet «ektefelle» i adopsjonsloven etter forslaget om ny felles ekteskapslov vil inkludere likekjønnede ektepar.

En adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar handler først og fremst om at homofile par gis en mulighet til å bli vurdert som adoptivforeldre på lik linje med heterofile par, og ikke om å innføre en rett til å adoptere. Hensynet til barnets beste er et grunnleggende vilkår i gjeldende adopsjonslov og skal fortsatt være det avgjørende hensynet ved behandlingen av adopsjonssøknaden. Det skal derfor alltid måtte foretas en konkret vurdering av

opplysningene i den enkelte sak, ut fra hva som er til barnets beste. Departementet viser i denne sammenheng også til FNs barnekonvensjon artikkel 3 nr. 1, som inneholder et grunnleggende direktiv om at barnets beste skal komme i første rekke ved handlinger som berører barn. Barnekonvensjonen gjelder direkte i norsk rett etter menneskerettsloven § 2. Departementet legger også etter høringsrunden til grunn at forslaget som vil åpne for en generell adopsjonsadgang for homofile ektepar, er forenlig med FNs barnekonvensjon.

Mange barn vokser allerede i dag opp i familier der omsorgspersonene er likekjønnede. Disse barna har behov for trygge juridiske rammer rundt oppveksten i familien sin. Ved adopsjonen vil adoptivforeldrene tre inn i de forpliktelser og det ansvar foreldre har etter blant annet barneloven. De får foreldreansvaret og en plikt til å oppfostre barnet. Det kan for eksempel gi hele familien en trygghet å vite at dersom den ene omsorgspersonen skulle falle fra, vil barnet være sikret en videre oppvekst i hjemmet med den andre. Ved skilsmisse vil barnet blant annet ha rett til samvær med den av foreldrene det ikke bor sammen med, og denne forelderen vil ha plikter etter bidragsreglene.

Adgangen til stebarnsadoptsjon i registrert partnerskap gir i dag barn som vokser opp i homofile familier et godt stykke på vei tilgang til den juridiske beskyttelse en adopsjon innebærer. Denne ordningen vil imidlertid ikke være aktuell for alle barn som vokser opp hos likekjønnede par. Barn som bor i fosterhjem der fosterforeldrene er likekjønnede, vil for eksempel kunne ha samme behov for den juridiske sikkerheten som en adopsjon innebærer, som barn hos fosterforeldre av motsatt kjønn. Tilsvarende vil for eksempel også gjelde der barnet og søkerne har en særlig tilknytning til hverandre fordi foreldreansvaret er overtatt av søkerne etter foreldres dødsfall. Etter departementets mening er det derfor naturlig å åpne opp for en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar på lik linje med heterofile ektepar, i tilfeller der barnet allerede bor sammen med adoptivsøkerne og har søkerne som sine faktiske omsorgspersoner.

Departementet opprettholder forslaget om å åpne for en adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar også i tilfeller der barnet ikke allerede har søkerne som sine faktiske omsorgspersoner. Hensynet til barnets beste tilsier at adoptivbarnet skal ha tilgang til de adoptivforeldre som er best egnet i det enkelte tilfellet. Etter gjeldende lov- og regelverk stilles det strenge krav til adoptivsøkere og de skal gjennomgå en grundig utredning. Søkerne som tilfredsstillt kravene, vil derfor være godt egnet for å adoptere. Forslaget om innføring av en

adgang for likekjønnede ektepar til å bli vurdert som adoptivforeldre, innebærer at de samme krav til adoptivsøkere av motsatt kjønn, skal gjelde overfor par av samme kjønn.

Når det gjelder den kunnskap vi i dag har om barn som vokser opp hos par som er likekjønnede, viser departementet til at da svenskene endret sitt regelverk slik at registrerte partnere i Sverige fikk en generell adopsjonsadgang, ble lovendringene vedtatt bl.a. på bakgrunn av en omfattende gjennomgang av forskning på området. Det er i den svenske proposisjonen vist til følgende:

«Forskningen talar med tillräcklig säkerhet för att registrerade partner allmänt sett kan erbjuda adoptivbarn en god uppväxtmiljö och tillgodose adoptivbarns särskilda behov, också med beaktande av den känsliga situation som barnet då kan befinna sig i på grund av partnernas homosexualitet.»

Departementet slutter seg også til de høringsinstansene, herunder *Barneombudets* uttalelse, som peker på at det ikke er framkommet forhold som tilsier at homofile par ikke skulle ha de samme mulighetene som heterofile par når det gjelder å adoptere barn. Departementet legger i denne forbindelse vekt på at forskningen viser at det først og fremst er kvaliteten på relasjonene mellom barn og foreldre som er avgjørende for barnet og dets utvikling, og ikke om barnet vokser opp med foreldre av motsatt kjønn.

Departementet legger også vekt på at det vil kunne gi uheldige signaler til de barna som allerede lever i familier der omsorgspersonene er likekjønnede, dersom en adopsjonsadgang kun begrenses til de tilfellene der barnet allerede bor sammen med eller har en særlig tilknytning til søkerne. Departementet er derfor enig med de høringsinstansene som mener at hensynet til disse barna, også taler for at familier med likekjønnede omsorgspersoner likestilles fullt ut med familier der omsorgspersonene er heterofile.

Selv om det i dag ikke finnes opprinnelsesland Norge samarbeider med som tar i mot søknader om utenlandsadopsjon fra homofile par, mener departementet det vil være riktig å åpne muligheten for utenlandsadopsjon for likekjønnede ektepar i intern norsk rett, for å gi et klart uttrykk for vår holdning til dette spørsmålet. Etter departementets oppfatning vil også opprinnelseslandenes holdning kunne endres. Departementet legger vekt på at flere land, herunder Sverige, har åpnet opp for en slik adgang.

Prinsippene i FNs barnekonvensjon ligger til grunn for Haagkonvensjonen om vern av barn og

samarbeid ved internasjonale adopsjoner som trådte i kraft for Norge 1. januar 1998. Konvensjonen har som formål å etablere garantier for å sikre at internasjonale adopsjoner finner sted til barnets beste og med barnets grunnleggende rettigheter for øye. Videre skal konvensjonen etablere et system for samarbeid mellom landene for å sikre at disse garantier blir respektert og for å forhindre bortføring av og handel med barn. Endelig skal konvensjonen sikre gjensidig anerkjennelse landene imellom av adopsjoner foretatt i samsvar med konvensjonen.

Departementet er etter høringen fortsatt av den oppfatning at Haagkonvensjonen ikke hindrer innføring av en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar. Konvensjonen inneholder ikke noe forbud mot at likekjønnede par adopterer barn over landegrensene. I forbindelse med utarbeidelsen av konvensjonen ble det lagt til grunn at den ikke skulle begrense konvensjonsstatenes mulighet til å avgjøre hvem som skal få adgang til å adoptere. Barnets opprinnelsesland har imidlertid det avgjørende ordet når det gjelder hvilke søkere de ønsker å ta i mot og eventuelt tildele barn med sikte på adopsjon. Konvensjonsstatene har således ingen plikt til å samarbeide med andre konvensjonsstater om adopsjon. Flere land som er tilsluttet Haagkonvensjonen, har allerede innført en adopsjonsadgang for homofile par. På denne bakgrunn finner departementet at forslaget ikke er i strid med denne konvensjonen. Departementet kan heller ikke se at en generell adopsjonsadgang til likekjønnede ektepar på generelt grunnlag skulle svekke tilliten til det norske adopsjonssystemet, eller norske søkere i særdeleshet.

Den europeiske konvensjonen av 1967 om adopsjon av barn utarbeidet av Europarådet har som formål å skape større rettsenhet blant de europeiske landene på adopsjonsområdet. Konvensjonen tillater at et barn adopteres av to personer som er gift med hverandre, ved samtidig eller etterfølgende adopsjon, eller av en person. Departementet legger fortsatt til grunn at begrepet «ekteskap» i konvensjonen forutsetter ekteskap mellom to av ulikt kjønn, og viser blant annet til at Sverige fant å måtte si opp konvensjonen da de i 2003 innførte en generell adgang til adopsjon for registrerte partnere. Sverige anså at konvensjonen utelukket at registrerte partnere adopterer sammen. Som ovenfor nevnt i 7.3.7 er europarådskonvensjonen av 1967 for tiden under revisjon. Utkast til revidert konvensjon åpner i motsetning til dagens konvensjon opp for en adopsjonsadgang for homofile. Den nye reviderte adopsjonskonvensjonen vil avløse 1967-konvensjonen. Departementet legger til grunn at det med det første blir nærmere klarlagt

når den nye konvensjonen vil tre i kraft. Departementet vil derfor foreløpig avvente den endelige avgjørelsen av om man skal si opp 1967-konvensjonen.

Siden det per i dag ikke foreligger samarbeidsland som tar i mot søknader om adopsjon fra likekjønnede par, reiser spørsmålet seg om likekjønnede ektepar skal kunne kreve å få sin søknad om forhåndssamtykke til adopsjon av barn fra utlandet utredet av kommunen og behandlet av adopsjonsmyndigheten.

Bestemmelsen om krav til forhåndssamtykke er nedfelt for å sikre barnets interesser, herunder at det får et trygt, varig og godt hjem. Utstedelsen av forhåndssamtykke er således et viktig element i den kontroll myndighetene fører med utenlandsadopsjonene. Det forutsettes at adopsjonsmyndigheten ved behandling av søknad om forhåndssamtykke vurderer hvordan formidlingen i den enkelte sak skal foregå. Det er derfor stilt krav om at søkerne skal bekrefte hvilket land barnet skal adopteres fra og hvordan adopsjonen skal formidles, før et vedtak om forhåndssamtykke kan treffes. Hovedregelen er at utenlandsadopsjonene formidles gjennom en av de tre godkjente norske adopsjonsorganisasjonene. Vanligvis er det derfor adopsjonsorganisasjonene som gir søkerne formidlingsbekreftelse. Adopsjonsorganisasjonene har i utgangspunktet en plikt til å formidle adopsjon til søkere med forhåndssamtykke. Denne plikten gjelder likevel ikke dersom utenlandske myndigheter ikke finner å kunne tildele søkerne barn. Kan ikke slik bekreftelse gis, vil søknaden om forhåndssamtykke heller ikke kunne innvilges.

Hensikten med kommunens utredning er å bistå adopsjonsmyndigheten i å opplyse søknaden om forhåndssamtykke. Når det er åpenbart at en formidlingsbekreftelse fra adopsjonsorganisasjonene ikke kan innhentes, vil det, som også flere av høringsinstansene påpeker, være ressursløsende og lite hensiktsmessig å igangsette utredningsarbeidet av søkerne i kommunen. Departementet forutsetter derfor at en utredning av søkerne i kommunen ikke bør igangsettes. Tilsvarende må gjelde der et likekjønnet ektepar søker om forhåndssamtykke utenom godkjent adopsjonsorganisasjon, jf. adopsjonslovens § 16 f annet ledd.

Når det gjelder *adopsjonsformidling av barn bosatt her i landet*, jf. adopsjonsloven § 16 c (*samtykkeadopsjonene*), legger departementet derimot til grunn at søkerne vil kunne kreve å bli utredet av kommunen på samme måte som ulikekjønnede par. I disse tilfellene blir ikke søkerne gitt et forhåndssamtykke slik ordningen er ved utenlandsadopsjon. Søkere som er utredet av kommu-

nen med tanke på adopsjon, blir derimot registrert i et sentralt register over adoptivsøkere. Det forutsettes imidlertid at *barnets biologiske foreldres ønsker om valg av adoptivhjem* skal tillegges vekt så langt dette er forenlig med hensynet til barnets beste, også ved innføring av en generell adopsjonsadgang til likekjønnede ektepar. Dette kan ha betydning for om biologiske foreldre vil samtykke i det konkrete tilfellet og det kan ha betydning for tilliten til adopsjonssystemet generelt.

Selv om departementet har et ønske om mest mulige like vilkår for likekjønnede og ulikekjønnede ektepar, har departementet kommet til at *unntaket i adopsjonslovens § 5 a om etterfølgende stebarnsadopsjon i registrert partnerskap der barnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra et land som ikke tillater slik adopsjon*, fortsatt bør gjelde. Flere argumenter taler for dette. Spørsmålet ble grundig vurdert i forbindelse med innføring av stebarnsadopsjon til homofile partnere og stemmer best overens med utgangspunktet om at internasjonalt adopsjonssamarbeid er basert på gjensidig respekt for hverandres systemer og lovgivning. Videre er det lagt til grunn i forarbeidene til bestemmelsen at dette er nødvendig for at det samarbeid som har utviklet seg over tid mellom opprinnelsesland og mottakerland, kan fortsette og fremdeles være bygget på tillit. Også Haagkonvensjonen om vern av barn og samarbeid ved internasjonale adopsjoner har en klar målsetting om å fremme samarbeidet landene i mellom.

På bakgrunn av forslaget vil det være behov for å foreta en endring i adopsjonsloven § 5 a slik at det framgår at unntaket om å ta hensyn til opprinnelseslandets syn nå også vil gjelde for ektefeller av samme kjønn. Siden departementet foreslår å beholde status for registrert partnerskap med påfølgende rettsvirkninger for allerede registrerte partnere som ikke ønsker at partnerskapet skal omgjøres til ekteskap, er det i tillegg nødvendig å opprettholde bestemmelsene om stebarnsadopsjon i registrert partnerskap i adopsjonsloven § 5 a og 13 annet ledd annet punktum som en overgangsordning.

Innføring av en generell adopsjonsadgang for homofile, reiser også særlige spørsmål om *anerkjennelse i utlandet* av en slik adopsjon gjennomført her i landet. Departementet legger også etter høringen til grunn at en generell adopsjonsadgang for likekjønnede ektepar trolig vil innebære få internasjonale konsekvenser. Vi viser blant annet til at Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet i sin høringsuttalelse forutsetter at det uansett vil bli tale om svært få saker.

8 Assistert befruktning for lesbiske par

8.1 Innledning

Assistert befruktning er regulert i lov 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven) som forvaltes av Helse- og omsorgsdepartementet. I dag tilbys assistert befruktning kun til kvinner som er gift eller som er samboer med en mann i ekteskapsliknende forhold. Assistert befruktning til likekjønnede par forutsetter endringer i bioteknologiloven.

Assistert befruktning til lesbiske har tidligere blitt diskutert i forbindelse med St.meld. nr. 14 (2001–2002) Evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi og i Innst. O. nr. 16 (2003–2004) til Ot.prp. nr. 64 (2002–2003) Om lov om medisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven). I sistnevnte innstilling foreslo SV å endre bioteknologiloven slik at lesbiske i parforhold gis mulighet for assistert befruktning ved sæddonasjon på linje med heterofile kvinner. Et mindretall bestående av SV, Ap og Sp fremmet forslag om å be regjeringen ta initiativ til en offentlig utredning om barn som vokser opp med homofile foreldre. En slik offentlig utredning ble ikke igangsatt.

I forbindelse med arbeidet med høringsnotatet ble det imidlertid gjennomført en litteraturgjennomgang vedrørende barn som vokser opp hos likekjønnspar. Resultater av denne gjennomgangen omtales i punkt 5.5 under Barneperspektivet.

8.2 Gjeldende rett

Bioteknologiloven kapittel 2 regulerer assistert befruktning. Loven omhandler to hovedformer for assistert befruktning: inseminasjon av sæd fra ektemann eller fra donor, og befruktning utenfor kroppen. Sistnevnte kalles gjerne IVF (in vitro fertilisation) eller «prøverørsbehandling».

Assistert befruktning kan etter gjeldende lov bare utføres på en kvinne som er gift eller samboer med en mann i ekteskapsliknende forhold, jf. § 2–2. Det forutsettes at kvinnen eller mannen er befruktningsudyktig eller at det foreligger uforklarlig befruktningsudyktighet, jf. §§ 2–3 og 2–4. I tillegg kan inseminasjon med donorsæd foretas

dersom mannen har eller er bærer av en alvorlig, arvelig sykdom. § 2–3 annet ledd åpner også for inseminasjon dersom kvinnen er bærer av en alvorlig arvelig kjønnsbundet sykdom. Det siktes her til at man før inseminasjon kan behandle sæden for å påvirke valg av barnets kjønn, jf. § 2–13.

Et unntak fra kravet om befruktningsudyktighet ved befruktning utenfor kroppen, er de tilfellene der det er tillatt med preimplantasjonsdiagnostikk (PGD) på grunn av alvorlig, arvelig sykdom. For de parene som søker om å få PGD, er ikke problemet i utgangspunktet infertilitet, men en risiko for å overføre en alvorlig, arvelig sykdom til kommende barn.

Beslutning om assistert befruktning treffes av en lege på bakgrunn av medisinske og psykososiale vurderinger av paret. Parets omsorgsevne og hensynet til barnets beste skal vektlegges, jf. § 2–6.

Av § 2–7 følger det at barn som har blitt til etter assistert befruktning med donorsæd har rett til å få opplysninger om sæddonors identitet når barnet har fylt 18 år. Det følger av barneloven at en sæddonor ikke kan dømmes til far.

8.3 Andre lands rett

Sverige

Sæddonasjon til lesbiske par har vært tillatt i Sverige siden 1. juli 2005. I dag er assistert befruktning ved inseminasjon og befruktning utenfor kroppen regulert i lag (2006:351) om genetisk integritet m.m., henholdsvis kapittel 6 og 7. I følge kapittel 6, § 1 skal inseminasjon kun foretas på kvinne som er gift eller samboende. Ektemake eller samboer skal gi skriftlig samtykke til dette. Det følger av bestemmelsens annet ledd at reglene for inseminasjon i forhold til ektemake gjelder tilsvarende for registrerte partnere, slik at også lesbiske kvinner i registrert partnerskap har mulighet til å få assistert befruktning. Det samme gjelder i følge kapittel 7 for befruktning utenfor kroppen.

Barn som blir til etter assistert befruktning med donorsæd har, når de har oppnådd tilstrekkelig modenhet, rett til å få opplysninger om dono-

rens identitet. Det samme gjelder ved bruk av eggceller fra en donor.

Av föräldrabalken (1949:381) 1. kapittel, § 9 følger det at dersom assistert befruktning har blitt utført på en kvinne med samtykke fra hennes registrerte partner eller samboer i henhold til loven om genetisk integritet, skal også kvinnen som samtykker anses som barnets forelder. Foreldreskap etter denne bestemmelsen fastsettes gjennom bekreftelse eller dom. Dersom barn har blitt til etter assistert befruktning utenfor loven, f.eks. i privat regi eller i utlandet, skal farskap fastsettes. Morens kvinnelige partner kan eventuelt bli forelder gjennom adopsjon.

I Sverige var det en viss bekymring for at tilgangen på donorsæd ville bli for liten når lesbiske fra 1. juli 2005 fikk tilgang til donorinseminasjon. Ifølge Karolinska Universitetssjukhuset, Huddinge i Stockholm, har det ikke blitt slik fordi de har fått mange homofile sæddonorer. Donorene må samtykke til at både heterofile par og lesbiske par kan få sæden deres. I Sverige har de ikke et sentralt donorregister slik som i Norge. Hver klinikk har sin sædbank, og man må benytte seg av den sædbanken man tilhører geografisk. Det er kun de offentlige klinikkene som tilbyr inseminasjon med donorsæd. Ventetiden ved Karolinska var i desember 2007 på om lag halvannet år. De hadde da 60 på venteliste, hvorav 45 var lesbiske par. Dette forklares med at man har en opphopning av lesbiske par som har ventet på tilbudet.

Ved Akademiska Sjukhuset, Uppsala, opplyser de at de ikke har færre fått donorer etter lovendringen. Sykehuset har snarere hatt en oppgang i antall donorer, noe som forklares med at det forut for lovendringen ble skrevet mye i avisene om at det kunne bli for liten tilgang på donorsæd. De har ikke merket at det er flere homofile donorer. Ventetiden er på 3 måneder og har ikke økt etter lovendringen, men det opplyses om at de har måttet øke virksomheten med 60 til 70% for å unngå økte ventetider. Omtrent halvpartene av parene som får assistert befruktning ved sykehuset, er lesbiske.

Danmark

Assistert befruktning i Danmark er regulert i lov nr. 460 af 10. juni 1997 om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostikk og forskning mv. En forutsetning for assistert befruktning er at eggcellen stammer fra den kvinne som skal føde barnet, eller at sæden stammer fra hennes partner, jf. § 5.

Ved en endringslov nr. 535 af 8. juni 2006 ble kravet om at assistert befruktning bare kan tilbys

kvinner som er gift eller lever sammen med mann i ekteskapsliknende forhold opphevet. Samtidig ble det åpnet for at assistert befruktning også kan tilbys enslige kvinner. Assistert befruktning kan etter lovendringen således tilbys både enslige kvinner og likekjønnede og ulikekjønnede par, jf. ny § 1 a. Endringene trådte i kraft 1. januar 2007.

Både sæddonasjon og eggdonasjon er tillatt i Danmark. Donorer av egg- og sædceller skal være anonyme. Det presiseres i ny § 6 a at legen som er ansvarlig for behandlingen med assistert befruktning skal vurdere enslige kvinners og pars evne til å dra omsorg for et barn. Legen kan avvise kvinnen eller paret dersom det er åpenbar tvil om omsorgsevnen. Saken kan i slike tilfeller bringes inn for Ankestyrelsen.

Finland

Finland fikk sin første lov om assistert befruktning 22. desember 2006, lov nr. 1237. Loven trådte i kraft 1. september 2007.

Loven regulerer assistert befruktning til par, som defineres som en kvinne og en mann som lever sammen i ekteskap eller i ekteskapsliknende forhold, og til kvinner som ikke lever i ekteskap eller ekteskapsliknende forhold. Assistert befruktning til likekjønnede par nevnes ikke eksplisitt. Beslutning om assistert befruktning fattes av behandlende lege, som må forsikre seg om at lovens forutsetninger er oppfylt. Loven forutsetter identifiserbare donorer, slik at barn etter fylte 18 år kan få opplysninger om donors identitet, jf. § 23. En donors kjønnsceller kan bare anvendes for assistert befruktning til en kvinne som ikke lever sammen med en mann i ekteskap eller ekteskapsliknende forhold dersom donoren har gitt sitt samtykke til dette, jf. § 16 annet ledd. Av denne bestemmelsen følger det videre at sæddonor kan «ge sitt samtykke till att han kan fastställas vara far till ett barn som föds till följd av en sådan behandling».

Storbritannia

Assistert befruktning er regulert i Human Fertilisation and Embryology Act fra 1990 og forvaltes av The Human Fertilisation and Embryology Authority (HFEA). HFEA utarbeider og reviderer jevnlig en veileder (Code of Practice) vedrørende klinikkens aktiviteter på dette feltet.

Både sæddonasjon og eggdonasjon er tillatt, og det stilles ikke krav til ekteskap eller samboerskap mellom mann og kvinne. Opplysninger om egg- og sædgivere skal registreres slik at barn unnfanget ved hjelp av donerte kjønnsceller skal kunne få

informasjon om sitt genetiske opphav etter fylte 18 år.

8.4 Forslag i høringsnotatet

Som et ledd i arbeidet med høringsnotatet, ba Helse- og omsorgsdepartementet i brev av 28. november 2006 Bioteknologinemnda om å drøfte prinsipielle og praktiske sider ved endringer i bioteknologiloven knyttet til spørsmålet om assistert befruktning til likekjønnede par. Nemnda ble bedt om å blant annet drøfte de etiske utfordringene som spørsmålet reiser. Bioteknologinemnda er et frittstående og rådgivende organ for departementet.

Bioteknologinemnda avga svar i brev av 1. februar 2007. I høringsnotatet ble følgende sitert fra nemndas svar:

«4. Samfunnshensyn

Utgangspunktet for et tilbud om sæddonasjon, er at det både er kvinner som ønsker tilbudet og menn som er villige til å donere sæd. Slik sett får helsevesenet her, som ved andre former for assistert befruktning, en rolle som en (nødvendig) tredjepart. Som ved all medisinsk behandling må det foretas en etisk og samfunnsmessig vurdering av helsevesenets medvirkning.

I tillegg til donoren og paret som får behandling, må særlig hensynet til det potensielle barnet trekkes inn i den etiske vurderingen. Siden det dreier seg om hva slags livsvilkår framtidige barn skal gis, vil det imidlertid også kunne ha følger for samfunnet som helhet. Derfor hører også bredere samfunnshensyn med i bildet.

Assistert befruktning til lesbiske par er et spørsmål som engasjerer mange fordi det berører vårt syn på familieliv og hva vi mener en familie er og bør være.

I diskusjonen om hvorvidt lesbiske par skal få tilgang til assistert befruktning, er det, knyttet til prinsipp om likebehandling, satt fram krav om at tilbud om assistert befruktning også må gjelde andre grupper og andre forhold. Ligestillingsombudet har blant annet krevd at egg og sæd må likestilles, og at det må være samme mulighet til eggdonasjon som til sæddonasjon. Andre har satt fram krav om at mannlige homofile par må ha de samme rettighetene til å få hjelp fra helsevesenet til å få barn, da ved hjelp av surrogatmor, eventuelt i kombinasjon med eggdonasjon.

Vi vet at norske kvinner i dag drar til utlandet, hovedsakelig til andre nordiske land. Hos Storklinikken i Danmark, som er den klinikken

i Danmark som har gitt assistert befruktning til lesbiske lengst, får vi opplyst at det i 2006 ble utført 591 inseminasjoner på norske kvinner, mot 80 i 2000. I perioden 1999-2006 har det totalt vært utført 2053 inseminasjoner på norske kvinner. Hvor mange inseminasjoner en kvinne må ha for å oppnå graviditet, avhenger av kvinnens alder. Av de kvinnene de tar i mot i dag, er ca. halvparten lesbiske og halvparten enslige. VitaNova klinikken som også er dansk, og som har eksistert siden 2005, opplyser at de i 2005/2006 behandlet fem norske lesbiske kvinner som til sammen har fått ti inseminasjoner. Dette har resultert i tre graviditeter. Vi vet også at noen kvinner reiser til Finland. Det at kvinnene drar til utlandet for å få behandling, er i seg selv ikke en grunn til å endre norsk lov. Likevel kan den ganske store tilstrømningen av norske brukere, være et tegn på at vurderingen bak en restriktiv praksis i Norge er i utakt med bredere grupper oppfatning om denne saken.

5. Mangelfullt kunnskapsgrunnlag?

Bioteknologinemnda har merket seg at det diskuteres hvorvidt forskningen på dette feltet er tilstrekkelig i forhold til å kunne si noe om mulige konsekvenser av at barn vokser opp uten en far. En rekke forskere som har forsket på barn i lesbiske familier hevder at forskningen entydig kan oppsummeres med at disse barna ikke tar noen påviselig skade av farsfraværet. Andre forskere har stilt spørsmål ved kvaliteten til denne forskningen, og kritikken går blant annet på at en del av studiene har få deltakere og mangler relevante kontrollgrupper. Disse forskerne har også trukket frem studier som viser at farsfravær har stor negativ betydning. Førstnevnte forskermiljøer hevder imidlertid at disse studiene er utført på grupper som det ikke er relevant å sammenligne med barn av lesbiske. De handler primært om problemer og konflikter i kjølvannet av å miste en far – ikke situasjonen hvor man kommer til verden med to mødre og uten en far.

Noen i Bioteknologinemnda mener at man på bakgrunn av manglende forskning bør innta en førevarsholdning for å ivareta hensynet til barnas beste. Andre anser forskningen for å være tilfredsstillende. Uansett er det ikke nødvendigvis alle sider ved denne problemstillingen som er "forskbar". Bioteknologinemnda ser at spørsmålet om hvorvidt lesbiske skal få tilgang til assistert befruktning også er et verdivalg basert på hvilke verdier man ønsker samfunnet skal støtte opp under.»

Det framgår av brevet at et flertall i *Bioteknologinemnda* (10 av 16) ønsker å åpne for assistert befruktning til lesbiske. Disse medlemmene mener at det ikke skal være avgjørende for

behandlingen hvilket kjønn barnas omsorgspersoner har.

Flertallet uttaler videre:

«Når man snakker om rollemodeller, er hvordan partnerne fyller sine roller overfor barnet, like viktig som hvilket kjønn omsorgspersonene har. Mange lesbiske har en høy grad av bevissthet om viktigheten av at barn har nær og stabil kontakt med mannlige rollemodeller. Ved å åpne for sæddonasjon til lesbiske får man mulighet til å regulere dette feltet, for eksempel når det gjelder bruk av ikke-anonym donor. Det er dessuten mulig å ha samtaler med foreldrene om det å oppdra barn som ikke kjenner sitt biologiske opphav og det at barna trenger kontakt med mannlige rollemodeller.

Inseminasjon av lesbiske medfører bruk av teknologi som er lite kostnadskreven og lett å ta i bruk. Å åpne for inseminasjon av donorsæd til lesbiske kan derfor ikke sammenlignes med bruk av surrogatmor for å hjelpe homofile menn til å få barn. Der er både de tekniske og etiske hindrene langt større.

Når det vises til at mor-far-barn er det naturlige, må vi være klar over at også heterofile samlivsformer har til dels store sosiale og kulturelle variasjoner (storfamilie, kjernefamilie, enforelderfamilie o.l.), og far kan også i heterofile parforhold forsvinne ut av barnets liv. Menneskets vurderinger av hva som til enhver tid er «naturlig» og hva som ikke er det, har også variert sterkt. Ting en i dag vil si er en selvsagt del av samfunnet, har tidligere vært sett på som unaturlig. Det bør i det minste gjøre oss varomme med å vise til "det naturlige" som et selvstendig argument for å hindre noen i å få del i bestemte samfunns-goder.

Departementet har bedt Bioteknologinemnda vurdere assistert befruktning og ikke bare sædinseminasjon, selv om det er dette det i hovedsak er snakk om. Men dersom det viser seg at en lesbisk ikke blir gravid ved inseminasjon, mener disse medlemmene det er naturlig at også lesbiske får tilgang til andre metoder for assistert befruktning.»

Et *mindretall i nemnda* (6 av 16) ønsker ikke å åpne for at lesbiske får tilgang til assistert befruktning.

«Disse medlemmene mener at samfunnet bare bør tilby assistert befruktning i situasjoner der barnet er tiltenkt å vokse opp innenfor den naturgitte, reproduserende enheten av kvinne og mann. Selv om lesbiske vil kunne være gode omsorgspersoner som uten tvil ønsker seg barn og kan gi barn gode oppvekstvilkår, er det ikke riktig av det offentlige å ikke gi et barn muligheten til å vokse opp med foreldre av to

ulike kjønn. Det kan også oppfattes som diskriminering av kjønnetenes egenart å hevde at det ene kjønn erstatter det andre på en fullverdig måte. Det er tydelige biologiske og psykologiske forskjeller, noe som jo er grunnlaget for kjønnskvolter. Forskjellene kommer til uttrykk i form av ulike rollemodeller, kjønnsidentitet og ulik form for kontakt mellom barnet og de voksne. Den grunnleggende familiestrukturen bør følgelig bygge på relasjon kvinne-mann-barn. En jente eller gutt bør for eksempel få anledning til å vokse opp sammen med både en far og en mor, ikke bare to fedre eller to mødre. På den måten kan barna også få mulighet til å speile seg selv i en voksenperson.

Selv om familie- og samlivsmønsteret er mer mangfoldig nå enn tidligere, er det forskjell på noe som av ulike grunner skjer i løpet av barnets liv og det at samfunnet systematisk medvirker til å frata barnet både kjennskap til sitt biologiske opphav og verdien av å ha en far i oppveksten.

Disse medlemmene mener også at prinsippet om likebehandling gjør at man ikke kan diskutere spørsmålet om sæddonasjon til lesbiske uten å også ta hensyn til at et naturlig neste skritt vil være å vurdere å hjelpe homofile menn til å få barn. Dette er en utvikling som stiller samfunnet overfor vesentlige etiske problemstillinger. Ikke minst gjelder det at man her gjennom lovgivning kan bidra til en økt "teknifisering" og "tingliggjøring" av noen av de mest grunnleggende sidene ved menneskelivet - det å bringe et nytt barn til verden. Det vil være en del av en utvikling der sæd - og egg - i økende grad får varekarakter, løsrevet fra den helt grunnleggende relasjonen mellom to individer av motsatt kjønn.»

For å oppnå like rettigheter for par uavhengig av kjønn, ble det i høringsnotatet foreslått at bioteknologiloven endres slik at sæddonasjon også kan tilbys lesbiske par som er gift eller samboere i ekteskapsliknende forhold. I høringsnotatet viste departementet til at flertallet i Bioteknologinemnda kom til at det bør åpnes for assistert befruktning til lesbiske. Departementet fremholdt videre at dette er tillatt blant annet i Danmark, Sverige, Finland og Storbritannia, samt at det heller ikke er funnet forskning eller studier som avdekker avvik mellom heterofile og homofile par når det gjelder parets oppfatning av foreldrerollen eller barnets oppvekstvilkår med videre.

Departementet fant videre at et slikt tilbud måtte gis til lesbiske par på lik linje med heteroseksuelle par når det gjaldt egenbetaling og antall forsøk. Departementet drøftet hvorvidt det skulle etableres en reservasjonsrett for sæddonorere som

ikke ønsket å donere sæd til lesbiske par, men kom til at en slik reservasjonsrett ville bære preg av diskriminering på grunnlag av seksuell tilhørighet og foreslo derfor ikke en slik rett. Departementet fant det videre urimelig å vurdere en form for reservasjonsrett for helsepersonell som utfører behandlingen.

8.5 Høringsinstansenes syn

57 høringsinstanser uttaler seg om forslaget om å tilby assistert befruktning til lesbiske par. 31 er mot forslaget og 19 instanser er for. 6 instanser er delt i synet på forslaget. Dette gjelder *Bioteknologinemnda, der 8 medlemmer var for forslaget og 7 var mot. Videre gjelder det Sør-Hålogaland bispedømmeråd der flertallet støttet forslaget, samt Hamar bispedømmeråd, Oslo bispedømmeråd, Kirkens Famalieværn og Presteforeningen, der flertallet er mot forslaget, mens et mindretall er for. Kvinneklubben ved Rikshospitalet uttaler seg ikke for eller mot assistert befruktning til lesbiske, men kommer med konkrete innspill til lovforslaget.*

Bioteknologinemnda uttaler:

«En endring av bioteknologiloven slik at også assistert befruktning tilbys uten krav om medisinsk befruktningsudyktighet er en prinsipiell endring av bioteknologiloven og som berører også andre grupper enn lesbiske som er gift eller lever i et stabilt samboerskap.

(...)

I departementets høringsnotat fremstår det som at hensynet til likestilling og like rettigheter for homofile er det overordnede og enerådende argument for å åpne for at lesbiske par gis adgang til assistert befruktning.

Bioteknologinemnda savner i høringsnotatet en mer omfattende drøfting av likestillingsargumentet sett i forhold til heterofile som er medisinsk befruktningsudyktige og andre grupper som er sosialt betinget infertile - herunder homofile, lesbiske og enslige.»

En samlet nemnd ser at en åpning for assistert befruktning til lesbiske reiser en rekke prinsipielle og praktiske spørsmål knyttet til blant annet prioriteringer, refusjon og egenbetaling. Spesielt gjelder dette dersom det er et utilstrekkelig antall sædgivere og klinikkene må begynne å prioritere mellom par som ønsker behandling med donorsæd. Dette er forhold som nemnda ikke finner at er utredet i departementets høringsnotat.

Videre antar Bioteknologinemnda at dersom gifte og samboende lesbiske får rett til assistert befruktning i Norge, kan det forventes et større

press på sæddonasjon enn det som er tilfellet i dag, og uttaler i den forbindelse:

«Bioteknologinemnda er kjent med at det er begrenset med sædgivere og at Sosial- og helsedirektoratet arbeider med å bedre denne situasjonen. Bioteknologinemnda støtter departementet, som i høringsnotatet skriver at det bør arbeides for å få flere til å donere sæd og at det bør importeres sæd der det er mulig.

Erfaringene fra Sverige tilsier at homofile kan ønske å stille opp som sædgivere. Bioteknologinemnda vil i denne forbindelse peke på at de gjeldende retningslinjene (rundskriv IS-5/2005) sier at «Man bør tilstrebe å rekruttere sædgivere som allerede har egne barn, dette for å redusere potensielle problemer for sæd-giver hvis han senere blir ufrivillig barnløs.»

Hvis loven blir endret slik departementet foreslår, er det mulig at også enkelte norske homofile menn ønsker å donere sæd. I denne forbindelse kan det være relevant å vurdere hvorvidt man skal endre de gjeldende retningslinjene slik at også barnløse, homofile menn er ønsket som sædgivere.»

Når det gjelder forslaget om at en sæd-giver ikke skal kunne reservere seg mot at hans sæd blir brukt av lesbiske (eller alternativt av heterofile par), støtter Bioteknologinemndas flertall på 12 medlemmer dette. Det legges vekt på at sæddonasjon skal være motivert av et altruistisk ønske om å hjelpe par i å få egne barn, og på at sæd-giveren heller ikke har noen plikter eller rettigheter ovenfor verken foreldrene eller det/de eventuelle barna. Et mindretall bestående av 3 medlemmer mener at det bør innføres en reservasjonsrett for sædgivere. Disse medlemmene mener at man bør respektere en sæddonors ønske hvis han ønsker at hans sæd bare skal gis til heterofile par som av medisinske årsaker ikke kan få egne barn. Dette betyr etter mindretallets syn ikke at sæddonor diskriminerer på grunnlag av seksuell legning, men uttrykker et ønske om at hans sæd kun brukes til å lage barn som vokser opp med en mor og en (sosial) far, der denne av medisinske årsaker ikke kan være genetisk far.

Hvis loven blir endret og lesbiske får tilgang på assistert befruktning mener Bioteknologinemnda at sædgivere bør opplyses om at både gifte og samboende lesbiske kan bli tilbudt sæden.

Et mindretall på to medlemmer mener at det bør innføres en reservasjonsrett for helsepersonell som blir satt til å utføre assistert befruktning av lesbiske. De to medlemmene peker på at de foreslåtte endringene i bioteknologiloven innebærer at assistert befruktning overskrider en grense fra å bli til-

budt på medisinsk indikasjon til å bli tilbudt på sosial indikasjon, samt at assistert befruktning brukes til å lage barn som ikke skal vokse opp med en far.

Av de 31 instansene som er mot forslaget, er det tre (*Forum for Menn og Omsorg, Nordisk nettverk for ekteskapet og Styringsgruppa i MorFar-Barn.no*) som ikke tilhører Den norske kirke, andre trossamfunn eller kirkelige organisasjoner.

Forum for Menn og Omsorg uttaler at den

«avviser forslagene i hovedsak under henvisning til at ingen – uansett seksuell legning eller sosial status eller begge deler - har noensomhelst rett til å få barn.»

Den Norske Tibetmisjon uttaler at ettersom det fra naturens side er umulig for par av samme kjønn å få barn sammen, synes det galt å definere som en rettighet å få assistanse til befruktning.

Den katolske kirke i Midt-Norge uttaler at den katolske kirke på prinsipielt grunnlag avviser menneskelig befruktning uten gjennom den naturlige kjærlighetsakt i ekteskapet, og anfører at:

«Den form for foreldreskap som tildeles ved assistert befruktning, er uten grunnlag i naturretten, og kan ikke sies å være noe velervervet rett for noen parter.»

Bjørgvin bispedømmeråd uttaler:

«Det er et faktum at de naturlige/biologiske forutsetninger ikke er til stede for å få barn i et likekjønnet parforhold. (...) Derfor kan det ikke være en rettighet for disse å få barn. (...) Av dette følger at det heller ikke er diskriminering at disse ikke gis assistert befruktning.»

Kirkerådet uttaler:

«At assistert befruktning etter gjeldende rett bare kan gis ved indikasjon på medisinsk infertilitet, kan ikke overføres til likekjønnede par som, i biologisk forstand, ikke kan få felles barn. Det er derfor ikke sakssvarende å side stille dette med et heterofilt par som ikke kan få barn.»

Kirkemøtet gir sin tilslutning til Kirkerådets høringsuttalelse til regjeringens forslag om felles ekteskapslov, og tilføyer at

«[s]amfunnet bør ikke gjennom lovgivning legge til rette for en utvikling som kan bidra til økt teknifisering og tingliggjøring av noen av de mest grunnleggende sidene ved menneskelivet, det å bringe et nytt barn til verden.»

Den katolske kirke i Nord-Norge uttaler at:

Dersom assistert befruktning av en kvinne i et lesbisk parforhold skulle bidra til en slags «anerkjennelse» av parforholdets legitimitet, har man gjort et kommende barn til instrument for et fremmed formål. Dette vil i så fall øke det negative moralske og etiske ansvar ved assistert befruktning av lesbiske par.

Det Norske Misjonsforbund mener at det ikke skal være samfunnets oppgave å gi lesbiske barn. Det at noen barn lever med homofile og/eller lesbiske foreldre, må etter forbundets syn ikke brukes som grunnlag for å endre loven slik at lesbiske foreldre skal ha rett til kunstig befruktning.

Norges Kristne Råd (NKR) understreker at det ikke under noen omstendighet på generell basis trekker homofiles og lesbiskes omsorgsevne i tvil. Rådet er imidlertid sterkt kritisk til forslaget om

«å endre bioteknologiloven slik at lesbiske kvinner i ekteskap gis rett til assistert befruktning ved sæddonasjon på linje med gifte heterofile kvinner. Ved å gjøre dette institusjonaliserer man en ordning som i utgangspunktet er tenkt som en unntaksordning innenfor rammen av et forhold der befruktning av medisinske grunner ikke kan finne sted, til et forhold der befruktning er en naturgitt umulighet. Dette er å trekke likestillingsargumentet for langt.»

Oslo katolske bispedømme uttaler at

«[f]orslagene ser helt bort fra barnets behov og barnets beste og kulminerer med å diskriminere barn med lesbiske foresatte ut fra besvangringsmetode og genetisk helse (..) Lesbisk ønske om familie uten en voksen mann, må som selvfølge være underordnet barnets rettigheter. Forslaget om assistert befruktning for lesbiske er i strid med det biologiske prinsipp og barnets rettigheter ved at det med overlegg holder den biologiske far utenfor barnets liv.»

Agder og Telemark bispedømmeråd uttaler:

«Barn fortjener så langt som mulig å få vokse opp sammen med sine biologiske foreldre eller i et hjem som gir like god mulighet for å speile seg til trygg identitet i møte med "ulikekjønnede" foreldre.»

Den Norske Israelmisjon mener at det monogame ekteskap gir barn best oppvekstvilkår og sikrer barna sunne mannlige og kvinnelige rollemønstre, mens *Det teologiske Menighetsfakultet* mener at det fortsatt er grunn til å anta at det er best for barn å vokse opp både med en mor og en far, og ønsker at spørsmålet om barns situasjon i likekjønnede forhold burde være gjenstand for en langt

mer omfattende debatt, bygget på et bredere empirisk materiale.

Norsk Luthersk Misjonssamband uttaler:

«Vi tror det er viktig at samfunnet i minst mulig grad skiller mellom biologisk foreldreskap og sosialt foreldreskap. Dette bør bare skje i nødsituasjoner - som for eksempel når barn trenger adopsjonsforeldre. FNs barnekonvensjon sier i artikkel 7.1: «Barnet skal (...) så langt det er mulig (...) ha rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem.» De foreslåtte endringene til ny ekteskapslov er på kollisjonskurs med barnekonvensjonen. Vår holdning er at departementet ikke klarer å argumentere for at barnekonvensjonen i realiteten diskriminerer homofile og lesbiske. På denne bakgrunn er vi negative til forslaget om at lesbiske skal ha rett til assistert befruktning, og vi synes argumentasjonen for å nekte homofile menn tilsvarende rettighet er svært lite prinsipiell. Et viktig utgangspunkt er at medisinske tiltak prinsipielt bør handle om å behandle en skade og reparere en defekt. Et seksuelt samliv mellom to personer av samme kjønn kan aldri føre til forplantning. Nettopp derfor er assistert befruktning overfor lesbiske par ikke en form for medisinsk behandling, men et tiltak som reelt avskjærer barn fra retten til å vokse opp med en far og en mor.»

Nordisk nettverk for ekteskapet viser også til barnekonvensjonens artikkel 7 og finner at

«[h]omofilt foreldreskap ved assistert befruktning innebærer en systematisk konflikt med barnekonvensjonens utgangspunkt (...)»

Pinsebevegelsen i Norge finner at «begrepet «stabile parforhold» er for unøyaktig og utsettes for skjønn innen helsevesenet som vanskelig kan gjøres rettferdig:

«Her mangler både kriterier for hva som er «stabil» samt konkretisering av hvem som skal avgjøre om paret er stabilt nok.»

Instansene som støtter forslaget legger blant annet vekt på at forslaget vil kunne motvirke diskriminering og sikre lik behandling av likekjønnede og ulikekjønnede par. Blant de 19 instansene som støtter forslaget er *Human-Etisk Forbund, Norges Kristelige Studentforbund, Menneskerettsalliansen, Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere, Unitarforbundet Bét Dávid (Den norske unitarkirke), Barne-, ungdoms- og familieetaten, region nord, Likestillings- og diskrimineringsombudet, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet og Norsk Folkehjelp.*

Norsk senter for menneskerettigheter Universitet i Oslo er enig med det som framgår i høringsnotatet om at

«hensynet til barnets beste må få avgjørende vekt i vurderingen av forslagene om endring av dagens ordninger med hensyn til adopsjon, assistert befruktning og foreldreskap.»

Videre uttaler senteret:

«Verken den gjeldende rettstilstanden eller forslaget til lovendringer er etter SMR skjønn i konflikt med menneskerettighetene. (...) På den andre siden har ikke myndighetene noen klar menneskerettslig forpliktelse til å gjennomføre de foreslåtte tiltakene. De internasjonale konvensjonene og kontrollordningene gir statene en vid skjønnsmargin på dette feltet. Samtidig er SMR av den oppfatning at forslaget vil kunne bidra til økt likebehandling, toleranse og respekt, formål som søkes fremmet gjennom menneskerettighetskonvensjonene.»

Sosial- og helsedirektoratet (SHdir) støtter forslaget. Det uttales:

«SHdir ønsker særlig å påpeke at forskjellsbehandling kan føre til, eller opprettholde, diskriminering, stigmatisering og sosial ekskludering. En seksuell identitet som avviker fra den rådende heteronormen i samfunnet har tradisjonelt blitt sett på som et skjulbart eller kontrollerbart stigma, noe som vi i dag vet kan føre til store helse- og levekårsmessige omkostninger for den enkelte.»

Til høringsnotatets uttalelser om at det er viktig at foreldre forteller barna, som er født etter assistert befruktning med donorsæd, om hvordan de er blitt til, ønsker SHdir å presisere at slik åpenhet er like viktig uavhengig om barna vokser opp med foreldre av ulike eller like kjønn:

«Vi vil i denne sammenheng vise til de anbefalingene Sosial og helsedirektoratet har gitt om informasjon til foreldre i rapporten Assistert befruktning med donorsæd- oppheving av sædgivers anonymitet (IS-1149) fra 2003. Vi er også kjent med at Human Fertilisation and Embryology Act gir veiledning om informasjon til barnet i sitt informasjonsskriv om infertilitet (HFEA Guide to infertility).»

SHdir støtter det synspunkt at det ikke er ønskelig at sædgivere skal ha rett til å reservere seg mot at sæd brukes til assistert befruktning av lesbiske, eller eventuelt be om at lesbiske prioriteres. Det uttales:

«Direktoratet vurderer nå flere tiltak for å bedre tilgang på sædgivere. Vi har foreslått at

antall barn en sædgiver kan gi opphav til skal utvides til 8 - et i hver av seks familier eller inntil to i hver av fire familier. Bioteknologinemnda har støttet forslaget, og vi arbeider nå med å legge til rette for en slik endring. Et annet tiltak er å etablere en ordning med import av sæd fra sædbanker i andre land med ikke-anonyme givere. Vi er kjent med at to av sædbankene i Danmark kan skaffe sæd fra et betydelig antall givere som er villige til å være identifiserbare.»

Når det gjelder egenbetaling og antall forsøk, er direktoratet enig i departementets vurderinger om at dette skal være likt enten paret som behandles lever i et lesbisk eller heterofilt forhold. Videre påpeker direktoratet at det heller ikke ved prioritering av behandling bør være forskjell på lesbiske og heterofile. Alle par som søker assistert befruktning bør vurderes og prioriteres etter de samme kriterier.

SHdir har videre innspill vedrørende merkna- den til endringer i bioteknologiloven § 2-4:

«I merknad til bestemmelsen fremgår at «dersom paret har forsøkt inseminasjon med donorsæd flere ganger uten å oppnå graviditet kan vilkåret om befruktningsudyktighet eller uforklarlig befruktningsudyktighet anses opp- fylt».

Dette kan forstås dit hen at det er et krav om at man har forsøkt inseminasjonsbehandling flere ganger før man eventuelt kan forsøke befruktning utenfor kroppen. Dersom den medisinske vurderingen av kvinnen tilsier at inseminasjonsbehandling ikke vil lykkes - for eksempel hvis det er kjent at kvinnen har endometriose - bør det være anledning til å starte «rett på» befruktning utenfor kroppen. Vi foreslår derfor at merknaden endres til: «.. dersom paret har forsøkt inseminasjon med donorsæd flere ganger uten å oppnå graviditet, eller det foreligger annen medisinsk indikasjon for å utføre befruktning utenfor kroppen, kan vilkåret om befruktningsudyktighet eller uforklarlig befruktningsudyktighet anses oppfylt».

Norsk Psykologforening (NPF) støtter forslagene til endringer i ekteskapsloven med videre som i størst mulig grad er i tråd med FN's menneskerettighetskonvensjon, og i minst mulig grad støtter opp om fordomsfulle og moraliserende forestillinger om familien, foreldreskap og barns oppvekstvilkår.

Landsforeningen for transkjønnete fremhever at den er av den oppfatning at

«ens evne til å bli gode foreldre, ikke henger sammen med kjønn men med person.»

Barneombudet støtter forslaget om endringer i bioteknologiloven, og uttaler:

«I dag er stebarnsadopsjon tillatt, og teknologien har gjort det mulig for flere likekjønnede par å få barn. Partnerskapspar reiser til utlandet og får assistert befruktning, og enslige har lov til å adoptere barn. Familiebegrepet er i endring, og vi har barn som vokser opp med to likekjønnede foreldre. Undersøkelser fra Sverige foretatt blant barn med likekjønnede foreldre viser at en belastning barn gir uttrykk for er hva andre folk og venner vil si når de får høre at de har foreldre med samme kjønn, men i familielivet har de det bra. Dette viser at det er viktig for barna at deres familieforhold blir respektert. Artikkel 2 i Barnekonvensjonen skal også forhindre diskriminering av barn og deres eventuelt likekjønnede foreldre. Novas levekårsundersøkelser viser også at homofili aksepteres bedre og bedre. Doktorgradsstipendiat Sigrun Saur Stiklestad ved NTNU viser til at barn i likekjønnede familier er et gjennomforskert tema. Det fremgår av forskningen at ingen har funnet tegn på at barn tar skade, verken psykisk eller sosialt, av å ha likekjønnede foreldre. Det som betyr noe, er kvaliteten på relasjonene mellom barn og foreldre. Det viktige er kjærlighet og omsorg, her som andre steder. Undersøkelser fra Sverige viser det samme. Staten ved Bufetat arrangerer nå samlivskurs for likekjønnede par med barn.»

Videre uttaler Barneombudet at det ser det som positivt for barna at lesbiske par kan få assistert befruktning i Norge, fordi assistert befruktning i Norge innebærer at barna får rett til å få informasjon om sin biologiske far (donor) når barnet blir 18 år.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

«støtter departementets forslag og legger særlig vekt på at tilbud om assistert befruktning finnes flere steder i utlandet og at det vil være en fordel for de familiene dette gjelder at forholdet reguleres i norsk lov. Direktoratet er enig i at det er viktig med åpenhet i forhold til barnet om hvordan det er blitt til, og støtter derfor forslaget om at dette presiseres i merknaden til bioteknologiloven § 2-5.»

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) er særlig opptatt av at barn med homofile foreldre eller omsorgspersoner må få de samme juridiske rettigheter som andre barn og

«[e]r derfor glade for at departementets forslag sikrer at barn som blir til ved hjelp av donorsæd får de samme rettighetene uavhengig av om mor er heterofil eller homofil. Dette vil sikre de

aller fleste barn i homofile familier frihet fra diskriminering.»

Videre uttaler foreningen:

«LLH setter ellers spørsmålstegn ved departementets forslag om at det i en merknad til bioteknologilovens § 2-5 skal presiseres hvor viktig det er med åpenhet i forhold til barnet om hvordan det er blitt til, og hvor viktig det er for barn å ha kontakt med mannlige rollemodeller. I denne forbindelse kan det bemerkes at det i dag ikke er en plikt for et heterofilt par etter bioteknologiloven til å opplyse barnet om at det er blitt til etter assistert befruktning, jfr. bioteknologiloven § 2-7.

LLH er av den oppfatning at en merknad om åpenhet om hvordan man er blitt til i så fall må gjøres generell og nøytral i forhold til kjønn og seksuell orientering. I forhold til betydningen av mannlige rollemodeller bemerkes for øvrig at undersøkelser viser at lesbiske som har barn er svært opptatt av at barna skal ha mannlige rollemodeller og forbilder i livet sitt.»

Akershus Universitetssykehus uttaler:

«Fortsatt opplever homofile seg stigmatisert i forskjellige samfunnssammenhenger. Det er spørsmål om barn i en slik familiesetting blir utsatt for tilsvarende negative reaksjoner/holdninger. En endret ekteskapslov vil forhåpentligvis være med på å bidra til en større grad av åpenhet og aksept for forskjellige former for samliv. Barn har et særlig behov for åpenhet og forståelige rammer rundt sin tilværelse; noe en slik den foreslåtte lovendring kan være med på å legge til rette for. Med endring i familiestruktur/mønster med enslige forsørgere, utvidete familier med særkullsbarn og ulike samlivsformer, måles i dag barns oppvekstvilkår opp mot en annen referanseramme enn tidligere. I tråd med samfunnsutviklingen synes det derfor å være behov for et lovverk som er i samsvar med denne utviklingen.»

Når det gjelder assistert befruktning uttaler sykehuset at vurderingen av parets egnethet vil bli forsvarlig ivaretatt gjennom den medisinske og psykososiale kartlegging som gjøres.

Juss-Buss støtter forslaget om at også lesbiske skal få tilbud om assistert befruktning, samt at donorer ikke skal kunne reservere seg mot å donere til likekjønnede ektefeller. *Juss-Buss* finner at

«[e]n reservasjon vil kunne føre til diskriminering av likekjønnede ektefeller» og påpeker videre at: «En donor vil i alle tilfelle ikke ha noe å gjøre med familien som mottar vedkommendes materiale i ettertid. Dersom en mottaker

oppfyller lovens øvrige vilkår, ser *Juss-Buss* ingen hensikt i å la donorene bestemme tilleggsvilkår for hvem som skal motta vedkommendes donasjon.»

Juss-Buss mener reglene om egenbetaling og antall forsøk må gjelde likt for både heterofile og homofile par som i det øvrige oppfyller lovens krav:

«Hvis ikke vil dette direkte kunne vanskeliggjøre og fordyre familiestiftelse for likekjønnede par. Dette vil heller ikke være forenelig med tanken bak å åpne for assistert befruktning også for likekjønnede par. Dersom det kun er mulig for heterofile å få økonomisk støtte til familieførøkelse gjennom denne kanalen vil det kunne sende ut negative signaler i forhold til hvorvidt homofilt foreldreskap virkelig ønskes fra samfunnets side.»

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) sier seg

«enig i at sæddonor ikke skal få lov til å reservere seg i forhold til enkelte mottakere. Vi er også enige i at homofile skal få samme tilbud som heterofile når det gjelder egenbetaling og antall forsøk. Når det gjelder spørsmålet om reservasjonsrett for helsepersonell som utfører behandlingen, er *JURK* enig med departementet om at dette ikke bør være en mulighet. Helsepersonell gis etter loven mulighet til å reservere seg mot å utføre abort. Ved assistert befruktning er man med på å skape et nytt liv, mens abort etter enkeltes mening er å ta liv. Etter *JURK*s mening vil derfor ikke de samme hensynene gjøre seg gjeldende ved assistert befruktning som ved abort.»

Kvinneklinikken ved Rikshospitalet uttaler at:

«Nåværende sædgivere donerer under den implisitte forutsetningen av at sæden blir brukt etter bioteknologilovens gjeldende bestemmelser. Vesentlige lovendringer kan føre til at noen givere trekker seg, som ville forverre tilgang til donorsæd og føre til økende ventelister. Det vil derfor være hensiktsmessig å fastsette visse overgangsregler, f. eks. ved at kun sæd fra nyrekruttede sædgivere, som samtykker etter at forandringene trer i kraft, kan anvendes hos likekjønnede par.

Høringsnotatet viser til skandinaviske erfaringer som tyder på at en kan forvente en vesentlig økning, sannsynligvis en fordobling, i etterspørsel for sæddonasjon etter at loven åpner for behandling av nye grupper. Sædbankenes erfaringer tyder på at behovet ikke vil kunne etterkommes, noe som nødvendigvis må føre til prioritering. Vi ønsker at departementet videre problematiserer situasjonen og uttrykker sine føringer.

Videre påpeker kvinneklinikken at

«Departementets merknader til bioteknologilovens § 2-5 krever utvidet informasjon overfor lesbiske par. Vi gjør departementet oppmerksom på at et organisert psykologisk eller sosiologisk rådgivning- eller informasjonstilbud vedrørende sæddonasjon er høyst ønskelig, men så godt som ikke eksisterende hverken for ulike- eller likekjønnede par. Det vil kreve ressurser å etablere et slikt tilbud.»

8.6 Departementets vurderinger og forslag

Like rettigheter

Formålet med å foreslå endringer i ekteskapsloven er å åpne for ekteskap mellom to av samme kjønn, med samme rettigheter som ekteskap mellom to av motsatt kjønn. Som en konsekvens av dette ble det i høringsnotatet foreslått å endre bioteknologiloven slik at sæddonasjon og assistert befruktning også kan tilbys lesbiske par som er gift eller er samboer i ekteskapsliknende forhold.

Utgangspunktet for assistert befruktning i dagens bioteknologilov er, som nevnt i punkt 8.2, at kvinnen eller mannen er befruktningsudyktig. Det forutsettes at paret består av en kvinne og en mann, og det stilles krav til samlivsform. Paret skal være gift eller samboere i ekteskapsliknende forhold. Gjeldende retts krav om befruktningsudyktighet eller uforklarlig befruktningsudyktighet henspeiler på medisinsk infertilitet. Det at man ikke kan få barn med sin partner etter naturmetoden på grunn av at paret har samme kjønn, kan etter bioteknologiloven ikke anses å være medisinsk begrunnet.

Flere høringsinstanser har fremholdt at lesbiske, som ikke kan få barn etter naturmetoden, ikke har noen rett til å bli foreldre. Departementet vil understreke at ingen har noen rett til å bli foreldre. Heller ikke etter dagens bioteknologilov gir man heterofile noen rett til å få barn. Hensikten med å endre bioteknologiloven er kun å gi lesbiske en rett til å bli vurdert for assistert befruktning på samme måte som heterofile par. Paret vil måtte oppfylle lovens krav for å få tilbud om assistert befruktning på lik linje med par av ulikt kjønn.

Hvorvidt man skal likestille medisinske årsaker med andre grunner til at et par ikke kan få barn på vanlig måte, er et spørsmål i den forbindelse. Dette har flere av høringsinstansene fremhevet. Et sentralt argument for å tillate assistert befruktning til lesbiske par er at dette vil føre til likebehandling, og dermed likestilling, mellom heterofile og homo-

file par som lever i stabile parforhold. Det vises i den forbindelse til *Senter for menneskerettigheter*, som i sin høringsuttalelse gir uttrykk for

«den oppfatning at forslaget vil kunne bidra til økt likebehandling, toleranse og respekt, formål som søkes fremmet gjennom menneskerettighetskonvensjonene»,

samt *Norsk Psykologforening* som finner at et slikt forslag i minst mulig grad støtter oppom

«fordomsfulle og moraliserende forestillinger om familien, foreldreskap og barns oppvekstvilkår.»

Departementet ønsker på denne bakgrunn å gå inn for en lovendring som gjør at også lesbiske kvinner kan få hjelp av teknologien som faktisk finnes i det norske helsevesenet.

Tilbud om assistert befruktning til lesbiske par er tilgjengelig flere steder i utlandet. Slik situasjonen er i dag kan kvinner benytte seg av et slikt tilbud, som blant annet er tilgjengelig i våre naboland. Departementet ser det som en fordel å kunne tilby assistert befruktning til lesbiske par i Norge, og viser i den forbindelse til Barneombudet, som i sin høringsuttalelse fremhever at det er positivt for barna at lesbiske par kan få assistert befruktning i Norge, fordi assistert befruktning i Norge innebærer at barna får rett til å få informasjon om sin biologiske far (donor) når barnet blir 18 år.

Departementet er også enig med *Bioteknologinemndas* flertall som i sitt innspill forut for høringsnotatet uttaler at det er like viktig hvordan paret fyller sine roller som omsorgspersoner for barnet som hvilket kjønn omsorgspersonene har.

Et mindretall i Bioteknologinemnda viser i sitt innspill forut for høringsnotatet til at assistert befruktning bare bør tilbys

«der barnet er tiltenkt å vokse opp innenfor den naturgitte, reproduserende enheten av kvinne og mann.»

Rent biologisk er dette en naturlig forutsetning. Det er likevel nødvendig å ta innover seg at samfunnets og teknologiens utvikling vil kunne medføre at det også innenfor det naturgitte er rom for utvikling. Når det gjelder hvilken familiekonstellasjon som anses «naturlig», påpeker Bioteknologinemndas flertall at når det vises til at mor-far-barn er det naturlige, må vi være klar over

«at også heterofile samlivsformer har til dels store sosiale og kulturelle variasjoner (storfamilie, kjernefamilie, enforelderfamilie o.l.), og far kan også i heterofile parforhold forsvinne ut av barnets liv.»

Departementet er enig med Bioteknologinemndas flertall som viser til at våre vurderinger av hva som til enhver tid er «naturlig» også har sterke variasjoner og forandrer seg over tid. Det vises i den forbindelse også til *Akershus universitetssykehus HF* sin høringsuttalelse der det uttales:

«Med endring i familiestruktur/mønster med enslige forsørgere, utvidete familier med særkullsbarn og ulike samlivsformer, måles i dag barns oppvekstvilkår opp mot en annen referanseramme enn tidligere. I tråd med samfunnsutviklingen synes det derfor å være behov for et lovverk som er i samsvar med denne utviklingen.»

Barn som vokser opp hos likekjønnspar

Et viktig moment i vurderingen av hvorvidt det skal åpnes for assistert befruktning til lesbiske par er spørsmålet om hvordan det er for et barn å vokse opp hos et likekjønnspar. Dersom det offentlige gjennom assistert befruktning skal bidra til at det settes barn til verden, har det samtidig et større ansvar for at barnets utgangspunkt med sikte på oppvekstvilkår blir gode. Dette gjøres også i dag, gjennom bioteknologilovens bestemmelse om at en lege, etter en medisinsk og psykososial vurdering av paret, skal avgjøre om paret kan få tilbud om assistert befruktning. I vurderingen skal det legges vekt på parets omsorgsevne og hensynet til barnets beste.

Departementet har merket seg at det er delte meninger blant høringsinstansene om hva som er den beste løsningen i så henseende. På den ene siden legger en del høringsinstanser vekt på at det beste for et barn vil være å vokse opp med en mor og en far. På den annen side fremholder flere høringsinstanser at lesbiske par er like gode foreldre og omsorgspersoner som heterofile par er, og at en lovendring vil kunne fjerne uønsket stigmatisering av de barna som vokser opp hos likekjønnspar.

For å belyse disse spørsmålene knyttet til hensynet til barnet, fikk departementet forut for høringsnotatet gjennomført en kunnskapsoversikt over den forskning som er foretatt om barn som vokser opp hos likekjønnspar.

Denne litteraturgjennomgangen viser blant annet til en svensk utredning, *Barn i homosexuella familjer*, 2001 B:92. I Norge er det først og fremst hovedfagsstudenter som har forsket på dette temaet. Det arbeides også med en doktorgradsstudie om emnet. Videre foreligger det en studie av Tasker og Golomboks som anses som pionerer i Europa på dette området. Studien kalles *Growing*

up in a lesbian family og er en longitudinell undersøkelse hvor barn ble intervjuet i 10 års alderen og på nytt etter om lag 15 år.

Gjennom den foretatte kunnskapsoversikten er det ikke funnet studier som avdekker særlige avvik mellom heterofile og homofile par verken når det gjelder parets oppfatning av foreldrerollen eller barnets oppvekstvilkår. Det fremgår blant annet at den biologiske morens kvinnelige partner (sosial mor), bidrar aktivt til oppfostring og oppdragelse av barnet og oppleves som en viktig person i barnets liv.

Det fremkommer heller ingen forskjell når det gjelder barnas evne til å få eller beholde venner, deres psykiske og sosiale velbefinnende eller deres kjønnsutvikling.

Flere høringsinstanser fremholder at konsekvensene for barn som vokser opp hos likekjønnspar må utredes nærmere. Det vises til omtalen av dette i 5.5.

Videre vises det til *Barneombudets* høringsuttalelse som fremholder at det fremgår av forskningen at ingen har funnet tegn på at barn tar skade, verken psykisk eller sosialt, av å ha likekjønnede foreldre.

Bioteknologinemnda understreker i sitt innspill til departementet forut for høringsnotatet at det er liten grunn til å betvile at lesbiske kvinner har evne til å utøve omsorg og gi gode oppvekstvilkår for barn. Nemnda er likevel delt i spørsmålet om hvilken betydning det har for barnet at omsorgspersonene har samme kjønn, og i hvilken grad en fars tilstedeværelse er viktig. Bioteknologinemndas flertall uttaler at omsorgspersonenes kjønn ikke skal være avgjørende. Flertallet viser også til at mange lesbiske er bevisste på at det er viktig for barn å ha nær og stabil kontakt med mannlige rollemodeller, og påpeker at det er mulig å ha samtaler med foreldrene om det å oppdra barn som ikke kjenner sitt biologiske opphav og det at barn trenger kontakt med mannlige rollemodeller.

Mindretallet hevder at det ikke kan være riktig av det offentlige å ikke gi barn muligheten til å vokse opp med foreldre av forskjellig kjønn, og å ha mulighet til å speile seg selv i en voksenperson.

Departementet er, i likhet med Bioteknologinemndas flertall, av den oppfatning av at det må være vel så viktig hvordan foreldrene fyller rollen som omsorgspersoner som hvilket kjønn de har. Slik departementet ser det, vil samfunnet - i tillegg til foreldrene - som helhet ha et stort ansvar for at barn som vokser opp hos likekjønnspar får en like god og trygg oppvekst som barn hos foreldre av hvert kjønn. Dersom samfunnet og den enkelte aksepterer likekjønnede par og deres rettigheter

på linje med heterofile par, mener departementet at en ny familiekonstellasjon ikke vil skape spesielle problemer for barna. Slik departementet ser det, vil eventuelt folks syn på to kvinner som et foreldrepar kunne være mer utfordrende enn fraværet av barnets biologiske far. Det vil derfor være viktig med holdningsskapende arbeid på dette området.

Som *Bioteknologinemndas* flertall påpeker, er det mulig å ha samtaler med foreldrene om det å oppdra barn som ikke kjenner sitt biologiske opphav og barns behov for mannlige rollemodeller. Departementet understreker at det vil være svært viktig med god informasjon og rådgivning i forbindelse med en eventuell søknad om assistert befruktning. Etter gjeldende rett skal paret gis informasjon om behandlingen og om de medisinske og rettslige virkningene behandlingen kan få, samt informasjon om adopsjon, jf. bioteknologiloven § 2–5. Det vises for øvrig til *Sosial og helsedirektoratets* høringsuttalelse, der det vises til

«anbefalingene Sosial og helsedirektoratet har gitt om informasjon til foreldre i rapporten Assistert befruktning med donorsæd- oppheving av sædgivers anonymitet (IS-1149) fra 2003. Vi er også kjent med at Human Fertilisation and Embryology Act gir veiledning om informasjon til barnet i sitt informasjonsskriv om infertilitet (HFEA Guide to infertility).»

Departementet foreslår at det i merknad til § 2–5 presiseres hvor viktig det er med åpenhet i forhold til barnet om hvordan det har blitt til. *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* er av den oppfatning at en merknad om åpenhet om hvordan man er blitt til må gjøres generell og nøytral i forhold til kjønn og seksuell orientering, og bemerker for øvrig at i forhold til betydningen av mannlige rollemodeller viser undersøkelser at lesbiske som har barn er svært opptatt av at barna skal ha mannlige rollemodeller og forbilder i livet sitt. Departementet er enig med LLH i at det selv sagt er like viktig at barn av heterofile par har kontakt med rollemodeller av begge kjønn, og foreslår å formulere merknaden slik at dette gjelder for alle par, uavhengig om de er likekjønnede eller ulikekjønnede.

Kvinneklubben ved Rikshospitalet gjør i sin høringsuttalelse oppmerksom på at et organisert psykologisk eller sosiologisk rådgivnings- eller informasjonstilbud vedrørende sæddonasjon vil kreve ressurser å etablere. Det følger allerede av § 2–5 at parene skal få informasjon. Departementet kan ikke se at det skal være mer ressurskrevende å gi veiledning til ulikekjønnede par enn til like-

kjønnede par, og gjør derfor ingen endring fra forslaget i høringsnotatet i så henseende. Det følger av § 2–6 at den enkelte lege som treffer beslutning om assistert befruktning, skal gjøre dette etter medisinske og psykososiale vurderinger av paret, der det legges vekt på parets omsorgsevne og hensynet til barnets beste. Som et ledd i kravet om at legen må drive forsvarlig, bør vedkommende lege også ta hensyn til om paret virker tilstrekkelig informert til å skjønne konsekvensene av å få assistert befruktning.

Assistert befruktning til andre enn lesbiske

Departementet vurderer kun mulighetene for assistert befruktning med de metoder som er tillatt etter gjeldende lov og godkjent av Sosial- og helsedirektoratet. Følgelig er det kun assistert befruktning med donorsæd som er aktuelt i dag. Eggdonasjon og bruk av surrogatmor er ikke tillatt etter dagens bioteknologilov, noe som medfører at to menn ikke kan bli vurdert for assistert befruktning. Departementet vurderer ikke å endre bioteknologilovens regler for hvilke metoder for assistert befruktning som skal være tillatt i forbindelse med arbeidet med felles ekteskapslov. Dette er spørsmål som Helse- og omsorgsdepartementet eventuelt vil komme tilbake til i en senere revidering av bioteknologiloven.

Videre er det i denne sammenheng ikke naturlig å gå inn på spørsmål om assistert befruktning til enslige, fordi formålet med dette lovforslaget er å sørge for like rettigheter for heterofile og homofile par i forbindelse med ekteskap. I Innst. O. nr. 16 (2003–2004) om bioteknologiloven ba Stortinget regjeringen om å evaluere den nye bioteknologiloven og dens virkeområde etter fem års praktisering av loven. Bioteknologiloven ble gitt delvis ikrafttredelse fra 1. januar 2004, og var i sin helhet trådt i kraft 1. januar 2005. I forbindelse med en slik evaluering vil det også være naturlig å se på regelverket knyttet til assistert befruktning

Det er følgelig kun tilbud om assistert befruktning til to kvinner som tas opp i dette lovforslaget. Mest aktuelt vil inseminasjon med donorsæd være, da den kvinnen i paret som skal bli gravid, i utgangspunktet ikke har et fertilitetsproblem medisinsk sett. I sjeldne tilfeller kan det tenkes at kvinnen har behov for befruktning utenfor kroppen. I vurderingen av om assistert befruktning bør tilbys likekjønnede par, kan ikke departementet se at det er grunn til å vurdere disse to metodene forskjellig. Dette ble også påpekt av flertallet i Bioteknologinemnda som et ledd i arbeidet med hørings-

notatet, og støttes av blant annet Sosial- og helsedirektoratet i høringsrunden.

Forhold knyttet til sædgiver

Av bioteknologiloven § 2–9 følger det at sædgiver skal være myndig og gi skriftlig samtykke til at sæden kan brukes til assistert befruktning. Han må også samtykke til at hans identitet registreres i et donorregister. Samtykket kan trekkes tilbake fram til befruktning har funnet sted.

Bioteknologinemnda reiste i sitt innspill forut før høringsnotatet spørsmålet om en sædgiver skal kunne reservere seg mot at sæden blir anvendt til lesbiske par, og eventuelt om det også skal være anledning til å bestemme at donasjonen bare skal brukes til lesbiske. Departementet er inneforstått med at enkelte donorer kan ha spesielle preferanser med hensyn til mottaker av det donerte materialet. Det er likevel ikke ønskelig å gjøre det mulig for donor å reservere seg i forhold til enkelte mottakere på grunn av deres parforhold så lenge paret oppfyller lovens vilkår for assistert befruktning. En slik reservasjonsrett vil, slik departementet ser det, bære preg av diskriminering på grunnlag av seksuell tilhørighet. Med unntak av et lite mindretall i Bioteknologinemnda, støttes dette også av de øvrige høringsinstansene som uttalte seg til spørsmålet.

I Sverige, hvor de åpnet for sæddonasjon til lesbiske sommeren 2005, forutsettes det at samtykket gjelder uansett om mottaker lever i et heterofilt eller et homofilt parforhold. Erfaringer fra Sverige viser at det ikke ble noen merkbar reduksjon av antall sædgivere etter at det ble åpnet for assistert befruktning til lesbiske. Som nevnt over, har Bioteknologinemnda fått opplyst at de ved Karolinska Universitetssjukhuset, Huddinge i Stockholm, i stedet fikk mange homofile sæddonorer. Ved Akademiska Sjukhuset, Uppsala, har de opplyst at de ikke har merket noen endring når det gjelder hvem som blir sædgiver.

Departementet er imidlertid klar over at det allerede i dag er vanskelig å rekruttere nok sædgivere til at vi kan ha et godt utvalg og mulighet til å reservere sæd med tanke på søsken. Ved å åpne for assistert befruktning til lesbiske vil trolig etterspørselen etter donorsæd øke, noe som vil kunne bli en utfordring for våre to donorsædbanker ved Rikshospitalet-Radiumhospitalet HF og Helse Fonna HF, Haugesund sykehus. Det vises imidlertid til Sosial- og helsedirektoratets høringsuttalelse, der det framgår at det pågår et arbeid for å rekruttere flere sædgivere. Bioteknologinemnda reiste spørsmålet om hvorvidt også homofile dono-

rer skulle kunne vurderes. Dette er det allerede adgang til i dag. Det vises til rapporten «Assistert befruktning med donorsæd- oppheving av sædgivers anonymitet» (IS-1149) fra 2003, som Sosial- og helsedirektoratet har utarbeidet på oppdrag av Helse- og omsorgsdepartementet, der spørsmålet om homofile sæddonorer er vurdert og det ble konkludert med at homofile donorer skal vurderes på linje med andre. Det er uttalt i rapporten at det er ønskelig å benytte seg av donorer som har barn fra før, for å motvirke eventuelle problemer ved en senere barnløshet, men dette er ikke et absolutt krav. Det må foretas en individuell vurdering av enhver eventuell sæddonor forut for donering av sæd.

Rikshospitalets kvinneklinikk reiste spørsmålet om en overgangsordning for de donorer som allerede har gitt sæd. Departementet er enig i at nåværende sædgivere donerer under den implisitte forutsetningen av at sæden blir brukt etter bioteknologilovens gjeldende bestemmelser. Av hensyn til dette, vil kun sæd fra donasjoner foretatt etter at lovendringen trer i kraft kunne gis til lesbiske par.

Egenbetaling og antall forsøk

Refusjon og egenbetaling for assistert befruktning er i dag regulert i forskrift 1. desember 2000 nr. 1389 om godtgjørelse av utgifter til legehjelp som utføres poliklinisk ved statlige helseinstitusjoner og ved helseinstitusjoner som mottar driftstilskudd fra regionale helseforetak. Staten yter delvis refusjon for inntil tre forsøk per pasient for den polikliniske behandlingen. For hvert forsøk kan det kreves pasientbetaling på 1 500 kr. Med ett forsøk forstår man prosessen fra egguttak til innsetting av befruktete egg i kvinnen. Dersom det ved ett egguttak befruktes flere egg som fryses ned for senere innsetting, regnes det ikke som et nytt forsøk når man implanterer frosne egg. Dette fordi de befruktete eggene stammer fra samme egguttak.

I tillegg til utgifter til den polikliniske behandlingen, dekker pasienten inntil 15 000 kr. for hormonpreparater. Det overskytende dekkes av trygden.

I sitt innspill til departementet har Bioteknologinemnda reist spørsmål ved om assistert befruktning til lesbiske skal være et helsetilbud i regi av det offentlige på lik linje med tilbudet til heterofile. Slik departementet ser det, vil det være en uheldig forskjellsbehandling dersom lesbiske kvinner ikke skulle få tilbud i det offentlige helsevesen, men være henvist til private klinikker og full egenbetaling. Så lenge assistert befruktning er et tilbud i det

offentlige, mener departementet at man ikke kan forskjellsbehandle de parene som søker assistert befruktning. Dette støttes også av de øvrige høringsinstanser som uttaler seg til spørsmålet.

Dersom paret oppfyller lovens krav, skal følgende reglene om tre forsøk og egenbetaling som beskrevet over også gjelde for lesbiske par. Ved prioritering av behandling skal det heller ikke gjøres forskjell på lesbiske og heterofile par. Alle par som søker assistert befruktning skal vurderes og prioriteres etter de samme kriterier.

Sosial- og helsedirektoratet ga innspill til departementets forslag til merknad til endringen i bioteknologiloven § 2–4, og mente at slik ordlyden i høringsnotatet lød, kunne bestemmelsen forstås dit hen at det skulle være et krav om at man har forsøkt inseminasjonsbehandling flere ganger før man eventuelt kan forsøke befruktning utenfor kroppen. Dette var ikke departementets hensikt. Departementet er enig i at dersom den medisinske vurderingen av kvinnen tilsier at inseminasjonsbehandling ikke vil lykkes - for eksempel hvis det er kjent at kvinnen har endometriose - bør det være anledning til å starte «rett på» befruktning utenfor

kroppen. Departementet foreslår at dette fremkommer av merknaden til bestemmelsen.

Departementet fremholdt i høringsnotatet at det finner det urimelig å skulle vurdere en form for reservasjonsrett for helsepersonell som utfører behandlingen. Med unntak av et mindretall på to medlemmer i Bioteknologinemnda, støtter de få høringsinstansene som har uttalt seg om dette, departementets syn. Det vises blant annet til JURKs høringsuttalelse:

«Helsepersonell gis etter loven mulighet til å reservere seg mot å utføre abort. Ved assistert befruktning er man med på å skape et nytt liv, mens abort etter enkeltes mening er å ta liv. Etter JURKs mening vil derfor ikke de samme hensynene gjøre seg gjeldende ved assistert befruktning som ved abort.»

Departementet kan ikke se at helsepersonells eventuelle ønske om reservasjon kan gå foran kvinners adgang til å få behandling så sant de oppfyller lovens vilkår for assistert befruktning, og vil ikke foreslå en reservasjonsrett for helsepersonell.

9 Foreldreskap

9.1 Innledning

I dette kapitlet foreslås det regler for etablering av foreldreskap etter barneloven som følge av at det i kapittel 8 foreslås at lesbiske ektefeller og samboere kan tilbys assistert befruktning.

9.2 Gjeldende rett

9.2.1 Morskap

Den kvinnen som har født barnet, regnes etter barneloven § 2 som barnets mor. Denne regelen får også anvendelse der to kvinner blir enige om å få et barn sammen, og den ene av dem føder barnet. Regelen kom inn i barneloven i 1997. En rettslig avklaring av morskapet var blitt påkrevd som følge av muligheten for at den fødende kvinnen kan ha fått implantert et egg fra en annen kvinne. Dette er ikke lovlig i Norge, jf. bioteknologiloven § 2-15, men kvinnen kan ha fått slik behandling andre steder, mens barnet fødes her. Før eggdonasjon ble fysisk mulig, var det ikke behov for lovregulering fordi det var helt entydig hvem som var barnets mor.

9.2.2 Farskap

Farskapet er ikke synlig og er mer usikkert enn morskapet. Det er gjenstand for en omfattende regulering i barneloven. Reglens utgangspunkt er at farskapet skal bygge på det biologisk sannsynlige, men for å unngå merarbeid og unødig uro rundt dette, er det gjort noen forenklinger. Om det farskapet som følger av barneloven stemmer med den biologiske farskapen, blir ikke etterprøvd annet enn der noen bestrider det.

Farskap fastsettes etter barneloven på tre måter: ved ekteskap, erkjennelse eller dom. Den mannen moren er gift med ved fødselen, anses automatisk som barnets far etter den såkalte pater est-regelen, jf. barneloven § 3. Dette gjelder ikke hvis ektefellene er separerte.

Hvis moren ikke er gift, kan mannen erkjenne farskapet etter barneloven § 4. Skal farskapet fastsettes på grunnlag av erkjennelsen, forutsetter det

at moren enten har oppgitt mannen som far, eller at hun i etterkant godtar erkjennelsen. For samboere gjelder ikke kravet om morens medvirkning. Som samboere regnes par som enten erklærer ved melding til folkeregisteret at de bor sammen, eller som allerede er registrert på samme adresse i folkeregisteret, jf. barneloven § 4 tredje ledd. Regelen for samboere kom inn i loven i 2005, i kraft fra 1. januar 2006, og innebærer at moren ikke lenger kan hindre samboeren i å bli regnet som far i disse tilfellene, uten å reise sak om farskapet.

Blir farskapet ikke fastsatt gjennom ekteskap eller erkjennelse, må saken følges opp av bidragsfogden, jf. barneloven §§ 5 og 10. Har moren oppgitt en mann som far, skal bidragsfogden forsøke å få ham til å erkjenne farskapet. Gjør han ikke dette, kan Arbeids- og velferdsdirektoratet sende farskapsforelegg til ham eller en annen mann som kontoret mener mest trolig er faren, jf. barneloven § 11. I forelegget oppfordres mannen til å erkjenne farskapet. Forelegget utgjør altså ikke en egen måte å fastsette farskapet på. Blir forelegget ikke vedtatt, skal Arbeids- og velferdsdirektoratet reise sak for retten.

Rettssak er også aktuelt i de tilfellene hvor noen av partene mener at et fastsatt farskap ikke stemmer. Sak kan til enhver tid reises av barnet, moren, den som er ansett som far, og en hvilken som helst mann som hevder at han er faren (tredjemann).

En rettssak behandles etter reglene i barneloven kapittel 4, og det avsies dom etter barneloven § 9 jf. § 25. Farskapet fastsettes etter disse bestemmelsene på grunnlag av DNA-test. Med slik test kan farskapet normalt fastsettes med så å si 100 % sannsynlighet. Siden også Arbeids- og velferdsdirektoratet har hjemmel for å pålegge moren, barnet og de mulige fedre blodprøve og DNA-test, jf. barneloven § 11 første ledd, er det sjelden saken kommer så langt som til retten. Positivt resultat av testen vil gjerne føre til at faren vedtar farskapet, og ved motsatt resultat vil Arbeids- og velferdsdirektoratet henlegge saken.

Ved rettssak om farskap etter assistert befruktning skal det etter § 9 avsies dom for at morens ektemann er barnets far hvis han har gitt sitt sam-

tykke til den assisterte befruktningen, og det ikke er lite trolig at barnet er avlet ved denne. Det samme gjelder for morens samboer. Likestillingen av samboere og ektefeller kom inn i loven i 2003 som følge av bioteknologiloven § 2-2, som setter som vilkår for assistert befruktning at kvinnen er gift eller samboer med en mann i ekteskapsliknende forhold.

9.3 Andre lands rett

9.3.1 Danmark

Som nevnt i kapittel 8 er lesbiske par likestilt med heterofile i adgangen til assistert befruktning fra 1. januar 2007.

Det ble ikke samtidig gjort endring i den danske børneloven, og den har ingen regler om foreldreskap for den sosiale moren, se dens § 27. Hvis morens lesbiske partner skal bli juridisk forelder til barnet, må dette skje gjennom stebarnsadoptsjon. I Danmark er det ikke gjort noen oppmykning i reglene for stebarnsadoptsjon av nyfødt barn i et lesbisk forhold.

9.3.2 Sverige

Som nevnt i kapittel 8 innførte Sverige fra 1. juli 2005 en adgang til assistert befruktning for kvinner som er registrert partner eller samboer med en annen kvinne. Ved lovendringen ble det samtidig innført en mulighet for å få fastsatt foreldreskap for partneren eller samboeren til den behandlede kvinnen (föräldrabalken kap. 1 § 9). I forarbeidene drøftes det om dette skulle gjelde i alle tilfeller hvor barnet er unnfanget ved inseminasjon, men man kom til at det bare skal gjelde der kvinnen har fått behandling i Sverige etter lagen (1984:1140) om insemination og lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen. Begrunnelsen er likevel bare knyttet til de tilfellene hvor donor er kjent, og der er det hensynet til barnets kontakt med faren som fremheves.

Vilkåret for assistert befruktning er at partneren eller samboeren har samtykket i behandlingen, og at det er sannsynlig at barnet ble avlet ved denne. Det er ikke innført en regel om automatisk foreldreskap for morens partner.

I *SOU 2007:3 Föräldraskap vid assisterad befruktning* foreslås at foreldreskap for morens partner eller samboer skal fastslås på samme måte som for ulikekjønnede foreldre. Morens partner skal automatisk anses som forelder til barnet, mens foreldreskap for morens samboer fastsettes

ved erkjennelse som nå. Det foreslås således at gjeldende farskapspresumpsjon skal utvides til en foreldreskapspresumpsjon. Bestemmelsene om kvinnens foreldreskap foreslås også å omfatte assistert befruktning som har blitt foretatt i utlandet eller i egen regi. *SOU 2007:3* har vært på høring med frist september 2007.

9.3.3 Nederland

Som nevnt i kapittel 7 om adopsjon kan par av samme eller ulikt kjønn velge mellom tre ulike former for formalisert samliv: ekteskap, registrert partnerskap og samboerskap. Disse har ulike virkninger i forhold til barnet. Siden 2002 har det vært mulig for par som er gift eller registrerte partnere når barnet blir født, å få automatisk felles foreldreansvar, uavhengig av foreldrenes kjønn. Forutsetningen er at det ikke finnes noen annen forelder. Dette skjer vanligvis hvis moren er gift eller registrert partner med en kvinne, og barnet er blitt til ved assistert befruktning med ukjent donor. Dette betyr ikke at morens partner er barnets juridiske forelder og medfører blant annet ikke arverett.

Hvis en tredjepart som er biologisk forelder er inne i bildet, kan felles foreldreansvar bare bestemmes av retten. Dette anses som en vidtrekkende beslutning, og søknader blir vurdert nøye ut fra hensynet til barnets beste.

Uavhengig av om de har felles foreldreansvar, har en ikke-forelder som bor sammen med forelderen forsørgelsesplikt for barnet.

9.4 Forslag i høringsnotatet

I høringsnotatet ble det foreslått at lesbiske par, både ektefeller og par i ekteskapsliknende forhold, skulle få tilbud om assistert befruktning. Som en konsekvens av dette forslaget ble det i høringsnotatet foreslått regler for etablering av foreldreskap for lesbiske ektefeller. Ved assistert befruktning med ukjent donor²² på godkjent klinikk i Norge eller utlandet ble det foreslått at den som er gift med moren automatisk skal bli medmor fra fødselen av. Det ble foreslått som vilkår at medmor har samtykket til den assisterte befruktningen. Dette er tilsvarende regler som gjelder for heterofile ektefeller som får assistert befruktning. Medmor får alle rettigheter som en far som er gift med barnets mor har.

²² Hvis barnet er unnfanget ved ukjent donor, finnes det ikke noen far som kan dukke opp og gjøre sitt farskap gjeldende.

Det ble foreslått at dette skal gjelde uavhengig av om assistert befruktning er foretatt i Norge eller i utlandet, men det ble foreslått å stille vilkår om at den assisterte befruktningen er skjedd på godkjent klinikk.

Det ble diskutert hvilken betegnelse som skulle benyttes for å fastsette foreldreskap for den parten i det lesbiske forholdet som ikke er biologisk foreldre. Det ble foreslått å innføre betegnelsen medmor og medmorskap. Departementet bad om synspunkter på om det er behov for en egen definisjon av ordet «medmor».

I høringsnotatet ble det foreslått at reglene om foreldreskap kun skulle gjelde lesbiske ektefeller. Det ble vist til at høringsnotatet kun gjaldt ekteskap og departementet fant derfor ikke grunn til å drøfte samboeres forhold tilsvarende.

Forslag til nødvendige lovendringer ble presentert i høringsnotatet.

9.5 Høringsinstansenes syn

Av de høringsinstansene som har uttalt seg spesielt til forslaget om foreldreskap for lesbiske ektefeller der barn er unnfanget ved assistert befruktning med ukjent donor ved godkjent klinikk er flertallet positive.

Bispemøtet, Stavanger bispedømmeråd, Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo, Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Syvendedags Adventistsamfunnet, Det Norske Baptistsamfunn, Det Norske Misjonsforbund, Pinsebevegelsen i Norge, Norsk Søndagsskoleforbund, Forum for Menn og Omsorg (FMO) og Nordisk nettverk for ekteskapet er derimot negative til forslaget.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Barne-, ungdoms- og familieetaten - Region nord, Barneombudet, Bioteknologinemnda, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI), Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO), Yrkesorganisasjonenes landsforbund (YS), Framfylkingen LOs barne- og familieorganisasjon, Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO), Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), JussBuss, Human-Etisk forbund (HEF), Menneskerettsalliansen, Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH), Landsforeningen for transkjønnete (LFTS), Norges Kristelige Studentforbund (NKS), Norsk Psykologforening, og Samfunnsviternes fagforening er positive.

Enkelte høringsinstanser kommenterer forslaget uten å gi uttrykk for sitt syn.

Det Norske Baptistsamfunn mener at likekjønnede par ikke bør ha rett til adopsjon, assistert

befruktning eller foreldreskap og begrunner det på følgende måte:

«Å ha barn er ikke en menneskerett, men det bør være en grunnleggende rettighet at barnets beste etterstrebes. Biologisk er barn en umulighet i likekjønnede parforhold og vi mener derfor at en konsekvens av dette også er at likekjønnede par ikke bør ha rett til adopsjon, assistert befruktning eller foreldreskap.»

Pinsebevegelsen i Norge støtter ikke forslaget og uttaler:

«Pinsebevegelsen mener Departementet ikke har drøftet og utredet tilstrekkelig alle betegnelser som gjelder familiekonstellasjoner i dagens samfunn. Vi støtter ikke innføringen av begrepet «medmor» som skal kun for en bestemt samlivsgruppe (lesbiske par). Vi etterlyser drøftinger i situasjonen med to «medmødre» i samme familie, og påpeker fraværet av begrepet «medfar». Vi hevder dessuten at høringsnotatet og lovforslagene undergraver farsbegrepet, og dette vil føre til større usikkerhet og vanskeligheter for barns identitetsbygging i det norske samfunnet.»

Forum for Menn og Omsorg (FMO) avviser samtlige forslag til endring i barneloven og hevder at barneloven slik den er i dag er så ufullstendig og lite gjennomtenkt at den bør underkastes en grundig konsekvensanalyse. FMO mener at barnelovens pater est-regel snarest bør skiftes ut med en regel som fastsetter farskap gjennom obligatorisk DNA-test, og at rettsvirkningene følger herav, også delaktighet i foreldreansvar med tilhørende rettigheter og plikter. FMO mener at:

«... obligatorisk DNA-test er fremtidens logisk-nødvendige virkemiddel til å få orden på slektskapforhold. Slik eliminerer man feilkilder fra starten av. Som grunnregel vil den være demokratisk i betydningen lik for alle.»

Nordisk nettverk for ekteskapet mener at det biologiske foreldreskapet fortsatt skal fastholdes som norm og uttaler:

«Andre konstellasjoner er unntak og variasjoner. Samfunnets og borgernes holdning til både de som lever etter normen og de som lever i variasjoner av denne skal preges av likeverd og likestilling – selv om normen står i en lovmessig særstilling.»

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) er derimot positive til endringer i andre lover som vil bidra til at det blir reell likestilling mellom homofile og heterofile par.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, som også er positive, skriver:

«Pater est regelen innebærer at den som er gift med mor til et barn som er unnfanget ved assistert befruktning, automatisk blir far til barnet. Dersom det blir rettssak om farskapet, vil kvinnens ektemann bare kunne dømmes til far dersom han har samtykket til assistert befruktning. Etter direktoratets oppfatning tilsier hensynet til barnet at barneloven bør ha samme regel for foreldreskap ved assistert befruktning til to kvinner som er gift. Direktoratet støtter derfor departementets forslag.»

Barne-, ungdoms- og familieetaten, Region nord, mener dette er en forbedring og skriver:

«At likekjønnede som får barn sammen ved assistert befruktning, juridisk blir sidestilt med ulikekjønnede ved ekteskap, gjør at de vil automatisk bli tilkjent medmorskap. Det er ikke nødvendig å søke om stebarnsadoptsjon lenger.»

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) er enig i at loven bør operere med en foreldrepresumpsjon etter modell av pater est-regelen også for lesbiske par. *Human-Etisk forbund (HEF)* mener at lovgivningen må behandle par likt, uavhengig av kjønn.

Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) uttaler:

«Sett fra arbeidslivets side er det viktig å få en endring av lovverket som er tilpasset dagens virkelighet. Lesbiske par får i stadig større grad barn sammen, og lovverket må derfor ikke være til hinder for at medmoren får tilgang til de samme permisjonsrettigheter som en far som er gift med barnets mor har. Dagens praksis med stebarnsadoptsjon som en juridisk forutsetning for uttak av «fedrekvoten» medfører forskjellsbehandling avhengig av saksbehandlingstiden i den enkelte kommune eller bydel. En tilpassing av «pater est»-regelen (som betyr at kvinnens ektemann automatisk er å regne som barnets far, selv når barnet er unnfanget ved hjelp av ukjent donor) til å inkludere medmoren er derfor en løsning som ivaretar mange behov.»

Norsk Psykologforening, som støtter departementets forslag med hensyn til foreldreskap, ønsker imidlertid å uttrykke sterk skepsis til bruk av termen «medmor»:

«Om man er «medmor» er man ikke likestilt med den som bare har status som «mor» og kan derfor virke forskjellsbeholdende. I lovverket bør derfor begrepet forelder/foreldre brukes. Begrepet er kjønnsnøytralt og likestiller forel-

drene ut fra sosialt reelt foreldreskap. Dette vil også følge naturlig sammen med bruk av begrepet ektefeller som navn på de som har giftet seg, uavhengig av kjønn.»

Samfunnsviternes fagforening mener at begrepet medmor er problematisk i et likestillingsperspektiv fordi det vil kunne gi «medmor» rettigheter (utover de rettighetene som knytter seg til assistert befruktning) som en «medfar» ikke har.

«Samfunnsvitene mener at endringene i barneloven også må ta høyde for at gifte homofile menn kan ha felles foreldreansvar. Etter den nye ekteskapsloven vil gifte homofile menn kunne adoptere sammen i Norge. Dessuten vil gifte homofile par, der den ene parten er statsborger i et land som åpner for homofil adopsjon eller «second parent adoption» m.m. kunne oppnå felles foreldreansvar for et barn i vedkommende land. Med de lovendringene som den norske regjeringen legger opp til, må slike rettskjennelser fra utlandet også anerkjennes i Norge.

Slik forslaget til ny barnelov framstår representerer det en diskriminering i forhold til tilfeller som nevnt overfor, hvor det er relevant å snakke om «medfarskap». Samfunnsvitene er bekymret for at dette kan gi en «medfar» reduserte rettigheter i arbeidslivet, bl.a. i forhold til permisjon og sosiale ytelser, fordi hans status som «medfar» ikke følger av barneloven.»

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) har sett eksempler på at par som består av to menn skaffer seg barn ved bruk av surrogatmor i utlandet. Det erkjennes at dette i dag ikke er lovlig i Norge. Etter LLHs syn er det likevel viktig å sikre de barna som blir unnfanget på denne måten juridisk. For å sikre likhet for loven for disse barna foreslår LLH å regulere medfarskap i lovverket.

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) derimot mener at ordet «medmor» er egnet som betegnelse på den av mødrene som ikke er biologisk mor og mener at en definisjon av uttrykket bør tas inn i regelverket. *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* mener også at det er behov for en definisjon av medmor i lovverket. *Arbeids- og velferdsdirektoratet* ser ikke at det vil være behov for egen definisjon av begrepet «medmor» ut over den som vil følge av barneloven § 3.

I høringsnotatet stilles krav om at den assisterte befruktningen må ha skjedd på en godkjent klinikk. *Bioteknologinemnda* er enig i dette, men stiller spørsmål ved hvordan klinikkene skal godkjennes:

«Hvem skal håndtere godkjenningsordningen? Skal klinikkene eller parene søke? Hvilke krite-

rier skal gjelde? Krav til rapportering? osv. Dette blir spesielt komplisert der behandlingen gjennomføres i utlandet.»

Arbeids- og velferdsdirektoratet antar også at begrepet «godkjent klinikk» kan være egnet til å skape noe usikkerhet i forhold til hva slags dokumentasjon som folkeregisteret kan godta.

I de tilfeller hvor barnet blir unnfanget med kjent eller ukjent mann, foreslås det at foreldreskap fastsettes på vanlig måte. Den moren er gift med kan kun bli foreldre til barnet ved en eventuell stebarnsadsopsjon. Dette blir støttet av *Bioteknologinemnda og Juss-Buss*.

I høringsnotatet foreslo departementet at reglene om foreldreskap kun skulle gjelde for lesbiske ektefeller. Siden det i høringsnotatet ble foreslått at også to samboere i ekteskapsliknende forhold skal kunne få assistert befruktning mener flere høringsinstanser, blant annet *Bioteknologinemnda, Barneombudet, Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH), samt Juridisk rådgivning for kvinner (JURK)*, at det også bør foreslås en regel om foreldreskap i disse tilfellene.

Barneombudet skriver at de savner endring i barneloven § 4, slik at samboende medmor kan vedgå sitt medmorskap. Det siteres:

«Barneombudet ser ingen grunn til at ikke med-mor skal kunne vedgå sitt medmorskap på samme måte som far kan vedgå sitt farskap. Dette vil spare NAV for medarbeid i de saker der det er aktuelt med assistert befruktning til samboende lesbiske par.»

Bioteknologinemnda peker på at departementets forslag innebærer at barn unnfanget etter assistert befruktning ikke vil ha noen rettigheter overfor sin mors kvinnelige samboer og at dette stiller disse barna svakere enn barn av heterofile samboere siden mannen der vil bli tilkjent farskapet etter reglene i barneloven.

Fra uttalelsen fra *Bioteknologinemnda* siteres:

«Departementet foreslår å likestille lesbiske og heterofile samboere når det gjelder tilgang på assistert befruktning. Høringen angår ekteskapsloven, og departementet foreslår derfor ikke å gi den kvinnelige samboeren rettigheter som «medmor» på linje med gifte lesbiske.

Stebarnsadsopsjon er i dag bare tillatt for lesbiske par som har inngått partnerskap. Partnerskapsloven er foreslått fjernet til fordel for en kjønnsnøytral ekteskapslov. Paret må derfor gifte seg dersom morens kvinnelige samboer skal få foreldrerett til barnet. Dette tiltross for at hennes samtykke er avgjørende for at det tilbys assistert befruktning.

Dette innebærer at barn unnfanget etter assistert befruktning ikke vil ha noen rettigheter ovenfor sin mors kvinnelige samboer. Tilsvarende vil den kvinnelige samboeren ikke ha noen plikter ovenfor barnet selv om hun samtykket til assistert befruktning. Dette stiller disse barna svakere enn barn av heterofile samboere i det at mannen der vil bli tilkjent farskapet etter reglene i barneloven.

Bioteknologinemnda mener at ved å åpne for assistert befruktning til samboende lesbiske, men uten samtidig å ha regler for medmorskap, fraskriver en seg ansvaret for å sikre det kommende barnet to juridiske foreldre. I tillegg nærmer man seg en situasjon der også enslige kvinner kan få tilgang på assistert befruktning. Bioteknologinemnda ønsker her å vise til at det kommende barnets beste i størst mulig grad bør tillegges vekt.

Bioteknologinemnda mener at også den lesbiske samboeren må tilkjennes medmorskap dersom hun samtykket til den assisterte befruktningen. Det vil prinsipielt være en uheldig løsning for barnet å ikke få to juridiske foreldre. »

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) påpeker at når departementet åpner for assistert befruktning for lesbiske samboere i et ekteskapsliknende forhold må det også klargjøres hvordan reglene om foreldreskap skal være i disse tilfellene. JURK mener at samboere også bør ha rett til assistert befruktning, og at reglene om foreldreskap i heterofile samboerforhold skal få lik anvendelse for homofile samboere.

Det framgår av *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* sin høringsuttalelse at de prinsipielt ønsker at alle skal erkjenne foreldreskap. De skriver:

«LLH er av den oppfatning at lovverket i størst mulig grad må sikre reell og formell likhet for loven. Dette innebærer at loven må være lik for heterofile og homofile par.

På denne bakgrunn mener LLH at alle må erkjenne foreldreskap. Med alle menes personer i likekjønnede og ulikekjønnede par. Med par menes både ektefeller og samboere som lever i ekteskapsliknende forhold. Man erkjenner at dette synspunktet skaper enkelte lovtekniske vanskeligheter, men hvis formålet er å sikre likhet for loven og å sikre de barna som har likekjønnede foreldre, bør man vurdere om dette kan være en mulig løsning...

LLH vil subsidiært foreslå en regel som likner den som er foreslått i den svenske utredningen (SOU 2007:3) om foreldreskap, men som er utvidet med tanke på medfarskap. Dette forslaget innebærer at den som er gift med mor eller

far blir juridisk forelder ved fødsel, mens de som lever i ekteskapsliknende forhold med mor eller far kan erkjenne foreldreskap.

...LLH stiller seg avslutningsvis noe undrende til at departementet velger å foreslå en mulighet for at to kvinner som er samboere i ekteskapsliknende forhold kan få assistert befruktning, mens man ikke foreslår en regel om foreldreskap med den begrunnelse at dette høringsnotatet gjelder ekteskap, utredningen s. 73. Etter LLHs syn er det viktig å sikre likhet for loven mellom heterofile og homofile par, og det er viktig å sikre at de barna som blir unnfanget på denne måten sikres retten til to juridiske foreldre. I likhet med utreder Kirsten Sandberg mener LLH derfor at endringene i bioteknologiloven også må gjelde for stabile samboerforhold på linje med ulikekjønnede. »

I høringsnotatet skrev departementet at det ikke vil være nødvendig å gjøre endringer i andre lover for å ivareta medmors rettigheter og forpliktelser, idet departementet legger til grunn at «alle steder der det i loven er benyttet mor og far, vil far omfatte medmor». *Justisdepartementet* er uenig i dette og uttaler:

«...Etter vår mening bør man lovfeste den ønskede rettsvirkningen. Dette kan gjøres enten ved endringer i alle de aktuelle lovene eller i form av en ny regel i barneloven. En slik regel kan antydningssvis lyde slik: «Når det i lov eller forskrift er knyttet rettigheter og plikter til egenskapen «far», skal medmor regnes likt med far». En slik bestemmelse kan også gjøre det overflødig å foreta en rekke lite praktiske endringer i barneloven, særlig i kapittel 4. Før det tas stilling til hvilken fremgangsmåte som bør velges, må det foretas en konkret vurdering av de bestemmelsene det gjelder.»

Arbeids- og velferdsdirektoratet mener at det må klargjøres nærmere hvem som avgjør om vilkårene for å regne morens ektefelle som medmor er tilstede. Videre må det vurderes om det skal være klageadgang i tilfeller hvor registrende myndighet på bakgrunn av de tilsendte bekreftelser ikke finner å kunne registrere medmorskapet. Det antas også at det er behov for en gjennomgang av barneloven § 1 både med hensyn til hva som skal framgå av fødselsmeldingen og hvilke behov det er for endringer i rutine for når det skal sendes melding til bidragsfogden/NAV lokalt. Det siteres:

«Fødselsmeldingene sendes i all hovedsak elektronisk til folkeregisteret og bekreftelser på assistert befruktning vil antagelig ofte måtte ettersendes. Det vil sikkert også forekomme tilfeller hvor bekreftelsen fra klinikken som har utført befruktningen ikke er tilgjengelig ved

fødeinstitusjonen. Det vil derfor sannsynligvis være et behov for endringer i fødselsmeldingen slik at folkeregisteret blir varslet om saker hvor medmorskap er aktuelt. Man kan også se for seg at bekreftelsen fra klinikken som har utført befruktningen sendes folkeregisteret i forkant og blir lagt i et venteregister tilsvarende som for tilfeller hvor farskap erkjennes før fødsel.»

9.6 Departementets vurderinger og forslag

9.6.1 Foreldreskap for likekjønnede par som er gift

Ved innføring av en felles ekteskapslov bør det av hensyn til barnet, til biologisk mor og hennes kvinnelige ektefelle framgå direkte av barneloven hvordan et juridisk foreldreskap skal fastsettes. I dag må det foretas en stebarnsadopsjon hvis den sosiale forelderen også skal bli juridisk forelder til barnet. Samboere har ikke adgang til stebarnsadopsjon.

Av hensyn til barnet legger departementet her fram forslag om at foreldreskapet skal følge direkte av barneloven. Dette vil gi barnet trygge juridiske rammer fra fødselen av. Det vil blant annet innebære at barnet får arverett og mors ektefelle (den sosiale forelderen) vil få foreldreansvar og underholdsplikt overfor barnet.

9.6.1.1 Hvem skal være barnets mor

Regelen om at den fødende kvinnen er å anse som barnets mor, anses å være rotfestet i den alminnelige rettsbevissthet i Norge. Morskapet er dessuten det faste utgangspunktet for reguleringen av foreldreskapet i barneloven og er det som farskapet reguleres i forhold til. Det kan vanskelig ses å være grunnlag for noen endring av at denne kvinnen anses som barnets mor. Departementet foreslår derfor ingen endring i hvem som skal anses som barnets mor.

9.6.1.2 Hvem skal være barnets medmor/far

Som en konsekvens av forslaget om å tilby assistert befruktning til lesbiske ektefeller, ble det i høringsnotatet foreslått regler for etablering av foreldreskap for lesbiske ektefeller. Flertallet av høringsinstansene som har uttalt seg eksplisitt til dette forslaget, om etablering av foreldreskap, er positive. Departementet foreslår at forslaget opprettholdes. Det legges avgjørende vekt på barnets behov for trygge juridiske rammer og likestillingen av barn.

Det ble i høringsnotatet foreslått at medmorskapet skulle fastsettes etter modell av gjeldene pater est-regel i barneloven § 3. Pater est-regelen har et klart biologisk utgangspunkt, ettersom regelen om at morens ektemann skal anses som barnets far «hviler på den betraktning at dette i det overveiende antall tilfeller stemmer med det biologiske forhold».²³ En regel om medmorskap for likekjønnede vil ikke ha noe slikt grunnlag i de biologiske forhold, og det kan hevdes at dette gjør at det mangler grunnlag for å utvide regelen til medmortalfellene. Men pater est-regelen får også anvendelse i de tilfellene hvor det er klart at ektemannen ikke er den biologiske faren, slik som ved assistert befruktning ved hjelp av donorsæd. Det er spørsmål om det skal opprettholdes et skille mellom ulikekjønnede og likekjønnede i disse tilfellene, fordi det for de lesbiske foreldrenes vedkommende ikke engang er mulig å gi et skinn av at medmor er barnets andre biologiske forelder. Formålet med rettslig regulering av foreldreskap er imidlertid ikke å sikre overensstemmelse med biologiske forhold, men å sikre barna trygge juridiske rammer. I henhold til barneloven § 5 har det offentlige i dag et selvstendig ansvar for at det blir fastsatt hvem som er far til et barn. Etter lovforslaget vil det offentlig også ha et ansvar for å få fastsatt hvem som er medmor til barnet i de tilfeller det er aktuelt.

Det er ulike grader av automatikk i måten farskapet fastsettes på for heterofile. Pater est-regelen krever i utgangspunktet ingen medvirkning fra noen av partene: farskapet følger direkte av ekteskapet. Også ved assistert befruktning blir kvinnens ektemann uten videre ansett som barnets far. Men skulle det bli rettssak om farskapet i det sistnevnte tilfellet, kan ektemannen bare dømmes til far hvis han har gitt samtykke til befruktningen, jf. barneloven § 9. Her har man altså valgt en form for mellomløsning: ektemannen blir far i utgangspunktet, men har mulighet til å bli frakjent farskapet som følge av manglende samtykke. Han har altså ikke plikt til å stå som far til et barn født etter assistert befruktning uten at han har vært enig i en slik behandlingsform.²⁴

²³ Lucy Smith og Peter Lødrup, *Barn og foreldre*, 7. utgave, Oslo 2006 s. 39.

²⁴ I Lucy Smith og Peter Lødrup, *Barn og foreldre*, 7. utgave, Oslo 2006 s. 55 nevnes et annet eksempel på at samtykket får betydning; der moren er separert fra ektemannen ved barnets fødsel, vil han ikke bli far som følge av pater est. Der er samtykket nødvendig for at barnet skal få ham som far. I dette tilfelle vil han derimot bli far i utgangspunktet, mens manglende samtykke kan føre til at han kan fragå farskapet.

Hensynet til medmor og hensynet til barnet taler for å innføre samme regel for foreldreskap ved assistert befruktning til lesbiske ektepar som den som gjelder for heterofile ektepar som får barn ved assistert befruktning. Det vil være til fordel for barnet om loven har en foreldreskapsregel som medfører at den som er gift med barnets mor blir medmor uten videre som følge av ekteskapet. Medmorskapet kan være på plass fra barnet blir født, og en unngår den usikkerheten som ligger i at en stebarnsadopsjon gjøres til gjenstand for en skjønnsmessig vurdering fra myndighetenes side. En sikrer også barnet i de tilfeller der biologisk mor dør under, eller like etter fødselen.

Medmor må likevel ha en mulighet til å frallegge seg foreldreskap til et barn hvor hun har vært uvitende om eller negativ til den assisterte befruktningen. Et krav om samtykke for at hun skal kunne dømmes til mor, vil løse dette problemet. For å unngå konflikt både i tiden rundt svangerskap og fødsel og senere i barnets oppvekst vil det også være ønskelig at assistert befruktning skjer med samtykke. Med en slik regel oppnår man at disse barna likestilles med andre barn i måten foreldreskapet fastsettes på og medmor får følgelig alle rettigheter som en far som er gift med barnets mor har.

På denne bakgrunn og ut fra hensynet til partene og likestillingshensyn vil departementet opprettholde forslaget om at foreldreskap for lesbiske ektefeller skal fastsettes på samme måte som for heterofile ektepar. Gjeldende farskapspresumpsjon utvides til en foreldreskapspresumpsjon.

I høringsnotatet ble det foreslått å bruke betegnelsen medmor. De fleste høringsinstansene støtter bruken av denne betegnelsen, men departementet merker seg at noen instanser mener at forslaget undergraver farsbegrepet. I den forbindelse vil departementet gjøre oppmerksom på at det kun skal være mulig å fastsette medmorskap hvor et barn er unnfanget etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd. I andre tilfeller vil ikke hun som moren er gift med kunne bli medmor i kraft av barneloven. En slik mulighet ville bryte for sterkt med det biologiske prinsipp, da det i andre tilfeller alltid vil være en mulighet for at en far vil gjøre farskapet gjeldende. Hun som er gift med moren kan i disse tilfellene, hvor det er en potensiell far tilstede, kun bli foreldre ved en eventuell stebarnsadopsjon. Dersom medmorskap er etablert etter barneloven kan ikke barnet også få etablert et farskap etter barneloven. Barnet må enten ha en far eller en medmor, ikke begge deler.

Tre høringsinstanser har uttalt seg om hvorvidt det skal være en definisjon i barneloven av

begrepet medmor, hvorav to instanser er for. Utreder²⁵, som riktignok ønsket å bruke betegnelsen mater, foreslo en definisjon av materbegrepet. Siden medmor er et nytt begrep har departementet kommet til at det kan være hensiktsmessig å innta en definisjon av medmor. En slik definisjon foreslås inntatt i en ny bestemmelse § 4a i barneloven.

I høringsnotatet ble begrepet «ukjent donor» benyttet. Etter en nærmere vurdering har departementet kommet til at dette ikke er en helt heldig betegnelse siden donorgiver er personidentifiserbar i Norge, jf. bioteknologiloven § 2-7. Av denne bestemmelsen følger det at barn som har blitt til etter assistert befruktning med donorsæd har rett til å få opplysninger om sædgivers identitet når barnet har fylt 18 år. På bakgrunn av dette foreslår departementet at betegnelsen «donorsæd» benyttes.

9.6.1.3 Medfar

Som det framgår av kapittel 8 vil det kun åpnes for assistert befruktning med de metoder som er tillatt etter gjeldende lov og godkjent av Sosial- og helsedirektoratet. Følgelig er det kun assistert befruktning med donorsæd som er aktuelt. Eggdonasjon og bruk av surrogatmor er ikke tillatt etter bioteknologiloven i dag, noe som medfører at to menn ikke kan bli vurdert for assistert befruktning. Felles foreldreskap for to homofile menn må eventuelt skje ved stebarnsadoptsjon/adopsjon. Det forutsettes imidlertid at de er gift eller registrerte partnere. Departementet er som flere høringsinstanser påpeker klar over at menn reiser som par eller alene til utlandet, blant annet USA, og får barn ved hjelp av eggdonasjon og surrogatmor. Dette skaper en del juridiske problemstillinger som dagens barnelov ikke tar høyde for. Regjeringen vil sette ned et utvalg som skal se nærmere på disse problemstillingene.

9.6.2 Foreldreskap for likekjønnede samboere

I høringsnotatet ble det foreslått at reglene om foreldreskap kun skulle gjelde lesbiske ektefeller. Det ble vist til at høringsnotatet kun gjaldt ekteskap og departementet fant derfor ikke grunn til å drøfte samboeres forhold tilsvarende.

Departementet har merket seg at enkelte høringsinstanser ønsker at det også skal fastsettes regler for foreldreskap for lesbiske par i ekteskapsliknende forhold som får assistert befruktning. Det

argumenteres med at siden det foreslås å tilby assistert befruktning til lesbiske samboere bør foreldreskap for disse også reguleres i barneloven. Hvis ikke vil barn av lesbiske samboere bli stilt svakere enn barn av heterofile samboere, siden mannen der vil bli tilkjent farskapet etter reglene i barneloven. Likebehandling av homofile og heterofile par blir også brukt som argument.

Etter en fornyet vurdering har departementet kommet til at lesbiske par i ekteskapsliknende forhold som får assistert befruktning ved hjelp av donørsæd også bør få fastsatt foreldreskap etter reglene i barneloven fra fødselen av.

Departementet har lagt avgjørende vekt på barnets behov for trygge juridiske rammer og likebehandling av barnegrupper. I tillegg er det vektlagt at viktige høringsinstanser har ønsket dette. Hensynet til likebehandling av homofile og heterofile samboere er et annet argument som veier tungt. Dette medfører at barn unnfanget ved assistert befruktning vil få rettigheter overfor sin mors kvinnelige samboer og den kvinnelige samboeren vil ha plikter overfor barnet. Barn av lesbiske samboere som får assistert befruktning vil da bli stilt likt med barn av heterofile samboere hvor farskapet blir fastsatt etter reglene i barneloven.

På denne bakgrunn foreslår departementet å endre barneloven slik at en kvinnelig samboer skal få mulighet til å erkjenne medmorskap fra fødselen av, på lik linje med regelen om erkjennelse av farskap for samboende heterofile. Forslaget følges opp ved en endring av barneloven § 4 som omhandler erkjennelse av farskap.

En forutsetning for assistert befruktning i dag er at kvinnen er gift eller samboer med en mann i ekteskapsliknende forhold, jf. bioteknologiloven § 2-2. Det samme kravet til ekteskapsliknende forhold vil gjelde når det foreslås i kapittel 8 å åpne for å tilby assistert befruktning ved hjelp av donorsæd til lesbiske samboere.

Av spesialmotivene til bioteknologiloven § 2-2 framgår det at med samboere i ekteskapsliknende forhold siktes det til at samboerskapet skal være av en viss stabilitet. Forarbeidene til gjeldende lov har antydning 3 til 5 års varighet. Det understrekes at et forholds stabilitet ikke alltid kan utledes av antall år paret har bodd sammen. Forholdets stabilitet vil være et moment i vurderingen av om assistert befruktning skal tilbys, jf. bioteknologiloven § 2-6.

For å bli ansett som samboer etter barneloven § 4 tredje ledd er det tilstrekkelig at partene er folker registert på samme adresse eller erklærer i melding til folkeregisteret at de bor sammen. Det er følgelig ikke så strenge krav til stabilitet etter barneloven som etter bioteknologiloven. Så lenge

²⁵ Professor Kirsten Sandberg, Universitetet i Oslo, *Delutredning vedrørende felles ekteskapslov: Barnelovens regler om foreldreskap*.

assistert befruktning har funnet sted innenfor det norske helsevesenet, vil ikke dette by på problemer, fordi behandling ikke vil finne sted uten at stabilitetskravet er oppfylt. Der assistert befruktning finner sted i utlandet er det uvisst om de samme krav til stabilitet stilles.

Hensynet til konsekvens i barneloven tilsier imidlertid etter departementets vurdering at det må være tilstrekkelig at kravet i barneloven § 4 tredje ledd er oppfylt. Det er ikke nødvendig å foreta en prøving av samboerskapets stabilitet. Vilkåret for å etablere morskap etter barneloven i disse tilfellene vil uansett være at det foreligger samtykke til behandling. En partner i et registrert partnerskap vil med dette forslaget kunne bli foreldre i kraft av å være samboer. Dette innebærer at lovforslaget gir nye rettigheter også til registrerte partnere.

9.6.3 Erkjennelse av farskap/medmorskap for alle

Departementet har merket seg at *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* prinsipielt mener at alle, både likekjønnede og ulikekjønnede par, bør erkjenne foreldreskapet. Dette ble beskrevet i høringsnotatet, men ikke foreslått.

Spørsmålet om opphevelse av presumpsjonsregelen (pater est-regelen) ble diskutert av Barne lovutvalget²⁶ i 1977 hvor det ble foreslått at alle fedre skulle erkjenne farskapet for å likestille barnegrupper født i ulike familieformer. Dette ble av mange høringsinstanser ansett som en svært dramatisk endring som blant annet ville føre til mye usikkerhet og konflikt i mange ekteskap. Man vurderte det også slik at det ville kunne undergrave ekteskapet som institusjon. På bakgrunn av den omfattende motstanden valgte departementet den gang å beholde pater est-regelen.²⁷ Departementet ønsker ikke å endre rettsstilstanden nå. Et eventuelt forslag om endring på dette området vil kreve en grundigere utredning først.

9.6.4 Nærmere om vilkårene for å få fastsatt medmorskap etter barneloven

I høringsnotatet foreslo departementet at medmorskap etter barneloven kun skal fastsettes dersom den assisterte befruktningen er foretatt i godkjent helsevesen i Norge eller i utlandet og det foreligger samtykke fra medmor. I punkt 9.6.4.1 diskute-

res hva som ligger i godkjent helsevesen og i punkt 9.6.4.2 diskuteres samtykkekravet.

9.6.4.1 Godkjent helsevesen

Formålet med å kreve at den assisterte befruktningen skal foretas i godkjent helseinstitusjon i Norge eller utlandet for at medmorskap skal kunne fastsettes etter barneloven, er å sikre at inseminasjonen skjer i kontrollerte former. Ved sæddonasjon er det ganske store forskjeller med hensyn til i hvilke former den finner sted. Der barnet er unngfanget i kontrollerte former ved assistert befruktning innenfor helsevesenet, vil tilblivelsesmåten være trygg og ikke noe motargument mot å innføre en medmor-regel. Men sæd kan også kjøpes over Internett, med den risiko dette innebærer for smitte av seksuelt overførbare sykdommer samt overføring av arvelige sykdommer som for eksempel schizofreni. Ved en klinikk er donoren sjekket grundig for å sikre at slike forhold ikke foreligger, og sæden har vært frosset i minst seks måneder mens donoren har tatt gjentatte sykdomstester. Donorenes medisinske bakgrunn er også undersøkt.²⁸ Hos de nettbaserte selskapene er donoren testet på forhånd, men det finnes ingen garanti for at han er smittefri på donasjonstidspunktet. Nettselskapene fraskriver seg alt ansvar for smittsomme eller genetisk overførbare sykdommer.²⁹

En innføring av en rett til assistert befruktning slik det er foreslått i kapittel 8, vil gi lesbiske kvinner mulighet til å få hjelp av teknologien som finnes i det norske helsevesenet. Dette tilbudet, sammen med et ønske om å ha bedre kontroll med behandlingen, taler etter departementets vurdering imot å likestille tilfellene der kvinner benytter seg av den mer risikable formen for inseminasjon. Dette innebærer at medmorskap i barneloven ikke vil omfatte barn som blir til ved inseminasjon utenfor et kontrollert helsevesen. Foreldreskap må i disse tilfellene fastsettes ved stebarnsadsjon. Dette kan imidlertid kun skje hvis partene er gift eller registrerte partnere.

Departementet ser at kravet om at den assisterte befruktningen må ha skjedd på en godkjent klinikk kan stille de barn som blir til i privat regi (for eksempel et par bestiller donorsæd over nettet), i en dårligere posisjon juridisk. Hensikten med å stille krav om at den assisterte befruktningen skal skje i kontrollerte former er å forhindre at kvinner benytter seg av den mer risikable formen

²⁶ NOU 1977: 35 Lov om barn og foreldre side 22.

²⁷ Ot.prp.nr. 62 (1979-80) Om lov om barn og foreldre (barneloven) side 13-14.

²⁸ www.partnerbarn.no

²⁹ <http://mannotincluded.com/qa.asp>, www.fertility4life.com, Melgård Monica, Barn rettsstilling i likekjønnede parforhold – «materest», 2005 s. 38.

for inseminasjon som er beskrevet ovenfor. Departementet legger til grunn at par som ønsker seg barn vil følge den fremgangsmåten som myndighetene nå legger opp til. Departementet vil i samråd med helsemyndighetene legge opp til at potensielle foreldre av samme kjønn skal få god informasjon om hva som må gjøres for å oppfylle barnelovens vilkår, slik at de kan opptre på best mulig måte for alle involverte parter.

Det kan være praktiske problemer å skille fra hverandre de barna som skal få medmorskap fastsatt etter barneloven og de som ikke får det. For barn født etter assistert befruktning i kontrollerte former, foreslo departementet i høringsnotatet at dette løses ved en bekreftelse fra klinikken, som sendes folkeregisteret sammen med fødselsmeldingen. Heri må det også være bekreftelse på at det foreligger samtykke til assistert befruktning. Departementet har merket seg at *Arbeids- og velferdsdirektoratet* antar at det vil være behov for en gjennomgang av barneloven, både med hensyn til hva som skal framgå av fødselsmeldingen, og hvilke behov det er for endringer i rutineene for når det skal sendes melding til bidragsfogden/NAV lokalt. Departementet slutter seg til dette, og foreslår at det gis en forskriftshjemmel for å kunne gi nærmere regler om fremgangsmåten for å fastsette medmorskap.

Etter departementets vurdering må folkeregisteret avgjøre om vilkårene for å regne morens ektefelle som medmor er tilstede. I de tilfeller hvor registrerende myndighet ikke finner å kunne registrere medmorskapet på bakgrunn av de tilsendte bekreftelser, vil det være mulig å påklage dette til Skattedirektoratet.

Departementet registrer at *Bioteknologinemnda* stiller spørsmål ved hvordan klinikkene skal godkjennes, og mener dette blir spesielt komplisert der behandlingen gjennomføres i utlandet. Av *Arbeids- og velferdsdirektoratet* blir det påpekt at begrepet «godkjent klinikk» kan være egnet til å skape noe usikkerhet i forhold til hva slags dokumentasjon som folkeregisteret kan godta.

For at en virksomhet skal kunne drive med assistert befruktning i Norge må det foreligge godkjenning fra Sosial- og helsedirektoratet, jf. bioteknologiloven § 2-19, jf. § 7-1. I tillegg må det foreligge godkjenning etter forskrift av 7. april 2006 nr. 396 om krav til kvalitet og sikkerhet ved håndtering av humane celler og vev. Forskriften implementerer direktiv 2004/23/EF i norsk rett, og trådte i kraft 7. april 2007³⁰. Godkjenning etter forskriften vil komme i tillegg til godkjenning etter bioteknologilovens bestemmelser for de virksomheter som er berørt av denne. Alle virksomheter i

Norge som har slik godkjenning må anses for å fylle vilkåret som foreslås innført i barneloven § 4 om å være «godkjent helsestell». I dag er det 7 offentlige³¹ og 4 private³² virksomheter som er godkjent for assistert befruktning i Norge, og alle disse må anses for å falle inn under begrepet «godkjent helsestell». Sosial- og helsedirektoratet fører oversikt over virksomheter i Norge som er godkjent for assistert befruktning. Etter opphevelse av sædgivers anonymitet i 2005 er det imidlertid en del virksomheter som ikke utfører assistert befruktning ved hjelp av donorsæd³³.

Departementet er kjent med at norske kvinner i dag reiser til utlandet, og hovedsakelig til andre nordiske land, for å få utført assistert befruktning. Selv om det i Norge åpnes for at også lesbiske ektefeller og samboere kan få assistert befruktning ved donorsæd, kan det ikke utelukkes at norske kvinner fremdeles vil reise til utlandet. Departementet foreslo derfor i høringsnotatet at medmorskap etter barneloven også skulle fastsettes hvor den assisterte befruktningen er foretatt av godkjent helsevesen i utlandet. Dette er naturlig siden heterofile par som får utført assistert befruktning i utlandet også får fastsatt farskap etter barneloven.

Når det gjelder hvilke klinikker i utlandet som skal anses som «godkjent helsestell» etter barneloven er dette mer komplisert. I utlandet finnes mange forskjellige typer klinikker av varierende kvalitet.

Når det gjelder Europa antar departementet at et minstekrav for at en klinikk skal anses som «godkjent helsestell» etter barneloven må være at kravene i EUs direktiv 2004/32/EF, som blant annet regulerer assistert befruktning, er oppfylt. I henhold til nevnte direktiv plikter myndighetene i hvert EU/EØS land å ha en liste over virksomheter som er godkjent etter direktivet.

³⁰ Helse- og omsorgsdepartementet sendte den 22. oktober 2007 en ny forskrift om krav til kvalitet og sikkerhet ved håndtering av humane celler og vev på høring (høringsfrist 4. desember 2007). Forskriften sikrer gjennomføring av hoveddirektiv 2004/23/EF og tilleggsdirektiv 2006/17/EF og 2006/86/EF. Den skal erstatte forskrift 7. april 2006 nr. 391 om krav til kvalitet og sikkerhet ved håndtering av humane celler og vev. Den nye forskriften er basert på gjeldende forskrift, men utdyper og presiserer kravene til berørte virksomheter, herunder for helseforetak og fertilitetsklinikker.

³¹ Dette er Rikshospitalet, Ullevål Universitetssykehus, Universitetssykehuset Nordland, Haukeland sykehus, Hauge-sund sykehus, Sykehuset Telemark, St. Olav hospital – Trondheim. I tillegg er noen lokale sykehus godkjent for inseminasjonsbehandling, men aktiviteten er i praksis ikke eksisterende.

³² Fertilitetsklinikken Medicus-Trondheim, Volvat medisinske senter, Aleris og Fertilitet-Vest AS.

³³ I dag er det hovedsakelig Rikshospitalet og Hugesund sykehus som utfører assistert befruktning med donorsæd.

I Norge ble sædgivers anonymitet opphevet 1. januar 2005, etter endring av bioteknologiloven § 2-7. Bestemmelsen sikrer barn som er født etter assistert befruktning med donorsæd retten til å få opplysninger om sædgivers identitet etter at de har fylt 18 år. Dette medførte at det nå ikke lenger er tillatt å benytte sæd fra anonyme sædgivere. Bakgrunnen for opphevelsen av anonymitetsprinsippet var blant annet at barn bør ha rett til å kjenne sitt biologiske opphav. Dette kan ha psykologisk og medisinsk betydning for barnet. Videre bør barn født etter sæddonasjon behandles på lik linje med adoptivbarn, som har rett på informasjon om identiteten til sine biologiske foreldre. Artikkel 7 i FNs barnekonvensjon fra 1989 sier at et barn så langt det lar seg gjøre skal ha rett til å få kjennskap til hvem som er hans eller hennes biologiske opphav.

Hvorvidt sædgiver er identifiserbar varierer fra land til land, både Sverige, Finland og Storbritannia har samme regel som Norge. I Danmark er sædgivere fremdeles anonyme. Det kan stilles spørsmål ved om hvorvidt klinikker i land som ikke har opphevet sædgivers anonymitet også skal anses for å være «godkjent helsestell» etter barneloven. Av hensyn til å gi barn trygge juridiske rammer fra fødselen av mener departementet at også klinikker i disse land bør anses som «godkjent helsestell». Dette til tross for at barna i disse tilfellene ikke kan få kjennskap til sitt biologiske opphav.

I tråd med det som ble foreslått i høringsnotatet fastholder departementet at assistert befruktning må være foretatt i godkjent helseinstitusjon i Norge for å få fastsatt medmorskap etter barneloven. Godkjent helseinstitusjon i utlandet vil også være omfattet.

9.6.4.2 Nærmere om samtykkekravet

Et vilkår for å få fastsatt medmorskapet etter barneloven på bakgrunn av assistert befruktning i Norge eller utlandet, er at det foreligger samtykke fra den kvinnen som den fremtidige moren er gift med eller lever i et ekteskapslignende forhold med.

I de tilfeller hvor den assisterte befruktningen blir utført ved godkjent klinikk i Norge vil det alltid foreligge et samtykke. Dette fordi bioteknologiloven § 2-5 krever at det foreligger samtykke fra kvinnen og hennes ektemann eller samboer. Det samme vil gjelde for lesbiske ektefeller og samboere, se kapittel 8.

Departementet antar at i de fleste tilfeller hvor den assisterte befruktningen skjer i utlandet ved godkjent klinikk vil det også være et krav om samtykke. Til tross for dette mener departementet det kan være hensiktsmessig å utarbeide et standard

samtykkeskjema, som kan benyttes forut for behandlingen både i Norge og i utlandet. Skjemaet leveres folkeregisteret i forbindelse med fastsettelse av medmorskap.

9.6.5 Endring av medmorskap

Etter departementets vurdering er det domstolene som må endre et medmorskap fastsatt etter assistert befruktning. Endring av medmorskap etter barneloven § 7, ved at en annen erkjenner farskap og den nye erkjennelsen godtas av moren og den som blir regnet som medmor, er upraktisk fordi medmorskap ikke blir fastsatt på bakgrunn av biologi. Medmorskap følger bare etter assistert befruktning og det bør ikke være opp til partene selv å endre dette. Barneloven § 7 vil derfor ikke kunne anvendes til endring av medmorskap.

Det følger av barneloven § 9 fjerde ledd at dersom det er utført assistert befruktning på moren og ektemannen eller samboeren har gitt sitt samtykke til dette, så kan ikke ektemannen eller samboeren få opphevet farskapet ved dom med mindre det er lite trolig at barnet er blitt unnfanget ved assistert befruktning. Det samme må gjelde for morens kvinnelige ektefelle eller samboer. Dette følger av forslag til ny § 4a tredje ledd.

En rettssak om medmorskap kan for eksempel bli aktuelt i to tilfeller. For det første i de tilfeller der morens kvinnelige ektefelle eller samboer bestriker at hun er medmor til et barn født etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd. Har medmoren samtykket til den assisterte befruktningen, og det ikke er lite trolig at barnet har blitt unnfanget ved assistert befruktning, vil hun bli dømt til medmor i henhold til barneloven § 9 fjerde ledd.

For det andre kan en rettssak bli aktuelt i de tilfeller hvor en mann hevder at han er far til et barn til tross for at moren har fått assistert befruktning ved hjelp av donorsæd. I et slikt tilfelle vil domstolene måtte vurdere om det er lite trolig at barnet er unnfanget ved assistert befruktning, jf. barneloven § 9. Dette vil enkelt kunne gjøres ved en DNA-analyse av den som hevder han er far til barnet. Hvis han ikke er far skal domstolene dømme den som har samtykket til assistert befruktning til medmor.

Departementet antar at endring av medmorskap ikke vil være særlig praktisk. Dersom sak kommer opp vil i så fall reglene i kapittel 4 i barneloven, domstolloven og tvisteloven komme til anvendelse. De reglene som omhandler far og farskap i kapittel 4 skal gjelde tilsvarende for medmor og medmorskap, jf. forslag til ny § 4 a i barneloven.

9.6.6 Rettsvirkninger av foreldreskapet

Foreldreskapet vil ha de samme rettslige virkningene enten det er fastsatt gjennom barneloven på bakgrunn av assistert befruktning eller adopsjon. De rettsvirkningene som følger umiddelbart av foreldreskapet, er gjensidig arverett for barn og forelder etter arveloven og underholdsplikt etter barneloven kapittel 8. Felles foreldreansvar følger av barneloven hvis foreldrene er gift eller samboere. Det fortsetter å være felles etter samlivsbrudd hvis ikke annet blir bestemt i avtale eller av retten. Fast bosted har barnet hos begge så lenge foreldrene bor sammen. Bor de ikke sammen, må det tas stilling til hvor barnet skal bo fast og hvor mye samvær barnet skal ha med den forelder det ikke bor fast sammen med. Underholdsbidrag må også fastsettes. Det er barnelovens kapitler 5 til 8 som omhandler rettsvirkningene.

9.6.7 Lovendringer

En del rettigheter og plikter er knyttet til det å være far til et barn. Noen av disse rettighetene fremgår av barneloven, men også av andre lover, for eksempel folketrygdloven og arveloven. De samme rettigheter og forpliktelser skal gjelde for medmor. Departementet har vurdert om alle de aktuelle lover skal endres eller om det skal lages en ny regel i barneloven. Å endre alle de aktuelle lover vil ha en klar opplysningsverdi og gjøre reglene lettere tilgjengelige. Det er imidlertid en fare for at noen lover blir uteglemt. Departementet har derfor kommet til at det er mest hensiktsmessig å lage en ny regel i barneloven. Det vil også være mest hensiktsmessig i forbindelse med senere lovendringer. Forslaget følges opp ved at det foreslås en ny bestemmelse i barneloven § 4 a. En slik bestemmelse gjør det overflødig å foreta en rekke endringer i barneloven som opprinnelig ble foreslått i høringsnotatet.

For å følge opp forslaget om medmorskap må det foretas flere følgeendringer i barneloven. Dette gjelder barneloven §§ 1 a, 3, 4, 8, 39, 63, 81 og 85. Disse er nærmere kommentert i særmerknadene. Selv om grunntanken i barneloven er en mor og en far vil det ikke være behov for omfattende endringer av reglene for å tilpasse dem til likekjønnede foreldre. I og med at ekteskapsloven gjøres felles vil ordet gifte omfatte begge familieformer. Det vil si når det i barneloven benyttes betegnelsen «gifte», for eksempel i barneloven §§ 34 og 35, vil dette omfatte begge familieformer. Foreldreansvar etter dødsfall behandles i §§ 38 og 63. Disse omtaler «den eine av foreldra» og «den attlevande av foreldra», som er kjønnsnøytrale bestemmelser, og

endring er ikke nødvendig. Hvis det er barnets mor som dør, vil medmor være «den attlevande» som får foreldreansvaret etter § 38 første eller annet ledd. Rettssak om dette kan det bare bli hvis hun og moren ikke bor sammen. I så fall skal medmors ønske om foreldreansvaret tillegges vekt etter § 63 annet ledd tredje punktum. Hvis de bor sammen har de felles foreldreansvar, og ingen kan reise sak om medmors foreldreansvar etter § 63.

Etter gjeldende rett vil det etter stebarnsadoptsjon være slik at mors eller fars likekjønnede partner kan få foreldreansvar som den gjenlevende etter dødsfall. En likekjønnet partner som ikke har adoptert barnet kan reise sak etter § 63 om å få foreldreansvaret, jf. § 38 fjerde ledd.

Ved å likestille heterofile og homofile par som foreslått i kapittel 7 i forhold til adopsjon og i kapittel 8 i forhold til assistert befruktning, vil det være inkonsekvent om muligheten til å få foreldreansvar etter dødsfall etter barneloven § 63 skal forbeholdes samboende mann og kvinne. Det foreslås derfor at barneloven skal endres slik at to gifte eller to samboende kvinner eller menn skal kunne få foreldreansvaret sammen. Denne foreslåtte endringen er ikke en direkte følge av felles ekteskapslov, men som en følge av at par av samme kjønn kan få assistert befruktning eller adoptere sammen. Departementet kan ikke se at det har betydning om paret er av motsatt eller samme kjønn. Departementet kan heller ikke se at det er problematisk i gitte tilfeller å overføre foreldreansvar for barn fra et heterofilt par til et homofilt par.

Det foreslås ingen endring i at retten må se til at vilkårene i barneloven § 63 fjerde ledd må være oppfylt. Retten kan således ikke gå med på et krav om å få foreldreansvaret for et barn dersom det er fare for at barnet ikke vil få forsvarlig stell og fostering, eller det vil lide skade på annen måte. Barneloven § 48 kommer også til anvendelse slik at avgjørelsen først og fremst skal rette seg etter det som er best for barnet. Dette innebærer at dersom et barn mister sine foreldre, vil en homofil onkel som er gift eller samboer og har en særlig nær relasjon til barnet, kunne henvende til retten og be om at paret får foreldreansvaret sammen for barnet. Dette vil også gjelde for registrerte partnere.

Barnelovens øvrige bestemmelser om foreldreansvar, bosted, samvær, flytting og utenlandsreiser, bidrag m.m. trenger ikke endres da alle disse er kjønnsnøytrale ved at de hele veien bruker ordet «foreldra».

Noen av høringsinstansene har hatt enkelte lovtekniske merknader. Disse er ivaretatt ved at det er foretatt noen endringer i enkelte bestemmelser. Se nærmere om dette i særmerknadene.

10 Opphevelse av partnerskapsloven

10.1 Gjeldende rett

I henhold til partnerskapsloven § 3 har registrering av partnerskap, med de unntak om adopsjon som følger av § 4, samme rettsvirkninger som inngåelse av ekteskap. Bestemmelser i norsk lovgivning som omhandler ekteskap og ektefeller gjelder tilsvarende for registrert partnerskap og registrerte partnere. Det fremgår av Ot.prp. nr. 32 (1992-93) Om lov om registrert partnerskap 6.4 at lovens teknikk innebærer at det ikke er mulig å se direkte av loven hvilke regler som finner anvendelse på det registrerte partnerskapet. I særmerknadene til § 3 står det blant annet også følgende på side 36 høyre spalte:

«Barne- og familiedepartementet mener lovforslaget er slik utformet at det ikke er nødvendig at rettigheter og plikter for registrerte partnere fremgår direkte av den enkelte lov.»

Selv om det således allerede følger av partnerskapsloven § 3 at regler om ekteskap og ektefeller gjelder tilsvarende for registrert partnerskap og registrerte partnere, velger lovgiver i noen tilfeller å ta dette direkte inn i aktuelle bestemmelser. Slik er det gjort flere steder i straffeloven, og eksempelvis i folketrygdloven, barnetrygdloven og statsborgerloven.

I folketrygdloven § 1-5 om sivilstand står følgende i annet ledd: «Registrert partnerskap etter lov av 30. april 1993 nr. 40 om registrert partnerskap er likestilt med ekteskap.»

Statsborgerloven § 12 har overskriften: Personer som er gift, registrert partner eller samboer med norsk statsborger, og lyder:

«For søker som er gift med en norsk statsborger og har felles bopel med ektefellen, gjelder ikke vilkåret i § 7 første ledd bokstav e. Søkeren må likevel til sammen ha minst tre års opphold i riket i løpet av de siste ti årene med oppholds- eller arbeidstillatelser av minst ett års varighet. Opphold i en eller flere søknadsperioder medregnes i treårsperioden. Oppholdstiden i riket og tiden som gift med en norsk statsborger med felles bopel, må dessuten til sammen utgjøre minst syv år. Oppholds-

tid og tid som gift med norsk statsborger kan opptjenes samtidig.

Første ledd gjelder tilsvarende for registrerte partnere og for samboere.»

Følgende kommer til uttrykk i Ot.prp. nr. 41 (2004-2005) om statsborgerloven i punkt 8.13.2.4 Utvalgets forslag:

«Selv om det fremgår av partnerskapsloven at registrerte partnerskap er likestilt med ekteskap, mener utvalget at dette bør fremgå av lovteksten.»

Departementet sluttet seg til dette i 8.13.2.6 og fra departementets vurdering siteres følgende:

«Departementet tiltrer utvalgets forslag om at ekteskap, registrert partnerskap og samboerskap skal være likestilt og at dette skal fremgå av loven.»

10.2 Forslag i svensk utredning

I SOU 2007:17 foreslås det at et partnerskap som er registrert i Sverige og ikke oppløst skal gjelde som et ekteskap. Ordningen skal gjelde for alle.

10.3 Forslag i høringsnotatet

I høringsnotatet ble det foreslått å oppheve partnerskapsloven samtidig med en innføring av felles ekteskapslov, og at det gis overgangsregler slik at et partnerskap som er registrert her i landet og ikke er oppløst, skal gjelde som et ekteskap.

Spørsmålet om å få beholde sivilstatus som registrerte partnere, selv om partnerskapsloven oppheves, var et åpent spørsmål i høringen.

10.4 Høringsinstansenes syn

Det framgår av høringen at de som støtter forslagene til endringer i ekteskapsloven mv. samtidig er enig i at partnerskapsloven må oppheves. Mange av høringsinstansene som er imot felles ekteskapslov mener at partnerskapsloven må videreføres og eventuelt forbedres.

De katolske trossamfunnene, *Den katolske kirke MidtNorge*, *Oslo katolske Bispedømme* og *Den katolske kirke NordNorge*, har uttalt seg om konvertering av partnerskap til ekteskap. Fra høringsuttalelsen til *Den katolske kirke MidtNorge* siteres følgende:

«Høringsutkastet foreslår at inngåtte homofile partnerskap ad lovs vei blir konvertert til ekteskap, uten ektevigsel, men som en registreringssak i folkeregisteret. Den katolske kirke hevder som tidligere sagt at ekteskap mellom to personer av samme kjønn er umulig, men her er den foreslåtte fremgangsmåten i seg selv også umulig. Et avgjørende element ved ekteskapsinngåelse er ekteskapelig konsensus eller samtykke. For partnere foreligger ingen ekteskapelig konsensus, men tvert imot en partnerskapskonsensus. I partnerskapsloven var partnerskap uttrykkelig definert som noe annet enn ekteskap, men med mange av de samme rettsvirkninger som ekteskap. Den foreslåtte konvertering innebærer at personer havner i ekteskap med hverandre uten den juridiske konsenshandling som hører til.»

Den katolske kirke i NordNorge sin uttalelse er omtrent identisk på dette punkt. *Oslo katolske bispedømme* skriver også at partnere fanges i en tvangs-situasjon.

Fylkesmannen i Oslo og Akershus skriver at de legger til grunn at det ved eventuell ikrafttredelse av ny ekteskapslov blir vurdert om et «gammelt ekteskap» skal omregistreres eller bli stående dersom den ene skifter kjønn. Selv om ekteskapet er inngått etter gjeldende ekteskapslov, som bygger på at et ekteskap er inngått mellom en mann og kvinne, så antar *fylkesmannen* at det kan være hensiktsmessig at det tas stilling til denne problemstillingen.

Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO), *Human-Etisk Forbund (HEF)*, *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* og *Landsorganisasjonen i Norge (LO)* har uttalt seg konkret til det åpne spørsmålet.

Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO) mener at det bør være mulig for par som har inngått partnerskap å beholde sivilstatus som dette, og at de gis mulighet til at partnerskapet skal gjelde som ekteskap.

Human-Etisk Forbund (HEF) skriver:

«Vi ser at partnerskapsloven vil bli unødvendig når vi får felles ekteskapslov. Det er imidlertid et poeng at par som har inngått partnerskap blir hørt i forhold til eventuell endring av sivil statusbetegnelse.»

Fra *Landsorganisasjonen i Norge (LO)* sin uttalelse siteres:

«I spørsmålet om oppheving av partnerskapsloven og overgangsordninger går LO inn for at det gis full valgfrihet for dem som allerede har inngått partnerskap, slik at de som ønsker å omregistrere sitt partnerskap til ekteskap kan få det og de som ønsker å beholde det kan få mulighet til det.»

Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) skriver:

«LLH er av den oppfatning at det sannsynligvis kun vil være en liten gruppe som kommer til å ønske å fortsatt være partnere, og det antas at begrunnelsen for dette er av mer prinsipiell art. Det at man skal kunne velge å beholde status som partnere innebærer som departementet skriver i høringsnotatet en komplisering av rettsbildet, og det vil bli mange år før behovet for å forholde seg til begrepet partnere faller bort.

LLH mener at partnerskapsloven var et skritt på veien mot full likestilling mellom ulikekjønnede og likekjønnede par. På denne bakgrunn mener vi at en felles ekteskapslov er det eneste som kan regulere et samliv mellom to av samme kjønn på en fullt ut tilfredsstillende måte. Av dette følger at vårt syn er at partnerskapsloven må oppheves og at statusen "registrert partner" må opphøre slik at partnere blir ektefeller dersom de ikke gir beskjed om at de ikke ønsker det innen en bestemt frist. Hvis man ikke ønsker slik konvertering blir resultatet at partnerskapet må oppløses.»

Norsk Psykologforening skriver at partnerskapsloven bør avvikles ved innføring av ny ekteskapslov, og de som er registrerte partnere må få automatisk rett til å konvertere partnerskapet til ekteskap, med mulighet for å søke om kirkelig vielse.

Unitarforbundet uttaler at partnerskapsloven må opphøre.

Pinsebevegelsen skriver at de går imot alle forslagene som er fremmet og mener partnerskapsloven dermed bør opprettholdes.

10.5 Departementets vurderinger og forslag

Ved innføring av en felles ekteskapslov vil det etter departementets vurdering ikke være behov for, og heller ikke hensiktsmessig, å opprettholde partnerskapsloven, som gir nærmest sammenfallende rettsvirkninger med ekteskapsloven, parallelt. Dette innebærer at likekjønnede og ulikekjønnede

heretter vil kunne velge mellom de samme alternative samlivsformer: ugift samliv eller ekteskap.

På denne bakgrunn ønsker departementet å opprettholde forslaget om å oppheve partnerskapsloven. Det framgår av høringen at de som støtter forslagene til endringer i ekteskapsloven også er enig i dette.

Departementet har videre vurdert om ekteskapslovens regler skal gjelde automatisk for alle dem som har inngått registrert partnerskap, eller om det skal gjelde en særlig overgangsordning som gir registrerte partnere en adgang til å velge mellom å la partnerskapet bli omgjort til ekteskap, eller fortsatt beholde status som registrerte partnere.

En adgang for registrerte partnere til å velge mellom en omgjøring til ekteskap eller status quo, vil innebære at partnerskapslovens regler om rettsvirkninger av partnerskapet fortsatt må gjelde som overgangsregler. En slik overgangsordning vil måtte gjelde inntil alle registrerte partnere enten har fått omgjort partnerskapet til ekteskap, eller til alle registrerte partnerskap er oppløst ved skilsmisse eller død. Det samme vil gjelde for annet regelverk som viser til partnerskapslovens regler, eller andre regler som gir partnere rettigheter eller plikter som for eksempel adopsjonsloven § 5 a. Det understrekes i denne forbindelse at uansett løsning, vil ingen miste rettigheter de har fått som følge av partnerskapet, for eksempel vil en stebarnsadopsjon som er gjennomført mens partene var registrerte partnere fortsatt ha samme status selv om partnerskapsloven oppheves, og uavhengig av om partnerskapet omgjøres til ekteskap eller ikke.

I utgangspunktet kan hensynet til likebehandling tale mot å opprettholde en særordning med partnerskap. Som sitert foran mener *Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)* at ekteskapsloven er det eneste som kan regulere et samliv mellom to av samme kjønn på en fullt ut tilfredsstillende måte. Videre er det slik at den foreslåtte likebehandlingen bare innebærer rettigheter for registrerte partnere. Som det framgår nedenfor i kapittel 11 om internasjonale konsekvenser må det antas at en omgjøring til ekteskap heller ikke vil innebære begrensninger i forhold til mulighetene for anerkjennelse av forholdet i utlandet. De land som i dag anerkjenner registrert partnerskap, vil antakelig også anerkjenne ekteskap mellom likekjønnede som registrert partnerskap.

Dersom det ikke gis en adgang til å opprettholde status som registrert partner, måtte de som ikke ønsker sivilstand gift og dermed bli betraktet

som ektefeller, eventuelt gå til det skritt å oppløse partnerskapet. Departementet ønsker ikke å foreslå en slik løsning, selv om det kompliserer rettsbildet. Departementet mener at partene må få bestemme dette selv. Et partnerskap er i utgangspunktet ikke det samme som et ekteskap og bare registrerte partnerskap der begge ønsker det bør bli omgjort til ekteskap.

Det er grunn til å tro at langt de fleste registrerte partnere vil ønske en slik likestilling som omgjøringen innebærer. Ved inngåelse av partnerskap har de alle ønsket en rettslig regulering som er tilnærmet lik den regulering som en ekteskapsinngåelse medfører. Men nøyaktig hva partnerskapet betyr for det enkelte par, utover rettslig regulering og det å gi til kjenne for omverden at det er dette forholdet en ønsker å etablere, vil variere. Departementet vurderer denne spørsmålsstillingen som særlig personlig. Det er videre først og fremst et ønske om at denne likestillingen skal oppfattes som positiv for dem det gjelder. Noen kan ha en annen oppfatning av dette, og registrerte partnere bør selv få velge sin sivilstand for framtiden. Etter departementets vurdering ville det være urimelig om de skulle oppleve at lovendringene skulle føre til ekteskap uten at det er framsatt en begjæring om dette.

Etter departementets oppfatning kan myndighetene ikke tvinge noen til å ha status som ektefeller der de ikke har et ønske om dette. Dette er nedfelt både i ekteskapsloven og i internasjonale konvensjoner. Samtykke til ekteskap må også gjelde for de som har inngått partnerskap, selv om rettsvirkningene langt på vei er de samme. Status som registret partner må derfor opprettholdes.

Registrerte partnere vil før lovendringene trer i kraft bli informert om muligheten for endring av sivilstand. Partnere som ønsker at partnerskapet skal gjelde som et ekteskap må sette fram en begjæring om dette overfor folkeregistermyndigheten. De som ikke i felleskap setter fram en slik begjæring om omgjøring må få beholde sin status som registrerte partnere, og dette må framgå av overgangsregler.

I praksis er det folkeregistermyndigheten som må foreta selve omgjøringen ved å registrere et tidligere registrert partnerskap som et ekteskap, i henhold til overgangsreglene dersom partene samtykker.

Departementet foreslår at det fremmes overgangsregler slik at et partnerskap som er registrert her i landet og ikke er oppløst, skal gjelde som et ekteskap dersom partene samtykker. Overgangsreglene omtales særskilt i kapittel 12.

11 Internasjonale konsekvenser

11.1 Innledning

Høringsnotatet belyste også internasjonale konsekvenser av felles ekteskapslov basert på delutredningen til dr. juris Torstein Frantzen om internasjonale konsekvenser. Dette gjelder hvilke rettsvirkninger et likekjønnet ekteskap får utenfor Norge. Det gjelder også hvilket lands rett en skal anvende når et rettsforhold har relevant tilknytning til flere rettsystemer, særlig i forhold til oppløsning av et ekteskap.

Nedenfor presenteres hovedproblemstillingene.

11.2 Anerkjennelse av likekjønnede ekteskap i utlandet

11.2.1 Generelt

Innføring av likekjønnede ekteskap reiser spørsmål om hvor langt et ekteskap mellom to personer av samme kjønn vil bli anerkjent i utlandet. Det kan tenkes at et likekjønnet ekteskap anerkjennes fullt ut eller at det ikke anerkjennes. Det kan også tenkes mellomformer ved at ekteskapet som sådan ikke anerkjennes, men at enkelte virkninger av ekteskapet anerkjennes, for eksempel arverettslige rettigheter. Det er ulike måter å anerkjenne et ekteskap på. Ekteskapet kan anerkjennes i den forstand at det likestilles med et ekteskap inngått i anerkjennelsesstaten, eller det kan anerkjennes slik at det, i større eller mindre grad, har samme rettsvirkninger som i det landet det er inngått.

Hovedregelen er at statusavgjørelser (for eksempel ekteskapsinngåelse) anerkjennes i andre land.³⁴ Grunnlaget for dette er at det samsvarer med partenes forventninger at de beholder sin sivile status (gift, skilt, barn, foreldre osv.) uavhengig av hvor de oppholder seg. Det vil være svært upraktisk å anses som gift i et land og ugift i et annet land. Partene kan imidlertid ikke sies å ha

noen berettiget forventning om anerkjennelse dersom de bevisst og klart omgår hjemlandets (bosteds- eller statsborgerlandets) lovgivning. Dette vil være tilfellet dersom personer som er bosatt i et land som ikke tillater likekjønnede ekteskap, gifter seg i Norge uten annen tilknytning til Norge enn at de oppholder seg i Norge på tidspunktet for ekteskapsinngåelsen. Under disse forutsetningene vil også utgangspunktet være at ekteskapet ikke anerkjennes i partenes hjemland.

I land hvor det er åpnet opp for likekjønnede ekteskap vil utgangspunktet være at likekjønnede ekteskap som eksempelvis er inngått i Norge anerkjennes. Et ekteskap har imidlertid ulike virkninger i ulike land. Hvilke rettsvirkninger et ekteskap inngått i Norge vil ha i et annet land, blir et spørsmål om anerkjennelseslandets internasjonale privatrett.

I en del land kan to personer av samme kjønn inngå registrert partnerskap eller en lignende ordning. Det varierer hvor langt rettsvirkningene samsvarer med rettsvirkningene av et ekteskap. Utgangspunktet vil i slike tilfeller være at likekjønnet ekteskap inngått i Norge anerkjennes som et registrert partnerskap i et slikt land. Ektefellene anses da ikke som ektefeller, men som registrerte partnere i anerkjennelsesstaten. Videre innebærer dette som hovedregel at rettsvirkningene ikke kan være mer vidtgående enn det som følger av reglene om registrert partnerskap i det aktuelle landet.

Den tredje kategorien er de landene som verken aksepterer likekjønnede ekteskap eller registrerte partnerskap. I disse landene vil utgangspunktet være at ekteskapet som sådan ikke anerkjennes. Det innebærer at partene anses som ugift. Selv om et land ikke har regler om registrert partnerskap eller likekjønnede ekteskap, kan det imidlertid tenkes at det knyttes visse rettsvirkninger til det å være samboende. Såfremt også samboende av samme kjønn omfattes av disse reglene, vil ektefellene også kunne omfattes av de samme rettsvirkningene (forutsatt at de også bor sammen). Utover dette kan det vanskelig sies noe generelt om hvor langt det enkelte land anerkjenner virkninger av ekteskapet. Dette blir et spørsmål om hvor klart et

³⁴ Når det gjelder likekjønnede ekteskap er riktignok hovedregelen at ekteskapet ikke anerkjennes i andre land. Hovedregelen om å anerkjenne sivil status vil ikke gjelde dersom likekjønnet ekteskap anses å være klart i strid med vesentlige rettsgrunnsetninger i anerkjennelsesstaten.

ekteskap mellom to personer av samme kjønn er i strid med grunnleggende verdiforestillinger i det aktuelle landet.

Som nevnt vil hovedregelen være at et likekjønnet ekteskap inngått i Norge anerkjennes i andre land som aksepterer likekjønnede ekteskap, altså i Belgia, Nederland, Spania, Canada og Sør-Afrika. Det er likevel grunn til å merke seg at et likekjønnet ekteskap som ikke er inngått i Canada, ikke anerkjennes som et ekteskap i forhold til Canadas immigrasjonslovgivning. Det er altså ingen selvfølge at et likekjønnet ekteskap inngått i Norge anerkjennes fullt ut i land som tillater likekjønnede ekteskap. I november 2006 avgjorde den israelske høyesterett at et likekjønnet ekteskap inngått i Canada kunne kreves registrert i Israel som et ekteskap. Spørsmålet om hvor langt et likekjønnet ekteskap inngått i Norge anerkjennes i USA kan det ikke gis noe entydig svar på. I forhold til føderal lovgivning anerkjennes ikke ekteskapet. Det innebærer blant annet at et likekjønnet ekteskap ikke anerkjennes i forhold til immigrasjonslovgivningen. Videre er det klart at ekteskapet heller ikke anerkjennes etter delstatslovgivningen i de delstatene som har vedtatt såkalte defence of marriage acts (DOMA), selv om det også i disse delstatene kan tenkes at ekteskapet gis visse rettsvirkninger. Når det gjelder de øvrige delstatene, vil ekteskapet helt eller delvis anerkjennes.

11.2.2 Særlig om forholdet til barn

Også forholdet mellom barn og foreldre reiser spørsmål om anerkjennelse i utlandet. Partnerskapsloven gir adgang til stebarnsadoptsjon. Det foreslås her en felles ekteskapslov der det åpnes for at ektefeller av samme kjønn gis en mulighet til å bli vurdert som adoptivforeldre på lik linje med par av forskjellig kjønn. Anerkjennelses spørsmålene må vurderes i lys av begge alternativene, stebarnsadoptsjon og felles adopsjon. Spørsmål om anerkjennelse kan blant annet komme på spissen i forbindelse med rett til opphold i en annen stat, og i forbindelse med utøvelse av foreldreansvar, bosted, underholdsforpliktelser osv. Når det gjelder underholdsforpliktelser kan det være grunn til å nevne at i enkelte land kan barn bli pålagt bidragsplikt overfor foreldre.

11.2.3 Nærmere om hva anerkjennelse innebærer

Når ekteskapet anerkjennes innebærer det blant annet at ekteskap inngått i Norge vil være til hinder

for å inngå et nytt ekteskap i land som tillater likekjønnede ekteskap, så lenge ekteskapet som er inngått i Norge består. Det innebærer også som hovedregel at ekteskapet kan oppløses i et land som tillater likekjønnede ekteskap dersom ektefellen(e) har den nødvendige tilknytning til det aktuelle landet. Dersom ektefellene flytter til et land som tillater likekjønnede ekteskap, avgjøres det av det aktuelle landets internasjonale privatrett hvilket lands familieformuerettslige regler som finner anvendelse. Det er også den internasjonale privatretten i bostedslandet som avgjør hvilket lands arverettslige regler som skal anvendes. Rettsvalgsreglene er regler om hvilke lands rett som skal legges til grunn.

I land som ikke tillater likekjønnede ekteskap, men som tillater registrerte partnerskap mellom personer av samme kjønn, vil utgangspunktet være at ekteskapet anerkjennes som registrert partnerskap. Denne regelen er lovfestet i Sveits og i Tyskland.³⁵ At et utenlandsk likekjønnet ekteskap ikke kan anerkjennes som et ekteskap begrunnes i tysk rett med det såkalte «Abstandsgebot» i den tyske grunnloven. Ekteskapet er gitt en særlig beskyttelse i grunnloven, og dette oppfattes slik at andre rettsinstitutter som ikke står under denne særlige beskyttelsen ikke kan gis rettsvirkninger som er samsvarende eller bortimot samsvarende med ekteskap.

Når det gjelder anerkjennelse i stater som ikke tillater likekjønnede ekteskap eller registrerte partnerskap kan det ikke forventes at ekteskapet blir anerkjent.³⁶ Det kan imidlertid tenkes at enkelte virkninger av ekteskapet legges til grunn. Det kan ikke gis noe entydig svar på hvilke virkninger som eventuelt vil bli lagt til grunn. Det vil fortrinnsvis være i land innenfor samme kulturkrets som Norge at det kan tenkes at enkelte virkninger anerkjennes. Når det gjelder anerkjennesspørsmål blir det et spørsmål om ordre public-vurderingen i det aktuelle landet. Ordre public-vurderingen går ut på at man ikke anvender fremmed rett eller anerkjenner utenlandske avgjørelser dersom de er i klar strid med verdi- eller moraloppfatninger i det aktuelle landet. Hvor langt homofilt samliv og rettslig regulering av dette er i strid med verdi- eller moraloppfatningene i et land vil naturlig nok variere. Også tilknytningen til det aktuelle landet vil

³⁵ For sveitsisk rett se IPRGesetz art. 45 tredje ledd og for tysk rett se EGBGB art. 17 b (4).

³⁶ Som nevnt er imidlertid et likekjønnet ekteskap inngått i Canada blitt tillatt registrert i Israel, noe som i praksis medfører at ekteskapet anerkjennes. Israelsk rett har ikke regler om likekjønnede ekteskap eller registrerte partnerskap.

være av betydning for hvor langt ekteskapet og dets virkninger anerkjennes.

Dersom et homofilt par inngår ekteskap i Norge, og ektefellene flytter til et annet land, vil det altså være nødvendig i hvert enkelt tilfelle å undersøke om, og i så fall i hvilken utstrekning, ekteskapet anerkjennes i det aktuelle landet. Slik er det også i dag med hensyn til anerkjennelse av partnerskap. På bakgrunn av en slik undersøkelse bør det igjen vurderes om det er behov for å inngå en ektepakt, en samboeravtale eller en sameieavtale. Det må også undersøkes i hvert enkelt tilfelle i hvilken utstrekning slike avtaler anerkjennes i det aktuelle landet. Videre kan det være behov for å opprette testament, tegne forsikringer osv.

11.3 Anerkjennelse av ekteskap/partnerskap o.l. i Norge

11.3.1 Innledning

Det vil videre bli spørsmål om hvilke utenlandske rettsinstitutt som kan anerkjennes som ekteskap etter norsk rett.

Dersom to personer har inngått et likekjønnet ekteskap, registrert partnerskap, civil union, domestic partnership eller en lignende forbindelse (rettsinstitutt) i utlandet, kan det oppstå spørsmål om anerkjennelse av dette i Norge. Anerkjennelsesspørsmål kan aktualiseres av at partene flytter til Norge og gjør gjeldende rettigheter som følger av å være registrert partner eller ektefelle etter norsk rett. Det kan også tenkes at kun en av partene flytter til Norge eller oppholder seg i Norge. Dersom vedkommende begjærer oppløsning av partnerskapet forutsetter det at partnerskapet anerkjennes. Anerkjennes det ikke, er det heller ingenting å oppløse. Ikke-ankjennelse fører også til at det ikke er til hinder for inngåelse av ekteskap i Norge at vedkommende har inngått registrert partnerskap eller lignende i et annet land.³⁷

11.3.2 Forslag i høringsnotatet

Dersom det i norsk rett åpnes opp for ekteskap mellom personer av samme kjønn, vil hovedregelen naturlig nok være at et likekjønnet ekteskap inngått i et annet land må anerkjennes fullt ut i Norge. Dette vil eksempelvis gjelde i forhold til ekteskap inngått i Belgia, Nederland, Spania, Canada og Sør-Afrika. Det kan tenkes at ekteskap

mellom personer av samme kjønn ikke fullt ut gir de samme rettigheter som et ekteskap mellom personer av forskjellig kjønn i inngåelseslandet, for eksempel med hensyn til adopsjon. Dette kan likevel ikke være til hinder for å anerkjenne ekteskapet.

Det er imidlertid ikke opplagt hvordan et registrert partnerskap (eller en lignende ordning), inngått i utlandet skal anerkjennes i Norge. Det kan tenkes at et registrert partnerskap etter inngåelseslandets rett har langt svakere rettsvirkninger enn et ekteskap i inngåelseslandet. Da er det ikke opplagt at det bør anerkjennes som et ekteskap i Norge.

I høringsnotatet ble det foreslått en utvidelse av ekteskapslovens nye regel om anerkjennelse av ekteskap inngått i utlandet, ekteskapsloven § 18 a, slik at andre samlivsformer som i hovedsak har samme rettsvirkninger som et ekteskap i det aktuelle landet, har samme rettsvirkninger som et ekteskap i Norge.

11.3.3 Høringsinstansenes syn

Svært få har uttalt seg om internasjonale konsekvenser av felles ekteskapslov og forslaget om å utvide regelen om anerkjennelse.

Arbeids og velferdsdirektoratet skriver følgende om internasjonale forpliktelser:

«I høringsnotatet punkt 6.4.1 uttales det at felles ekteskapslov og den rent terminologiske endringen fra partnerskap til ekteskap ikke kan sies å innebære noen endringer i forhold til eksisterende konvensjonsforpliktelser. Grunnen til dette er at innholdet i et begrep henspiller på innholdet i begrepet på den tid konvensjonen ble utarbeidet. Likekjønnede ektefeller vil derfor ikke omfattes av konvensjoner som knytter rettsvirkninger til sivil status som ektefeller.

Arbeids- og velferdsdirektoratet stiller spørsmål ved om forholdet til internasjonale forpliktelser er tilstrekkelig vurdert. Det vises til at det i flere avtaler med andre land er bestemmelser som regulerer senere endringer, for eksempel bestemmelser om at avtalen får betydning for lover slik de lød på datoen for undertegning av avtalen, og på alle lover som senere endrer, supplerer eller erstatter dem.»

Barneombudet skriver:

«Rettsvalgsreglene har betydning for barn i forhold til foreldrenes underholdsplikt, trygderettigheter og arverett. Barneombudet ønsker likevel ikke gå inn i diskusjoner om dette, men

³⁷ Det følger av ekteskapsloven § 4 at ingen «kan inngå ekteskap så lenge et tidligere ekteskap eller registrert partnerskap består.»

ønsker å sette fokus på at barnas rettigheter er viktige i denne sammenheng.»

Fra *Human-Etisk Forbunds (HEF)* uttalelse siteres følgende:

«Flere internasjonale konvensjoner Norge har tiltrådt inneholder bestemmelser som sikrer retten til å inngå ekteskap, sikrer like rettigheter mellom partene i ekteskapet og sikrer rettigheter knyttet til familieforhold. Ved å utvide mulighetene til å inngå ekteskap, vil også flere par bli omfattet og beskyttet av disse internasjonale konvensjonene.»

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets og Justisdepartementets uttalelser om tilknytning er også relevante for internasjonale konsekvenser.

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) uttaler at de er enig med departementet i at bare personer som har inngått en utenlandsk registrert samlivsordning som i hovedsak har tilsvarende rettsvirkninger som et ekteskap etter norsk rett, skal anses som ektepar i Norge.

11.3.4 Departementets vurderinger og forslag

Hovedregelen i norsk internasjonal privatrett er at et ekteskap anerkjennes dersom det er gyldig stiftet etter inngåelseslandets rett. Denne hovedregelen ble lovfestet³⁸ ved lovendring 18. januar 2007 nr. 1 og trådte i kraft 1. juni 2007. Samtidig ble det tatt inn i partnerskapsloven § 2 at ekteskapsloven § 18 a får tilsvarende anvendelse ved anerkjennelse av partnerskap.

Når ekteskapet i noen relasjoner anerkjennes og i andre relasjoner ikke anerkjennes i inngåelseslandet, er det ikke opplagt hvordan dette bør bedømmes etter norsk rett. Et synspunkt kan være at et likekjønnet ekteskap inngått i USA kan sies å være gyldig stiftet i inngåelseslandet selv om det i inngåelseslandet ikke tillegges samme rettsvirkninger som et ulikekjønnet ekteskap.³⁹ Når det gjelder likekjønnede ekteskap inngått i USA er som nevnt situasjonen noe spesiell i og med at ekteskapet ikke fullt ut anerkjennes i inngåelseslandet.

En annen situasjon der det ikke er helt opplagt at et likekjønnet ekteskap bør anerkjennes i Norge, kan være der partene har inngått et likekjønnet ekteskap i et land de ikke har noen tilknytning til,

og det ikke var adgang til å inngå likekjønnet ekteskap eller registrert partnerskap etter partenes hjemlandslov. Et eksempel kan være at to østerrikske statsborgere som er bosatt i Østerrike, inngår ekteskap i Canada under et ferieopphold der. Ekteskapet anerkjennes ikke i Østerrike og det har således ingen praktisk betydning der at de er gift. Spørsmålet blir da om det i dette tilfellet foreligger en omgåelse av østerriksk rett som bør føre til at ekteskapet heller ikke anerkjennes i Norge.⁴⁰ Spørsmålet kan komme på spissen ved at en av ektefellene flytter til Norge og begjærer skilsmisse. Anerkjennes ekteskapet vil utgangspunktet være at det kan kreves skilsmisse her, og det avgjøres etter norsk internasjonal privatrett hvilket lands rett som skal anvendes med hensyn til familiefuermuereftslike spørsmål.

Det framgår av kapittel 10 at selv om partnerskapsloven foreslås opphevet vil rettsvirkningene videreføres som overgangsregler for de som ikke ønsker at partnerskapet skal omgjøres til ekteskap. Det vil følge av overgangsreglene at ekteskapsloven § 18 a også videreføres for registrert partnerskap.

Dersom partene har inngått et registrert partnerskap i utlandet kan det bli spørsmål om hvordan dette skal anerkjennes i Norge.⁴¹ Forutsatt at partnerskapsloven oppheves slik det her foreslås, blir spørsmålet om partnerskapet kan anerkjennes som et ekteskap, slik at utenlandske partnerskap gis samme status som norske partnerskap får ved en opphevelse av partnerskapsloven.⁴²

⁴⁰ Saml. Helge J. Thue, *Internasjonal privatrett. Personrett. Familierett og arverett*, Oslo 2002 s. 336 som diskuterer problemstillingen der par med felles hjemland gifter seg i et utland. Thue legger til grunn at anerkjennelse «her i landet ikke [er] uproblematisk, med mindre den ekteskapshindring parett har villet omgå i hjemlandet er ordre public-stridig etter norsk rett...». Ut fra et slikt kriterium blir spørsmålet om det ut fra norsk rettsopfatning er ordre public-stridig å ikke tillate likekjønnede ekteskap.

⁴¹ Saml. Helge J. Thue, *Internasjonal privatrett. Personrett. Familierett og arverett*, Oslo 2002 s. 492 som sier om anerkjennelse av utenlandske partnerskap i Norge: «Etter norsk rett er de statusstiftende, og anerkjennelsen må skje på samme betingelser som anerkjennelse av utenlandske ekteskap».

⁴² Etter nederlandsk rett kan personer av samme kjønn inngå ekteskap eller registrert partnerskap. Rettsvirkningene er stort sett de samme. Dersom partnerskapsloven oppheves vil det ikke være opplagt hvordan et nederlandsk registrert partnerskap mellom to personer av samme kjønn skal bedømmes etter norsk rett. Partene har her nettopp valgt ikke å inngå ekteskap, selv om de hadde anledning til det. Da vil det muligens ikke være i samsvar med partenes forventninger at de blir ansett som ektefeller dersom de flytter til Norge, se nærmere om rettsvirkningene av registrert partnerskap i nederlandsk rett, Boele-Woelki i Boele-Woelki/Fuchs, *Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe*, Antwerpen 2003 s. 45 flg.

³⁸ Ny § 18 a i ekteskapsloven.

³⁹ Dersom et likekjønnet ekteskap inngås i et land som ikke tillater likekjønnede ekteskap, kan ekteskapet ikke anerkjennes i Norge. Et tilfelle fra Frankrike der ekteskap mellom to personer av samme kjønn ble inngått til tross for at dette ikke er tillatt etter fransk rett diskuteres av Klein i *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 2006 s. 415 flg.

I sveitsisk rett er det lovfestet at et ekteskap mellom personer av samme kjønn som er gyldig inngått i et annet land, anerkjennes som et registrert partnerskap i Sveits. Også i tysk rett er dette lovfestet.⁴³ Dette standpunktet er imidlertid mindre kontroversielt enn å anerkjenne et partnerskap som et ekteskap. Når et ekteskap anerkjennes som et partnerskap innebærer det at rettsvirkningene er mindre omfattende enn det som følger av å anerkjenne ekteskapet fullt ut. Dersom et registrert partnerskap anerkjennes som et ekteskap, innebærer det at partnerskapet anerkjennes som et rettsinstitutt med mer omfattende rettsvirkninger enn det som følger av retten i inngåelseslandet. I forhold til norsk rett må det likevel bli avgjørende at dersom en omdanning fra registrert partnerskap til ekteskap aksepteres etter intern rett, kan det neppe anføres gode grunner for ikke å legge til grunn at et partnerskap inngått i utlandet kan anses som et ekteskap i Norge.

I SOU 2007:17 *Åktenskap för par med samma kön - Vigselsfrågor* foreslås det en ny bestemmelse i lagen om visse internationella rättsförhållanden rörande åktenskap och förmynderskap, om hva som skal gjelde for utenlandske partnerskap og andre tilsvarende samlivsformer når det svenske partnerskapsinstituttet blir avskaffet. Bestemmelsen gir samme rettsvirkninger som ekteskap til samlivsformer som i hovedsak har samme rettsvirkninger som et ekteskap i det landet.

Anerkjennelse vil i utgangspunktet ha betydning for alle spørsmål som knytter rettsvirkninger til ekteskap. Thue uttaler om dette: «Utenlandsk stiftede partnerskap blir anerkjent. Etter norsk rett er de statusstiftende, og anerkjennelsen må skje på de samme betingelser som anerkjennelse av utenlandske ekteskap».⁴⁴ Dette er et egnet utgangspunkt for anerkjennelse av utenlandske registrerte partnerskap, i alle fall så langt rettsvirkningene av partnerskapet som er inngått i utlandet i store

trekk samsvarer med rettsvirkningene av ekteskap i det aktuelle landet.⁴⁵

Tilsvarende løsning som framgår av det svenske forslaget kan etter departementets vurdering være hensiktsmessig også etter norsk rett, og departementet vil foreslå at den nye anerkjennelsesreglen i ekteskapsloven § 18 a utvides. Dette innebærer at partnerskap som inngås i utlandet etter ikrafttreddelsen av endringsloven fortsatt vil anerkjennes som partnerskap her i landet, med mindre partnere i fellesskap framsetter en begjæring om omgjøring av partnerskapet til ekteskap etter reglene om dette.

Som nevnt finnes det også en rekke utenlandske reguleringer av samliv som innebærer langt svakere rettsvirkninger enn et ekteskap. Et eksempel på et slikt rettsinstitutt kan være de franske reglene om PACS (Pacte civil de solidarité) fra 1999. En PACS kan ikke inngås dersom en av partene er gift. Det er derimot ikke en ekteskapshindring at en av partene er bundet av en PACS. Inngåelse av ekteskap medfører imidlertid opphør av en PACS som en av partene er bundet av. Inngåelse av PACS innebærer i motsetning til ekteskap ingen endring i partenes sivile status. Når det gjelder spørsmål om skatt, sosiale rettigheter og pensjon likestilles PACS og ekteskap i noen henseender. En PACS-partner har ingen legalarverett etter partneren. PACS gir ikke rett til felles adopsjon. Andre eksempler på slike rettsinstitutter kan være ulike former for domestic partnerships som kan inngås i en del amerikanske delstater, samt de belgiske reglene om registrert samboerskap som gir langt mindre omfattende rettsvirkninger enn et ekteskap.

I forarbeidene til den sveitsiske partnerskapsloven sies det at en fransk PACS (Pacte civil de solidarité) ikke oppfyller vilkårene for å anerkjennes som et registrert partnerskap etter sveitsisk rett. Grunnen er at PACS er en kontraktsrettslig forbindelse som blant annet ikke medfører endring av sivil status etter fransk rett, og heller ikke har arverettslige virkninger. Det sies imidlertid at selv om PACS eller andre utenlandske rettsinstitutter ikke anerkjennes som et registrert partnerskap, kan slike rettsinstitutter ha enkelte rettsvirkninger for

⁴³ Se EGBGB art. 17 b (4). Det er imidlertid ikke avklart om rettsvalgsregelen for ekteskap eller rettsvalgsregelen for registrerte partnerskap skal anvendes i forhold til et likekjønnet ekteskap inngått i utlandet. v. Hoffmann/Thorn, Internationales Privatrecht s. 348 tar til orde for å anvende rettsvalgsregelen for ekteskap og henviser blant annet til at dette følger av en såkalt funksjonell kvalifikasjon. Når ekteskapet anses som et ekteskap i registreringslandet har det nettopp samme funksjon som et ekteskap. Også Jayme, IPRax 2006 s. 68 tar til orde for å kvalifisere et likekjønnet ekteskap som ekteskap etter tysk rett. Röthel, IPRax 2006, s. 250 flg. tar til orde for å kvalifisere likekjønnet ekteskap som et registrert partnerskap. Dette begrunnes blant annet med at den tyske lovgiveren bevisst differensierer mellom ekteskap mellom personer av forskjellig kjønn og registrerte partnerskap mellom personer av samme kjønn.

⁴⁴ Se Helge J. Thue, *Internasjonal privatrett. Personrett. Familierett og arverett*, Oslo 2002 s. 492.

⁴⁵ I England vedtok man «Civil Partnerships Act» i 2004. Loven inneholder regler om anerkjennelse av «overseas relationships». I schedule 20 er det laget en liste over hvilke utenlandske ordninger som kan anerkjennes som «Civil Partnerships». Det kan vurderes om det er hensiktsmessig å lage en tilsvarende liste for anerkjennelse av utenlandske ordninger etter norsk rett. Et problem med en slik liste er at den stadig vil måtte oppdateres. Det kan nevnes at både det franske rettsinstituttet PACS og den belgiske ordningen med registrert samboerskap er tatt inn på listen.

eksempel av underholdsrettslig, kontraktsrettslig eller selskapsrettslig karakter.

I tysk rett har man som nevnt valgt en hovedregel om at registreringslandets rett er avgjørende. Innvendingen mot den tyske løsningen er at den ikke er i samsvar med det grunnleggende prinsippet i internasjonal privatrett om at saken skal avgjøres etter det landets rett hvor rettsforholdet har sin nærmeste tilknytning. Partene behøver ikke ha noen sterk tilknytning til inngåelseslandet/registreringslandet. Etter departementets vurdering vil trolig den beste løsningen i disse tilfellene være å anvende registreringslandets rett. Løsningen ivaretar blant annet hensynet til forutberegnelighet.

Det kan være problematisk å avgjøre hvilke utenlandske ordninger som kan anerkjennes som ekteskap etter norsk rett, og hvilke som anerkjennes i den forstand at rettsvirkningene som følger av rettsinstituttet anerkjennes. I den grad det vedtas lovregler om rettsvalget i familieformueretten kan det vurderes å ta inn en særregel for samlivsordninger som ikke kan kategoriseres som registrerte partnerskap eller ekteskap, eksempelvis formulert slik: For personer av samme kjønn som har inngått en utenlandsk registrert samlivsordning som i hovedsak ikke har tilsvarende rettsvirkninger som et ekteskap eller registrert partnerskap etter norsk rett, anvendes registreringslandets rett. En utenlandsk rettsordning kan likevel ikke gis mer omfattende rettsvirkninger enn det som følger av ekteskapsloven.

På samme måte som ved omgjøring av et partnerskap som er registrert her i landet og ikke er oppløst finner, imidlertid departementet grunn til å foreslå at utenlandske partnerskap og andre samlivsforhold som i hovedsak har samme rettsvirkninger som et ekteskap, bare kan anerkjennes som ekteskap dersom partene i fellesskap har satt fram en begjæring om dette. I de tilfellene slik begjæring ikke foreligger, må forholdet eventuelt anerkjennes som et partnerskap.

Departementet vil samtidig foreslå at det gis en forskriftshjemmel i ekteskapsloven § 18 a slik at det er mulig å regulere nærmere i hvilke tilfeller en regulert samlivsform i utlandet vurderes å ha samme rettsvirkninger som ekteskap i inngåelseslandet og følgelig kunne bli anerkjent som et ekteskap i Norge.

Det er også mulig å gi lovregler, eksempelvis vedrørende rettsvalget. Så langt dagens regler bygger på sedvanerett, for eksempel spørsmål vedrørende rettsvalget for familieformuerettslige spørsmål, er det etter departementets vurdering ikke hensiktsmessig å lovfeste eventuelle unntak/særregler for likekjønnede ekteskap. Dersom slike

særregler skal lovfestes forutsetter det en lovfesting av hovedreglene. I denne sammenhengen kan det nevnes at spørsmål om innføring av en norsk lov om internasjonal privatrett på familie- og arverettens område er til utredning under Justisdepartementet.

11.3.5 Konvensjoner

11.3.5.1 Generelt

Spørsmålet her er hvilken betydning forslaget om å utvide ekteskapsloven til også å omfatte likekjønnede par har i forhold til Norges konvensjonsforpliktelser. Når det gjelder den rent terminologiske endringen fra registrerte partnerskap til ekteskap, kan dette ikke sees å innebære noen endring i forhold til eksisterende konvensjonsforpliktelser. Grunnen er at når det i ulike konvensjoner nevnes begrepet «ektefelle», henspiller dette på ektefellebegrepet på den tid konvensjonen ble utarbeidet.⁴⁶ Likekjønnede ektefeller omfattes derfor ikke av konvensjoner som knytter rettsvirkninger til sivil status som ektefeller.

Departementet registrerer at *Arbeids- og velferdsdirektoratet* stiller spørsmål ved om forholdet til internasjonale forpliktelser er tilstrekkelig vurdert, og det vises til at det i flere avtaler med andre land er bestemmelser som regulerer senere endringer, for eksempel bestemmelser om at avtalen får betydning for lover slik de lød på datoen for undertegning av avtalen, og på alle lover som senere endrer, supplerer eller erstatter dem. Etter departementets vurdering er fremstillingen av forholdet til internasjonale forpliktelser korrekt beskrevet. Det vises for øvrig til at verken Justisdepartementet eller Utenriksdepartementet har hatt tilsvarende innvendinger mot en slik fortolkning.

11.3.5.2 Luganokonvensjonen

Luganokonvensjonen er en konvensjon mellom EFTA-landene og EU-landene om verneting, fullbyrdelse og anerkjennelse av dommer i sivile og kommersielle saker. Rettsavgjørelser som omfattes av konvensjonen kan kreves anerkjent og fullbyrdet i andre konvensjonsstater. Etter Luganokonvensjonen artikkel 1 andre ledd nr. 1 gjelder den blant annet ikke for formuerettigheter som følge av ekteskap. Det må antas at likekjønnede ekteskap ikke omfattes av nevnte unntak fordi det

⁴⁶ Saml. Wienkonvensjonen om traktatolking, Vienna Convention on the law of treaties, av 23. mai 1969 art. 31. Se også Jänterä-Jareborg i den svenske utredningen SOU 2001: 10 s. 361-364 om betydningen av begrepet «makar» i traktater.

avgjørende vil være ekteskapsdefinisjonen på det tidspunktet konvensjonen ble vedtatt. EF-domstolen har også i andre sammenhenger lagt til grunn at registrert partnerskap ikke kan likestilles med ekteskap.⁴⁷ Det kan på denne bakgrunn reises spørsmål om avgjørelser om deling av formue på skifte mellom registrerte partnere og mellom likekjønnede ektefeller kan kreves anerkjent og fullbyrdet i andre konvensjonsstater.⁴⁸

Det kan videre nevnes at spørsmål om underholdsplikt uttrykkelig er omfattet av Luganokonvensjonens artikkel 5 nr. 2. Avgjørelser om underholdsplikt kan altså i utgangspunktet kreves anerkjent og fullbyrdet i andre konvensjonsstater. Det kan imidlertid tenkes at anerkjennelse av en underholdsavgjørelse som er begrunnet i underholdsplikt på grunnlag av et registrert partnerskap eller et likekjønnet ekteskap anses ordre public-stridig i den staten der anerkjennelse kreves, se Luganokonvensjonen artikkel 27.

11.3.5.3 Nordisk familiekonvensjon – 6. februar 1931

Når det gjelder nordisk samarbeid, har Norge sluttet seg til konvensjonen av 6. februar 1931 mellom Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige inneholdende internasjonal-privatrettslige bestemmelser om ekteskap, adopsjon og vergemål med sluttprotokoll.

Konvensjonen er gitt lovs kraft ved lov 19. desember 1969 nr. 75 om gjennomføring av nordiske konvensjoner om visse internasjonal-privatrettslige forhold.

⁴⁷ Se saken *D and Kingdom of Sweden v. Council of the European Union* C-122/99 og C-125/99.

⁴⁸ Se nærmere om dette spørsmålet Bogdan, *Registered partnerships and EC Law* i Boele-Woelki/Fuchs, *Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe* s. 174-175.

Artikkel 1 første ledd fastsetter at dersom en nordisk statsborger søker prøving av ekteskapsvilkårene i en av de andre nordiske statene, skal prøvingen skje på bakgrunn av loven i denne stat dersom en av brudefolkene er bosatt der. I andre tilfelle skal prøvingen skje i den stat hvor vedkommende har statsborgerskap. Etter annet ledd skal det ved prøving for en person som er bosatt i en annen kontraherende stat, tas hensyn til hvorvidt det gjelder krav om samtykke til ekteskapet fra foreldre eller verge etter bopellandets lov.

I medhold av artikkel 2 kan vigsel foretas uten prøving dersom ekteskapsvilkårene er gyldig prøvet i et annet nordisk land. Dette gjelder også om brudefolkene ikke er nordiske statsborgere.

Nordisk familiekonvensjon vil ikke omfatte ekteskap mellom likekjønnede.

I *SOU 2007:17 Äktenskap för par med samma kön - Vigsselfrågor* foreslås det en ny bestemmelse i förordningen (1931:429) om visse internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption og förmyndarskap (NÄF). Denne förordningen bygger på den nordiske ekteskapskonvensjonen fra 1931. Det gis en ny bestemmelse der det uttrykkelig framgår at förordningen ikke gjelder for ekteskap som inngås mellom to kvinner eller mellom to menn.

11.3.5.4 Den europeiske konvensjonen av 1967 om adopsjon av barn

Som nevnt foran i kapittel 7 skal en ny revidert adopsjonskonvensjon avløse Den europeiske konvensjonen av 1967 om adopsjon av barn. Departementet legger til grunn at det med det første blir nærmere klarlagt når den nye konvensjonen vil tre i kraft. Departementet vil derfor foreløpig avvente den endelige avgjørelsen av om man skal si opp 1967-konvensjonen. Det vises til drøftelsen foran i 7.5.

12 Ikrafttredelse og overgangsregler

I kapittel 9 foreslås det regler for etablering av medmorskap. Disse reglene kommer til anvendelse der barnet blir født etter at loven har trådt i kraft. Dette innebærer at foreldreskap for barn som er født i lesbiske forhold ved hjelp av assistert befruktning før ikrafttredelsen eventuelt må fastsettes ved stebarnsadosjon. Samboere kan imidlertid ikke stebarnsadoptere.

Det følger av kapittel 10 at partnerskapsloven foreslås opphevet og at registrerte partnere kan få sitt partnerskap omgjort til ekteskap.

Departementet legger til grunn at registrerte partnere må få god informasjon om de nye reglene og om mulighetene for å begjære omgjøring av partnerskapet til ekteskap.

Videre må informasjonen om inngåelse av ekteskap utvides slik at det går klart fram at et ekteskap inngått i Norge av likekjønnede ikke nødvendigvis blir anerkjent i utlandet.

Det framgår av Skattedirektoratets uttalelse at de ber om at iverksettelsesperioden gjøres så romslig som mulig.

Departementet foreslår at lovendringene treer i kraft fra den tid Kongen bestemmer, og Kongen kan fastsette at de enkelte bestemmelser kan tre i kraft til forskjellig tidspunkt.

Partnere som ikke i felleskap setter fram en begjæring om omgjøring av partnerskapet til ekteskap, beholder sin status som registrerte partnere. Dette innebærer at de nødvendige bestemmelsene om partnerskap og om rettsvirkninger av partnerskapet må videreføres i overgangsregler. Overgangsreglene vil gjelde for alle inngåtte registrerte partnerskap som ikke er oppløst ved skilsmisse eller død. Dette følges opp ved en ny bestemmelse i ekteskapsloven § 95.

13 Økonomiske og administrative konsekvenser

13.1 Assistert befruktning

I kapittel 8 er det foreslått at det skal kunne tilbys assistert befruktning til lesbiske par. Forslaget vil føre til at etterspørselen etter donorsæd og inseminasjonsbehandling vil øke. Kostnader knyttet til inseminasjon dekkes i hovedsak ved egenbetaling. Det antas at assistert befruktning til lesbiske par vil kunne utgjøre ca. 300 behandlinger per år. Kun et fåtall, anslagsvis 20 per år, vil trenge befruktning utenfor kroppen (IVF), noe som anslås å medføre økte kostnader på i underkant av 500 000 kroner.

13.2 Omgjøring av partnerskap til ekteskap

I kapittel 10 foreslås det at registrerte partnerskap som ikke er oppløst ved ikrafttredelse av felles ekteskapslov, skal kunne omgjøres til ekteskap, dersom partene felles begjærer en slik omgjøring. Dette innebærer at alle registrerte partnere må få informasjon om felles ekteskapslov, og om adgangen til å framsette begjæring om at partnerskapet skal gjelde som ekteskap. Selv om det er anledning til å sette fram en slik begjæring på et senere tids-

punkt, må det antas at de fleste vil ønske å benytte seg av denne muligheten ved første anledning. Departementet antar at slik omgjøring i hovedsak kan gjennomføres som et engangsarbeid utført i folkeregisteret.

13.3 Systemtekniske endringer

Administrative konsekvenser er kommentert av *Skattedirektoratet* som skriver:

«Denne lovendringen vil kreve en del endringer i systemet for Det sentrale folkeregister (DSF). Endringer i de ulike dataprogrammene vil kreve ett månedsverk, mens endringsspesifikasjoner og systemtesting er beregnet til seks månedsverk. De som er brukere av DSF, for eksempel NAV og SSB vil normalt måtte trenge tre måneder til egne systemtilpasninger etter at vi er ferdig med vårt arbeid.

Endringene er ressurskrevende og må innpasses så vel IT-avdelingens og systemavdelingens årsplaner og vil kreve omprioriteringer.»

Departementet legger derfor til grunn at endringer i systemet for Det sentrale folkeregister (DSF) mv. vil kreve ca. ti månedsverk.

14 Merknader til de enkelte bestemmelser

14.1 Merknader til endringene i ekteskapsloven

Til § 1

Bestemmelsen er ny. Det fastslås tydelig i denne bestemmelsen at et ekteskap kan inngås av to personer av motsatt kjønn eller samme kjønn. Det kan være en kvinne og en mann, to kvinner eller to menn. Det stilles ikke krav til seksuell orientering.

Til § 7 bokstav h

Det foreslås en endring i bestemmelsen for bedre å sikre at det framskaffes dokumentasjon på at en utenlandsk statsborger ikke er registrert som gift eller registrert partner i sitt hjemland. I de tilfellene der brudefolk ikke får ekteskapsattest, vil det etter bestemmelsen kreves dokumentasjon som viser at vedkommende ikke er registrert som gift eller registrert partner i sitt hjemland. Utvidelsen foreslås for i en viss utstrekning å hindre at ekteskap inngås i Norge som ikke vil bli anerkjent i partenes hjemland. Det presiseres at unntakshjemmel som er gitt prøvingsmyndigheten i annet punktum også gjelder der slik sivilstandsattest ikke kan legges fram. Det vises til kapittel 6.2.5.

Til § 13

Bestemmelsen utvides slik at kirkelige vigslere også kan nekte å foreta vigsel dersom brudefolkene er av samme kjønn. Reservasjonsretten omfatter også forstandere i trossamfunn. Det presiseres at det er den enkelte vigslere som har reservasjonsrett i henhold til denne bestemmelsen. For nærmere omtale se kapittel 6.4.

Til § 18 a

Det foreslås et *nytt annet punktum i første ledd* slik at det framgår av ekteskapsloven at utenlandske partnerskap og andre samlivsforhold som i hovedsak har samme rettsvirkninger som et ekteskap i inngåelseslandet kan anerkjennes som ekteskap etter skriftlig samtykke fra partene. Forhold som har mer begrensede familierettslige rettsvirkninger enn ekteskap faller utenfor. Det foreslås videre en forskriftshjemmel som et *nytt tredje punktum i*

første ledd slik at departementet kan gi nærmere regler om i hvilke tilfeller en regulert samlivsform i utlandet vurderes å ha samme rettsvirkninger som ekteskap i inngåelseslandet og følgelig kunne bli anerkjent som et ekteskap i Norge. Der det er tvil om forholdet kan anerkjennes, må partene som ønsker anerkjennelse legge fram dokumentasjon om hvilke rettsvirkninger det aktuelle samlivsforholdet har i det landet det er inngått. Dersom det dreier seg om et registrert partnerskap og partene heller ønsker det, kan eventuelt samlivsforholdet anerkjennes som partnerskap, i henhold til overgangsreglene i ekteskapsloven § 95 fjerde ledd. Dette vil kunne være aktuelt for både homofile og heterofile par som har inngått registrert partnerskap i for eksempel Nederland. Det vises for øvrig til kapittel 11.3.

Til § 30 b

Bestemmelsen er ny. Det innføres en ny mulighet for når ekteskaps sak kan anlegges i Norge. Bestemmelsen kommer til anvendelse i de tilfellene der han eller hun ikke får oppløst ekteskapet i det landet vedkommende er statsborger eller har bopel.

Til § 95

Bestemmelsen er ny og inneholder de nødvendige bestemmelsene om partnerskap i form av overgangsregler. Overgangsreglene er plassert i ekteskapsloven ettersom partnerskapsloven oppheves, og det ikke lenger er adgang til å inngå nye registrerte partnerskap.

I første ledd fastslås det at et registrert partnerskap i hovedsak har samme rettsvirkninger som et ekteskap. Bestemmelsen tilsvarer partnerskapsloven § 3.

Bestemmelsens *annet ledd* viderefører partnerskapslovens regler, jf. partnerskapsloven § 3, om rettsvirkninger, herunder oppløsning og anerkjennelse av registrert partnerskap. Overgangsreglene innebærer at registrerte partnere beholder rettsvirkningene av partnerskapet, inkludert adgangen til å adoptere den andre partnerens barn etter reglene i adopsjonsloven § 5 a annet ledd.

I *tredje ledd* videreføres regelen i partnerskapsloven § 5 om at en sak om oppløsning av registrert partnerskap som er inngått her i landet alltid kan reises for norsk domstol.

I *fjerde ledd* fastslås det et partnerskap som er inngått i utlandet skal anerkjennes her i riket dersom partnerskapet er gyldig inngått i inngåelseslandet. Dette gjelder ikke dersom en anerkjennelse av partnerskapet åpenbart ville virke støtende på norsk rettsorden, såkalt ordre public. Videre fastslås det at annet ledd i § 18 a som omhandler når et ekteskap ikke vil bli anerkjent i Norge skal gjelde tilsvarende for partnerskap. Dette innebærer at partnerskap som inngås i utlandet etter ikrafttreddelsen av endringsloven fortsatt vil kunne anerkjennes som partnerskap her i landet, med mindre partnere i fellesskap framsetter en begjæring om omgjøring av partnerskapet til ekteskap etter reglene om dette.

I *femte ledd* er det gitt nærmere regler for omgjøring av registrert partnerskap til ekteskap. Dersom partnerne ønsker at partnerskapet skal gjelde som et ekteskap må de i fellesskap framsette en begjæring til folkeregistermyndigheten om dette. Registrerte partnere vil før lovendringene trer i kraft bli informert om muligheten for endring av sivilstand, og hva omgjøringen innebærer. Registrerte partnere kan i henhold til overgangsreglene når som helst sette fram en slik begjæring om at partnerskapet skal omgjøres og gjelde som ekteskap, både før og etter denne bestemmelsens ikrafttredelse. En bekreftelse på omgjøringen kan tidligst gjelde fra lovens ikrafttredelse. Begjæringen til folkeregistermyndigheten må underskrives av begge partnerne og er bindende fra omregistrering har funnet sted.

Bestemmelsen innebærer at registrerte partnere som ikke i fellesskap skriftlig har framsatt en begjæring til folkeregistermyndigheten om at partnerskapet skal gjelde som ekteskap beholder status som registrerte partnere. Overgangsreglene her vil omfatte alle registrerte partnerskap som ikke er oppløst ved skilsmisse eller død ved lovens ikrafttredelse.

14.2 Merknader til endringene i barnelova

Til § 1 a

Bestemmelsen er endret slik at det framgår uttrykkelig av loven at mor kan ha medmor med seg ved fødselen. Dette følger allerede av gjeldende rett siden mor i stedet for far til barnet kan velge å ha med seg en annen som står henne nær. Dette vil for

eksempel kunne være en venninne, en søster eller en mor. Medmor vil etter en naturlig fortolkning også omfattes.

Til § 3

I overskriften er det tilføyd at bestemmelsen også omfatter medmorskap. For å gjøre paragrafen mer oversiktlig er den noe redigert.

Første ledd er uendret.

Av *annet ledd* framgår det at dersom moren var gift med en kvinne ved fødselen skal den andre kvinnen på nærmere vilkår anses som medmor. De nærmere vilkår for når en ektefelle kan bli medmor er gitt i bestemmelsen. Det må for det første foreligge samtykke til assistert befruktning fra kvinnen som moren er gift med. Videre må den assisterte befruktningen være foretatt innenfor godkjent helsevesen. Assistert befruktning ved godkjent helsevesen i utlandet omfattes også. Hva som ligger i godkjent helsevesen i Norge og utlandet er nærmere omtalt i kapittel 9.6.4.1. Tilfeller der kvinnen har fått gjennomført inseminasjon utenfor helsevesenets kontroll omfattes ikke. Det skal kun være mulig å fastsette medmorskap hvor et barn er unnfanget etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd. I andre tilfeller vil ikke hun som moren er gift med kunne bli medmor i kraft av barneloven.

Av *tredje ledd* følger det at dersom ektefellene ved fødselen var separerte ved bevilling eller dom gjelder ikke det som er fastsatt i første og annet ledd. Det betyr at der moren var separert fra en kvinne ved fødselen, skal ikke den andre kvinnen anses som medmor. Et eventuelt farskap eller medmorskap må fastsettes ved erkjennelse jf. § 4 eller ved dom jf. § 9.

I dag framgår det av barneloven § 3 annet ledd at dersom ekteskapet er oppløst ved dødsfall, regnes den avdøde ektemannen som far til barnet hvis moren kan ha blitt gravid før han døde. Denne bestemmelsen er videreført i fjerde ledd og gjort kjønnsnøytral slik at også medmor omfattes. Dør medmor vil hun følgelig bli ansett som medmor dersom moren har fått assistert befruktning med medmorens samtykke og moren har blitt gravid som følge av den assisterte befruktningen.

For nærmere omtale av endringene vises til kapittel 9.6.1.

Til § 4

I overskriften er det tilføyd at bestemmelsen også omfatter medmorskap.

Bestemmelsen har fått et *nytt siste ledd* hvor det framgår at der et barn er født etter assistert

befruktning ved hjelp av donorsæd så kan morens kvinnelige samboer erkjenne medmorskapet etter reglene i denne paragrafen, på samme måte som heterofile samboere. Det er imidlertid et krav om at den assisterte befruktningen er skjedd innenfor godkjent helsevesen enten i Norge eller i utlandet. Hva som ligger i godkjent helsevesen i Norge og utlandet er nærmere omtalt i 9.6.4.1.

For å få fastsatt medmorskap etter denne paragrafen er det videre et krav om at det må foreligge samtykke fra den samme kvinnen moren var samboer med forut for den assisterte befruktningen. Det er presisert i bestemmelsen at kun myndige personer kan gi samtykke til assistert befruktning.

Endringen er nærmere omtalt i kapittel 9.6.2.

Til § 4 a

Bestemmelsen er ny. I *første ledd* foretas en definisjon av hvem som skal regnes som barnets medmor. Det framgår av bestemmelsen at morens kvinnelige ektefelle eller samboer skal regnes som medmor dersom medmorskapet følger av ekteskap jf. barneloven § 3, erkjennelse jf. barneloven § 4 eller følger av dom jf. barneloven § 9. De fleste partnere vil også være omfattet siden de også er samboere. De som er registrerte som partnere i dag vil få mulighet til å omgjøre partnerskapet til ekteskap. De som ikke setter fram en begjæring om slik omgjøring vil beholde sin status som registrerte partnere selv om partnerskapsloven oppheves, jf. overgangsreglene omtalt under punkt 14.1.

I *annet ledd* framgår det at barnet kun kan ha en far eller en medmor, ikke begge deler. Det vil si at dersom et medmorskap er etablert etter barneloven kan ikke et farskap også fastsettes etter barneloven.

I *tredje ledd* fastslås det at regler i lov eller forskrift som gjelder om eller for en far skal gjelde på samme måte om eller for en medmor. Blant annet vil barneloven §§ 6, 9, 14 og 80 gjelde tilsvarende for medmor. Videre innebærer dette at i blant annet folketrygdloven kapittel 14 gis medmor samme rettigheter som far, for eksempel rett til foreldrepenger.

I *fjerde ledd* blir det gitt hjemmel for forskrift om utfyllende regler for fastsettelse av medmorskap. I forskriften kan detaljene rundt framgangsmåten ved fastsettelse av medmorskap reguleres nærmere blant annet hvilke etater som har ansvaret.

Det vises til 9.6.3 og 9.6.6.

Til § 5

I overskriften er det tilføyd at bestemmelsen også omfatter medmorskap.

Bestemmelsen er en konsekvensendring av innføring av medmorskap.

Det presiseres i bestemmelsen at det offentlige har et ansvar for å fastsette enten et farskap eller et medmorskap etter barneloven. Dersom en kvinne har samtykket til assistert befruktning og hun ikke erkjenner medmorskapet, må det offentlige bidra til slik erkjennelse. Dette er en følge av at et samtykke forplikter, selv om for eksempel det deretter blir et samlivsbrudd. Dette vil gjelde uansett om det er en far eller medmor som har samtykket. Begrunnelsen er at barnet får en juridisk far/medmor også i slike tilfeller.

Til § 8

I overskriften er det tilføyd at bestemmelsen også omfatter medmorskapet.

Bestemmelsen er endret slik at det framgår at heller ikke medmorskap som er fastsatt etter barneloven kan prøves prejudisielt i andre retts- og forvaltningssaker.

Til § 39

Som en følge av endringen i barneloven § 4 blir medmorskap tatt inn i *tredje punktum*. Dette medfører at dersom medmorskapet er fastsatt etter § 4 og mor og medmor er folkeregistrerte på samme adresse eller erklærer i melding til folkeregistermyndigheten at de bor sammen, så skal folkeregistermyndigheten registrere at de har foreldreansvaret for barnet sammen.

Til § 63

I *tredje ledd siste punktum* er det foretatt en konsekvensendring som ved en inkurie ble utelatt ved tilføyelse av nytt annet ledd i § 63 jf. lov av 7. april 2006 nr. 6.

I *sjette ledd første punktum* presiseres at foreldreansvar også kan gis til gifte og samboende par. «Sambuande mann og kvinne» er her endret til «sambuande» for å likestille likekjønnede par med ulikekjønnede par. Endringen medfører at to gifte eller samboende kvinner eller menn kan få foreldreansvaret sammen. Det foreslås ingen endring i at retten må se til at vilkårene i § 63 fjerde ledd må være oppfylt. Retten kan således ikke gå med på et krav om å få foreldreansvaret for et barn dersom det er fare for at barnet ikke vil få forsvarlig stell og fostring, eller det vil lide skade på annen måte. Videre gjelder barneloven § 48 som angir den overordnede materielle og prosessuelle norm for saker om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast og samvær, i det både avgjørelsene og saksbehandlingen først og fremst skal rette seg etter det som er best

for barnet. Det samme følger av FNs barnekonvensjon artikkel 3, som er inkorporert i norsk lov. *Sjette ledd annet punktum* er endret for å likestille medmor med far og mor. Dette for å omfatte de tilfellene der foreldreskapet følger direkte av barneloven som følge av assistert befruktning.

Til § 81

I overskriften er det tilføyd at bestemmelsen også omfatter medmorskap.

Bestemmelsen omhandler når farskap kan fastsettes i Norge og er endret for å likestille medmor med far.

Til § 83

Bestemmelsen omhandler når barnebidrag kan behandles av norsk rettsapparat. Bokstav a i paragrafen er endret for å likestille medmor med far.

Til § 85

I overskriften er det tilføyd at bestemmelsen også omfatter medmorskap.

Bestemmelsen er endret for å likestille medmor med far.

14.3 Merknader til endringene i adopsjonsloven

Departementet legger til grunn at endringer i ekteskapsloven som åpner for ekteskap mellom to av samme kjønn, med de samme rettigheter som for ekteskap mellom to av motsatt kjønn, åpner for at homofile kan adoptere sammen. Departementet legger til grunn at begrepet «ektefelle» i adopsjonsloven vil inkludere likekjønnede.

Til § 5 a første ledd

Første ledd inneholder hjemmelen for at en ektefelle med den andre ektefellens samtykke, kan adoptere dennes barn. Bestemmelsen åpner som følge av endringene i ekteskapsloven for adgang til stebarnsadopsjon i et ekteskap der ektefellene er av samme kjønn. Bestemmelsen innebærer at ektefellen kan adoptere den andres biologiske barn, barn som allerede er adoptert av ektefellen etter reglene for innenlandsadopsjon, eller barn som er adoptert fra utlandet dersom barnets opprinnelsesland vil tillate en etterfølgende norsk stebarnsadopsjon i ekteskap der ektefellene er av samme kjønn.

Siden det er foreslått å beholde status som registrert partnerskap med påfølgende rettsvirk-

ninger for allerede registrerte partnere som ikke ønsker at partnerskapet skal omgjøres til ekteskap, vil gjeldende § 5 a annet ledd bli videreført som en overgangsbestemmelse. Av samme grunn vil adopsjonslovens § 13 annet ledd annet punktum videreføres i en overgangsordning. Det vises til kapittel 10.

14.4 Merknader til endringene i bioteknologiloven

Til § 2-2

Bestemmelsen endres slik at det ikke lenger er et krav om at kvinnen er gift eller samboer «med en mann». Bestemmelsen blir nøytral slik at begrepet «gift» og «samboer i ekteskapsliknende forhold» vil gjelde uavhengig av kjønn. Gjeldende tolkning av «ekteskapsliknende forhold» videreføres.

Til § 2-3

Etter gjeldende rett kan inseminasjon bare finne sted når mannen er befruktningsudyktig eller bærer av alvorlig arvelig sykdom. Endringene understreker at det i parforhold med to kvinner også vil kunne være adgang til inseminasjon selv om det ikke foreligger befruktningsudyktighet.

Til § 2-4

Endringene i bestemmelsen åpner for at to kvinner også kan få tilbud om assistert befruktning med donorsæd utenfor kroppen. Det forutsettes da, som for heterofile par, at den ene i paret er befruktningsudyktig eller at det foreligger uforklarlig befruktningsudyktighet. Det faktum at paret består av to kvinner gir ikke adgang til befruktning utenfor kroppen i seg selv. Men dersom paret har forsøkt inseminasjon med donorsæd flere ganger uten å oppnå graviditet, eller det foreligger annen medisinsk indikasjon for å utføre befruktning utenfor kroppen, kan vilkåret om befruktningsudyktighet eller uforklarlig befruktningsudyktighet anses oppfylt.

Til § 2-5

Ordet «ektemann» foreslås endret til det kjønnsnøytrale ordet «ektefelle».

Det er presisert i bestemmelsen at kun myndige personer kan gi samtykke til assistert befruktning.

Når det gjelder informasjon til paret, bør det understrekes at det er viktig for barn å ha kontakt med rollemodeller av begge kjønn.

14.5 Merknader til endringene i andre lover som følge av at partnerskapsloven oppheves

Det er foretatt endringer i en del lovbestemmelser som henviser til partnerskapsloven. Lovtekst som bruker begrepet partner, partnerskap, registrert partnerskap eller partnerskapsliknende forhold endres ikke ettersom status som registrert partner beholdes, jf. kapittel 10. Se også merknader til ekteskapsloven § 95. Det presiseres i denne sammenheng at ekteskapsliknende forhold omfatter partnere.

14.6 Merknader til overgangsreglene

Nr. 1. gir Kongen hjemmel til å fastsette dato for ikrafttreden. Fra samme tidspunkt oppheves partnerskapsloven. Kongen gis videre hjemmel til å

fastsette ulike ikrafttredelsestidspunkter for endringsforslagene.

Nr. 2. gir departementet hjemmel til å fastsette forskrift om overgangsregler.

Barne- og likestillingsdepartementet

tilrår:

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par).

— — — — —

Statsrådene Magnhild Meltveit Kleppa og Liv Signe Navarsete støttar ikkje forslaget om å utvida høvet til assistert befruktning no. Statsrådene sluttar seg såleis ikkje til endringar i bioteknologilova slik dei framgår av proposisjonen.

Vi HARALD, Norges Konge,

stadfester:

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak til lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par) i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag

til lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)

I

I lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap gjøres følgende endringer:

Ny § 1 skal lyde:

§ 1 *Kjønn*

To personer av motsatt eller samme kjønn kan inngå ekteskap.

Nåværende § 1 blir ny § 1 a og nåværende § 1 a blir ny § 1 b.

§ 7 h skal lyde:

h. En utenlandsk statsborger som ikke er fast bosatt i Norge, skal legge fram dokumentasjon fra myndighetene i sitt hjemland om at det ikke er noe til hinder for at han eller hun inngår ekteskap i Norge, *eller dersom slik dokumentasjon ikke kan legges fram, dokumentasjon som viser at han eller hun ikke er registrert som gift eller registrert partner i sitt hjemland.* Folkeregistermyndigheten eller norsk utenriksstjenestemann kan gjøre unntak fra kravet i første punktum når særlige grunner taler for det. Departementet gir forskrift om når en utenlandsk statsborger skal anses for å være fast bosatt i Norge.

§ 13 annet ledd skal lyde:

En kirkelig vigsler kan også nekte å foreta vigsel dersom en av brudefolkene er skilt og den tidligere ektefellen lever, *eller dersom brudefolkene er av samme kjønn.*

§ 18 a første ledd nytt annet og tredje punktum skal lyde:

En regulert samlivsform i utlandet som i hovedsak har samme rettsvirkninger som ekteskap i inngåelseslandet, anerkjennes som et ekteskap her i landet, når begge parter skriftlig har samtykket til dette. Departementet kan ved forskrift gi nærmere regler om i hvilke tilfeller en regulert samlivsform i utlan-

det vurderes å ha samme rettsvirkninger som ekteskap i inngåelseslandet.

Nåværende annet punktum blir nytt fjerde punktum.

§ 30 b bokstav e skal lyde:

e) når det blir søkt om skilsmisse på grunnlag av separasjon som er meddelt her i riket, i løpet av de fem foregående år, *eller*

§ 30 b ny bokstav f skal lyde:

f) *når ekteskap er inngått her i landet, og det godtgjøres at saksøkeren ikke vil kunne reise sak i det landet han eller hun er statsborger eller har bopel.*

Ny § 95 skal lyde:

§ 95 *Overgangsregler for registrert partnerskap*

Et registrert partnerskap har med de unntak som følger av denne bestemmelsen, samme rettsvirkninger som et ekteskap.

Bestemmelser i norsk lovgivning som omhandler ekteskap og ektefeller, gjelder tilsvarende for registrert partnerskap og registrerte partnere. Adopsjonslovens regler om ektefeller skal likevel ikke gjelde for registrerte partnere. Den ene registrerte partneren kan likevel adoptere den andre partnerens barn, jf. adopsjonsloven § 5 a annet ledd.

En sak om oppløsning av registrert partnerskap som er inngått her i landet, kan alltid reises for norsk domstol.

Et partnerskap som er inngått i utlandet, anerkjennes her i riket dersom partnerskapet er gyldig inngått i inngåelseslandet. Et partnerskap anerkjennes likevel ikke dersom dette åpenbart ville virke støtende på norsk rettsorden (ordre public). § 18 a annet ledd gjelder tilsvarende.

Et partnerskap som er registrert her i landet og ikke oppløst, vil etter samtykke fra begge partnerne gjelde som et ekteskap. Partnerne skal i så fall fremsette en begjæring overfor folkeregistermyndigheten

*om at partnerskapet skal gjelde som ekteskap. Folke-
registermyndigheten skal på grunnlag av begjærin-
gen registrere partnerne som gift, og gi partnerne en
datert bekreftelse.*

Nåværende § 95 blir ny § 96.

II

I lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barne-
lova) gjøres følgende endringer:

§ 1 a skal lyde:

§ 1a. *Rett for mora til å ha nokon med ved fødselen.*

Ved fødselen har mora rett til å ha med far *eller
medmor* til barnet eller ein annan som står henne
nær, dersom det ikkje er utilrådeleg av medisinske
grunnar.

I kapittel 2 skal kapitteloverskriften lyde:

*Kapittel 2. Kven som er mor, far eller medmor til bar-
net.*

I kapittel 1 A oppheves kapitteloverskriften.

Nåværende § 2 plasseres i kapittel 2.

§ 3 skal lyde:

§ 3. *Farskap eller medmorskap etter ekteskap.*

Som far til barnet skal skal reknast den mannen
som mora er gift med ved fødselen.

*Som medmor til barnet skal reknast den kvinna
som mora er gift med ved fødselen når barnet er avla
ved assistert befruktning innafor godkjent helsestell
og med kvinna sitt samtykke til befruktinga.*

*Var ektefellene ved fødselen separerte ved løyve
eller dom, gjeld ikkje første og andre ledd.*

Er mora enkje, skal *ektefellen* reknast som far
eller *medmor* dersom *mora* kan ha blitt med barn
før *ektefellen* døyde.

Overskriften til § 4 skal lyde:

§ 4. *Vedgåing av farskap eller medmorskap.*

§ 4 nytt sjette ledd skal lyde:

*Er eit barn fødd etter assistert befruktning, kan
moras kvinnelege sambuar vedgå medmorskap etter
reglane i paragrafen her. Den assisterte befruktinga
må ha skjedd innafor godkjent helsestell, og moras
kvinnelege sambuar må ha gjeve samtykke til
befruktinga. Berre myndige personar kan gi slikt
samtykke.*

Ny § 4 a skal lyde:

§ 4 a *Medmorskap til barnet.*

*Som medmor til barnet skal reknast moras kvin-
nelige ektefelle eller sambuar, dersom medmorska-
pen følgjer av ekteskap, vedgåing eller dom.*

Eit barn kan ikkje ha både ein far og ei medmor.

*Reglar i lov eller forskrift som gjeld om eller for
ein far, gjeld på same vis om eller for ei medmor.*

*Departementet kan ved forskrift gje utfyllande
reglar om fastsetjing av medmorskap etter §§ 3 og 4
i denne lova.*

§ 5 skal lyde:

§ 5. *Ansaret for det offentlege for å få fastsett farska-
pen eller medmorskapen.*

Dersom barnet *korkje* har far *eller medmor* i
samsvar med reglane i §§ 3 og 4, skal det offentlege
ta seg av å få fastsett kven som er faren *eller med-
mora* jf. kapittel 3 og 4.

§ 8 skal lyde:

§ 8. *Farskapen eller medmorskapen kan ikkje prø-
vast i andre saker.*

Domstolar eller styringsorgan kan ikkje prøve
farskapen *eller medmorskapen* i andre saker enn
nemnt i §§ 6 og 7. Domstol eller styringsorgan kan
ikkje i andre saker leggje til grunn at ein mann er
faren eller *ei kvinne medmora* utan at det er fastsett
etter lova her.

§ 39 tredje punktum skal lyde:

Dersom farskap *eller medmorskap* er fastsett og
foreldra er folkeregistrerte på same adresse eller
erklærer i melding til folkeregistermyndigheita at
dei bur saman, skal folkeregistermyndigheita
registrera at foreldra har foreldreansvaret saman.

§ 63 tredje ledd fjerde punktum skal lyde:

Ingen kan få foreldreansvaret utan å oppfylle
vilkåra i *fjerde* stykket.

§ 63 sjette ledd skal lyde:

Retten kan la ein person få foreldreansvaret
aleine eller la *gifte eller sambuande* få det saman.
Får nokon annan enn attlevande far, *mor eller med-
mor* foreldreansvaret, skal retten også avgjere om
faren, *mora eller medmora* framleis skal ha del i for-
eldreansvaret. Har foreldra skriftleg gjeve uttrykk
for kven dei ønskjer skal ha foreldreansvaret etter
at dei er døde, bør det leggjast vekt på det.

§ 81 skal lyde:

§ 81. *Når farskap eller medmorskap kan fastsetjast i Noreg.*

Farskap og medmorskap kan fastsetjast i Noreg etter § 4, § 7 og kapitla 3 og 4

- a) dersom mora var busett i Noreg då barnet vart født
- b) dersom barnet seinare har busett seg i Noreg, og mora eller verja til barnet ynskjer å få farskapen fastsett her, eller
- c) dersom den oppgjevne faren er busett i Noreg.

Endringssak etter § 6 kan reisast for norske domstolar, om nokon av dei som kan reise søksmål, er busett i Noreg, eller farskapen er fastsett etter norske reglar.

§ 83 bokstav a skal lyde:

- a) når det vert reist i sak om farskap, medmorskap, foreldreansvar eller samværsrett for avgjerdsført norsk organ

§ 85 skal lyde:

§ 85. *Godkjenning av farskap eller medmorskap fastsett i utlandet.*

Fylgjer farskapen eller medmorskapen til eit barn beinveges av utanlandsk lov som skal nyttast etter rettsreglane i vedkomande land, skal dette leggjast til grunn i Noreg, så lenge anna ikkje er fastsett etter §§ 6 og 7.

Kongen kan i forskrift eller for det einskilde tilfelle avgjere at farskap eller medmorskap som på annan måte er fastsett etter utanlandsk lov, skal leggjast til grunn i Noreg. Det same kan fastsetjast i avtale med framand stat.

III

I lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon gjøres følgende endringer:

§ 5 a første ledd første punktum skal lyde:

Den ene ektefelle kan med samtykke fra den andre ektefelle adoptere dennes barn *hvis ikke de er ektefeller av samme kjønn og barnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra en fremmed stat som ikke tillater slik adopsjon.*

IV

I lov 5. desember 2003 nr. 100 om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven) gjøres følgende endringer:

§ 2-2 skal lyde:

§ 2-2 *Krav til samlivsform*

Assistert befruktning kan bare utføres på kvinne som er gift eller som er *samboer* i ekteskapsliknende forhold.

§ 2-3 første ledd skal lyde:

Inseminasjon kan finne sted når mannen er befruktningsudyktig eller selv har eller er bærer av alvorlig arvelig sykdom, *eller når to kvinner er gift eller er samboere i ekteskapsliknende forhold.*

§ 2-4 første ledd skal lyde:

Befruktning utenfor kroppen kan bare finne sted *dersom en kvinne eller en mann* er befruktningsudyktig eller ved uforklarlig befruktningsudyktighet.

§ 2-5 annet ledd skal lyde:

Før behandlingen påbegynnes, skal behandelende lege påse at det foreligger skriftlig samtykke fra kvinnen og hennes *ektefelle* eller samboer. Ved gjentatte behandlinger skal nytt samtykke innhentes. *Bare myndige personer kan gi slikt samtykke.*

V

I alminnelig borgerlig Straffelov 22. mai 1902 nr. 10 gjøres følgende endringer:

§ 220 annet ledd første og annet punktum skal lyde:

Den som inngår ekteskap i strid med ekteskapsloven §§ 3 eller 4, *straffes* med fengsel inntil 4 år. Var den andre *ektefellen* *uvitende* om at *ekteskapet* var inngått i strid med de nevnte reglene, kan fengsel inntil 6 år anvendes.

§ 338 skal lyde:

Den som inngår *ekteskap med* tilsidesetting av de gjeldende bestemmelser om prøving av *ekteskapsvilkårene*, *dispensasjon* eller andre lovbestemte betingelser, eller som medvirker hertil, straffes med bøter.

VI

I lov 22. juni 1962 nr. 12 om pensjonsordning for sykepleiere skal § 19 annet ledd første punktum lyde:

Gjenlevende *registrerte partner* har samme rett til ytelser etter dette kapitlet som gjenlevende ektefelle og gjenlevende fraskilt ektefelle.

VII

I lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd skal § 1-5 annet ledd lyde:

Registrert *partnerskap* er likestilt med ekteskap.

VIII

I lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon skal § 1-2 annet ledd bokstav e lyde:

e. Registrert partner: *Partner i registrert partnerskap der partnerne ikke har samtykket til å omgjøre partnerskapet til ekteskap.*

IX

I lov 8. mars 2002 nr. 4 om barnetrygd skal § 2 fjerde ledd lyde:

Et vilkår for rett til barnetrygd er at barnet ikke har inngått *ekteskap* eller *registrert partnerskap*. *Likestilt* er utenlandsk ekteskap eller partnerskap som anerkjennes i Norge.

X

I lov 26. april 2002 nr. 12 om notarius publicus skal § 2 første ledd lyde:

Notarialforretningar er utføring av dei oppgåvene som er lagt til notarius publicus i lov eller forskrift, mellom anna å utføre *vigslar* og gje notarialstadfestingar, som stadfesting av underskrift og rett kopi.

XI

I lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff skal § 9 fjerde ledd lyde:

Likestilt med ekteskap er *registrert partnerskap* og andre tilfeller når to personer bor fast sammen under ekteskapsliknende forhold.

XII

1. *Loven gjelder fra den tid Kongen bestemmer. Kongen kan bestemme at forskjellige bestemmelser skal tre i kraft til forskjellig tid.*

Fra den tid loven trer i kraft oppheves lov 30. april 1993 nr. 40 om registrert partnerskap.

2. *Departementet kan gi forskrift om overgangsregler.*

Vedlegg 1**Høringsinstanser**

De høringsinstanser som har gitt tilbakemelding er merket med* i listen nedenfor. De som er merket med** i listen har ingen merknader til saken eller valgte ikke å uttale seg.

Alle departementene*¹

Alle fylkesmenn*²

Alle fylkesnemndene for sosiale saker

Alle helseforetak/sykehus*³

Alle regionale helseforetak

Alle pasientombud

Adopsjonsforum*

Akademikerne

Alta tingrett

AMATHEA Rådgivningstjeneste for gravide

Amnesty International Norge

Antirasistisk senter

Arbeidsgiverforeningen NAVO

Arbeids- og velferdsdirektoratet

Asker og Bærum tingrett

Autismeforeningen i Norge

Axess sykehus og spesialistklinikk AS

Barneombudet*

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)*

Barne-, ungdoms- og familieetaten, region

Midt-Norge

Barne-, ungdoms- og familieetaten, region nord*

Barne-, ungdoms- og familieetaten, region sør*

Barne-, ungdoms- og familieetaten, region vest*

Barne-, ungdoms- og familieetaten, region øst*

Barnevern Juridisk Forum

Barnevernets utvikl.senter i Midt-Norge

Barnevernets utvikl.senter på Vestlandet

Barnevernets utvikl.senter i Nord-Norge

Bergen byfogdembete

Bioingeniørfaglig institutt (BFI), NITO

Bioteknologinemnda*

Bispedømmerådene/Biskopene*⁴

Capio diagnostikk Trondheim

Cerebral Parese-foreningen

Colosseumklinikken AS

Datatilsynet**

Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin (NEM)

Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT)

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH)

Den norske Advokatforening

Den norske Dommerforening

Den norske jordmorforening

Den norske kirkes presteforening*

Den Norske Kreftforening

Den norske lægeforening

Den norske tannlegeforening

Det mosaiske trossamfunn i Oslo

Det mosaiske trossamfunn i Trondheim

Det Norske Diakonforbund

Det teologiske Menighetsfakultet*

Domstolsadministrasjonen**

Drammen private sykehus

Fagforbundet - teologene

Faglig forum for kommunalt flyktningarbeid

Fagrådet for psykiatri

Familieterapi Instituttet

Farmasiforbundet

Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO)*

Fertilitetsklinikken

Fertilitet Vest As

Finansnæringens Hovedorganisasjon*

Flerfaglig Fellesorganisasjon

Flyktninghjelpen

Forbrukerombudet

Forbrukerrådet

Foreningen for blødere i Norge

Foreningen for Hjerte-Lunge Transplanterte

Foreningen for hjertesyke barn

¹ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Fornyings- og administrasjonsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Kultur- og kirkedepartementet, Kunnskapsdepartementet, Justisdepartementet, Landbruks- og matdepartementet, Miljøverndepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, Samferdselsdepartementet og Utenriksdepartementet. Det var kun Justisdepartementet som hadde merknader. Arbeids- og inkluderingsdepartementet viderefremidlet merknader fra Arbeids- og velferdsdirektoratet.

² Fylkesmannen i Oslo og Akershus, Fylkesmannen i Hordaland, Fylkesmannen i Vestfold. De to sistnevnte hadde ingen merknader.

³ Blefjell sykehus, Akershus universitetssykehus, Rikshospitalet, kvinneklinikken.

⁴ Bispedømmet og alle bispedømmerådene bortsett fra Nidaros og Nord-Hålogaland.

Foreningen for kroniske smertepasienter	Kristiansand tingrett
Foreningen for Muskelsyke	Kvinnefronten*
Foreningen for partnerskapsbarn	Kvinneuniversitetet Nord
Foreningen for ufrivillig barnløse	Kvinneuniversitetet på Løten
Forum for Bioteknologi	Landbrukets Arbeidsgiverforening
Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon	Landsforbundet for utviklingshemmede
Fylkesrådet for funksjonshemmede	Landsforeningen for barnevernsbarn
Fürst medisinske laboratorium AS	Landsforeningen for hjerte- og lungesyke
Giftinformasjonen	Landsforeningen for Huntingtons sykdom
Gynlab AS	Landsforeningen for Lesbisk og Homofil frigjøring*
Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon	Landsforeningen for Nyrepasienter og Transplanterte
Helseansattes Yrkesforbund	Landsforeningen for Trafikkskadde
Helsetilsynet i fylkene	Landsforeningen for utviklingshemmede og pårørende
Helsetjenestens Lederforbund	Landsforeningen Mitt Livstestament
Helseutvalget for homofile*	Landsorganisasjonen i Norge*
Helsingforskomiteen	Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner*
Human-Etisk Forbund*	Legeforeningens forskningsinstitutt
Human Rights Service	Legemiddelindustriforeningen
Høgskolen i Agder	Likestillings- og diskrimineringsombudet*
Høgskolen i Bergen*	Medborgernes Menneskerettighets kommisjon
Høgskolen i Bodø	Medisinsk fødselsregister
Høgskolen i Finnmark	Menneskerettighetshuset
Høgskolen i Harstad	Menneskeverd
Høgskolen i Lillehammer	Mental Helse Norge*
Høgskolen i Oslo	MIRA Ressurssenter for innvandrerkvinner
Høgskolen i Sogn og Fjordane	Misjonshøgskolen i Stavanger*
Høgskolen i Stavanger	Multippel Sklerose Forbundet i Norge
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Møreforskning
Høgskolen i Telemark	Nasjonalforeningen for folkehelsen
Høgskolen i Volda	Nasjonalt folkehelseinstitutt**
Høgskolen i Østfold	Nasjonalt Forskningsssenter innen komplementær og alternativ medisin
Hørselshemmedes Landsforbund	Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten**
Innovasjon Norge**	Nasjonalt råd for spesialistutdanning av leger og legefording
Innvandrerne landsorganisasjon	Nedenes tingrett
InorAdopt*	Nedre Romerike tingrett
Institutt for samfunnsforskning	Nord-Troms tingrett
International Society of Eciwo Biology Norway	Norges apotekerforening
Islamsk Råd Norge	Norges Astma- og allergiforbund
Juridisk rådgivning for kvinner*	Norges Blindeforbund
Juss-Buss*	Norges Diabetesforbund
Jussformidlingen i Bergen	Norges Døveforbund
Jusshjelpa i Tromsø	Norges Farmaceutiske Forening
KFO	Norges Fibromyalgi Forbund
Kirkens Bymisjon*	Norges Forskningsråd (NFR)**
Kirkens Familievern*	Norges Handikapforbund
Kirkerådet*	Norges Juristforbund
Kommunenes Sentralforbund	Norges kristelige legeforening*
Konkurransetilsynet	Norges Kristelige Studentforbund*
Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndigheter	Norges Kristne Råd*
Kontoret for fri rettshjelp	
Kreftregisteret	
Kriminalpolitisenralen	
Krise- og rådgivningstelefon for menn	
Krisesentersekretariatet	

Norges Kvinne- og familieforbund	- Tromsø stift*
Norges Lensmannslag	- Trondheim stift*
Norges Parkinsonforbund	Oslo Røde Kors Internasjonale Senter
Norges Rederiforbund	Pasientskadenemnda
Norges Røde Kors	Patentstyret**
Norsk audiografforbund	Personvernemnda
Norsk Barnevernsamband	Politidirektoratet**
Norsk Cøliakiforening	Politiets Fellesforbund
Norsk Epilepsiforbund	Primærmedisinsk Verksted
Norsk Ergoterapeutforbund	Pårørendeforeningen for aldersdemente/ alzheimer
Norsk Folkehjelp*	Redd Barna**
Norsk Forbund for Utviklingshemmede	Redd Barnas Rettighetssenter
Norsk Forening for cystisk fibrose	Reform – Ressurssenter for menn
Norsk Forskerforbund	Regional komité for medisinsk forskningsetikk, Midt-Norge
Norsk Fosterhjemforening	Regional komité for medisinsk forskningsetikk, Nord-Norge
Norsk Fysioterapeutforbund	Regional komité for medisinsk forskningsetikk, Sør-Norge
Norsk Helse- og sosiallederlag	Regional komité for medisinsk forskningsetikk, Vest-Norge
Norsk Immunsviktforening	Regional komité for medisinsk forskningsetikk, Øst-Norge
Norsk Innvandrerforum	Regjeringsadvokaten
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA)	Ressurssenteret for omstilling i kommunene (RO)
Norsk Kommuneforbund	Rettspolitisk Forening
Norsk Kvinnesaksforening	Riksadvokaten**
Norsk Lærerlag	Riksrevisjonen
Norsk Organisasjon for Asylsøkere	Ringvoll Klinikken
Norsk Pasientforening	Ryggforeningen i Norge
Norsk Pasientskadeerstatning	Ryggmarksbrokkforeningen
Norsk Pensjonistforbund*	Røntgeninstituttenes fellesorganisasjon
Norsk Presseforbund	Rådet for psykisk helse
Norsk Psoriasis Forbund	Salten tingrett
Norsk Psykiatrisk Forening	Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn*
NorskPsykoanalytisk Institutt	Sametinget
Norsk Psykologforening*	Selvhjelp for innvandrere og flyktninger
Norsk Radiografforbund	Senter for medisinsk etikk
Norsk Redaktørforening	Senter for sjeldne sykdommer og diagnosegrupper
Norsk Revmatikerforbund	SINTEF Unimed
Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste	Sivilombudsmannen
Norsk senter for barneforskning (NOSEB)	Skattedirektoratet (Sentralkontoret for folkeregistrering)*
Norsk senter for menneskerettigheter	Skeiv Ungdom*
Norsk Skolelederforbund	Sosial- og helsedirektoratet*
Norsk sykepleierforbund	Statens autorisasjonskontor for helsepersonell
Norsk tannpleierforening	Statens Helsepersonellnemnd
Norsk Thyreoideaforbund	Statens helsetilsyn
Norsk Tjenestemannslag (NTL)	Statens legemiddelverk**
Norsk Tourette Forening	Statens råd for funksjonshemmede
Norske kvinnelige juristers forening v/leder Britt Alstad	Statens strålevern**
Norske Kvinners Sanitetsforening	Statistisk sentralbyrå**
NTNU	Stavanger byfogdembete
Næringslivets Hovedorganisasjon	Stiftelse for helsetjenesteforskning (HELTEF)
Omnia ASA	
Organisasjonen mot offentlig diskriminering	
Organisasjonen Voksne for barn	
Oslo byfogdembete	
Oslo katolske bispedømme*	

Om lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)

Stiftelsen Landsforeningen Rettferd for taperne	Universitetet i Oslo, Norsk senter for menneskerettigheter*
Stiftelsen Menneskerettighetshuset	
Stiftelsen Organdonasjon	Universitetet i Oslo, teologisk fakultet*
Støtteforeningen for Kreftsyke Barn	Universitetet i Stavanger
Sysselmannen på Svalbard	Universitet i Tromsø
Teknologirådet	Utdanningsforbundet
Trondenes tingrett	Utenlandsforum
Trondheim byfogdembete	Utlendingsdirektoratet**
Turner Syndrom foreningen i Norge	Utlendingsnemnda
UNICEF-komiteen i Norge	Verdens Barn*
Unio	Volvat medisinske senter
Universitetet i Bergen, Juridisk fakultet	Yngre legers forening
Universitetet i Oslo, Institutt for kulturstudier og orientalske språk	Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund*
Universitetet i Oslo, Juridisk fakultet	Åpen kirkegruppe*

Vedlegg 2**Høringsinstanser**

Den 11. juni 2007 ble høringsnotatet også sendt direkte til de kirkelige organisasjoner og frikirkelige trossamfunnene, selv om det allerede var sendt til Norges Kristne råd. De høringsinstanser (25) som har gitt tilbakemelding er merket med * i listen nedenfor.

Kirkelige organisasjoner

Areopagos/Emmaus
 Den Indre Sjømannsmisjon
 Den Norske Israelmisjon*
 Den Norske Tibetmisjon*
 Det Norske Bibelselskap
 Det Norske Misjonsselskap
 For Bibel og Bekjennelse*
 Indremisjonsforbundet*
 KA Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon
 KIFO, Stiftelsen Kirkeforskning
 Kirkelig Fornyelse
 Kristen Muslimmisjon
 Kristent Arbeid Blant Blinde og Svaksynte (KABB)
 Kristent interkulturelt arbeid (KIA)
 Misjonsalliansen
 Nord-Norges Diakonistiftelse*
 Norges KFUK-KFUM
 Norges Kirkesangforbund
 Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag
 Norges Samemisjon
 Normisjon*
 Norsk Forening for Kirkegårdskultur
 Norsk Luthersk Misjonssamband*
 Norsk Misjon i Øst
 Norsk Søndagsskoleforbund*
 Norske Kirkeakademier (NKA)
 OASE*

Samarbeidsråd for menighet og misjon
 Samråd på Kirkens Grunn
 Sjømannskirken – Norsk kirke i utlandet*

Frikirkelige trossamfunn

De Frie Evangeliske Forsamlinger*
 Den Anglikanske kirke i Norge*
 Den Evangelisk Lutherske Frikirke*
 Den Kristelige Menighet (Smiths Venner)
 Den nyapostoliske kirke
 Den ortodokse kirke i Norge – Hellige Nikolai menighet
 Den serbisk ortodokse kirke i Norge
 Den tyske menighet i Norge
 Den russiske Ortodokse kirke (Moskva-patriarkatet)
 Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn*
 Det Greske Orthodoxe Samfunn
 Det Mosaiske Trossamfunn
 Det Norske Baptistsamfunn*
 Det Norske Misjonsforbund*
 Frelsesarmeen*
 Guds Menighet, Vegårshei*
 Jehovas vitner
 Jesu Kristi Kirke av Siste Dagers Hellige
 Karisma Senter*
 Kirken i Dalen
 Kristensamfunnet
 Metodistkirken i Norge*
 Oppdal Kristne Senter*
 Oslo Kristne Senter*
 Pinsebevegelsen i Norge*
 Svenska Maragarethakyrkan
 Syvendedags Adventistsamfunnet i Norge*
 Vennenes Samfunn Kvekerne*

Vedlegg 3**Høringsinstanser**

I tillegg mottok departementet synspunkter fra følgende (20) instanser:

Balestrand sokneråd

Den luthersk-læstadianske menighet

Forum for Menn og Omsorg

Foursquare i Norge

Framfylkingen

Grimstad Misjonsmenighet

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Kirkemøtet

Kristne Friskolers forbund

Kristent Leiarforum

Landsforeningen for transkjønnete

Menneskerettsalliansen

Nordisk nettverk for ekteskapet

Norges Bygdekvinnelag

Normisjon Indre Vindefjord

Porsgrunn kristne råd

Samfunnsviternes fagforening

Stiftelsen På Bibelens Grunn

Styringsgruppa i MorFarBarn.no

Unitarforbundet Bét Dávid Den norske

Unitarkirke

Offentlige etater kan bestille flere eksemplarer fra:
Departementenes servicesenter
Post og distribusjon
www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86

Abonnement, løssalg og pris fåes ved henvendelse til:
Akademika AS
Avdeling for offentlige publikasjoner
Postboks 84 Blindern
0314 OSLO
E-post: offpubl@akademika.no
Telefon: 22 18 81 00
Telefaks: 22 18 81 01
Grønt nummer: 800 80 960

Publikasjonen finnes på Internett:
www.regjeringen.no

Trykk: Lobo Media AS – 02/2008

